

Venované pamiatke židovských rodín
Fuchsovcov a Marmorsteinovcov
z Veľkej Kubrej

Kubranský potok. VAA, Rudolf Moško, 1953

Martin Jakub Macko

Židovské rodiny v obci
Veľká Kubrá

Groß Kubra
Kubra Magna
Nagy Kubra
Csákfalva

© Martin Macko, 2015

Vydanie knihy finančne podporili:

Rímskokatolícky farský úrad Trenčín-Opatová,

Lekáreň Prof. ThDr. Štefana Hlaváča, Trenčín-Kubrá.

Vydali Redemptoristi – Slovo medzi nami,

Puškinova 1, 811 04 Bratislava

v roku 2015 ako svoju 99. publikáciu.

Zodpovedný redaktor: Marián Kováčik.

Odborní recenzenti: Mgr. Ivica Bumová, PhD., PhDr. Monika Vrzgulová, CSc.

Grafická úprava a návrh obálky: Lýdia Valter.

Jazyková úprava a odborná spolupráca: Stanislav Dzurjanin.

Tlač: REPROservis, Liptovský Mikuláš.

Prvé vydanie.

ISBN 978-80-89342-63-1

Úvod

Téme vzťahu vidieckeho židovstva v Hornom Uhorsku a katolíckej majority som sa čiastočne venoval už vo svojej dizertačnej práci^[1], ktorá mapovala vplyv rehole redemptoristov^[2], ktorej som členom, na katolícku obnovu (Katholische Erneuerung) v južných a východných korunných krajinách habsburskej monarchie v rokoch 1848 – 1918. Začiatok činnosti redemptoristov v hornouhorských diecézach v 70. a 80. rokoch 19. storočia bol totiž priamo spojený s podporou abstinenčného hnutia a takzvaných spolkov striezlivosti. Toto hnutie malo silný ohlas tak medzi katolíckym, ako aj evanjelickým slovenským duchovenstvom, keďže väčšinu hostincov v dedinských regiónoch prevádzkovali Židia, ktorých spoločenský a ekonomický význam po občianskom zrovnoprávnení v roku 1867 ešte viac vzrástol, a fakt, že nemali vlastné národnostné požiadavky, ale podriadili sa štátom riadenej maďarizácii, mal za následok, že hnutie malo aj nezanedbateľný protižidovský podtón. Tejto problematike som sa podrobnejšie venoval v štúdiu „Prvé pastoračné angažmán redemptoristov medzi slovenským obyvateľstvom v roku 1874 a kauza podpory spolku striezlivosti“ v recenzovanom časopise *Kultúrne dejiny*^[3] a čiastočne aj v článku „Činnosť redemptoristov na Spiši v rokoch 1884 – 1921“, uverejnenom v ročenke Spišského dejepisného spolku.^[4]

Už pri písaní svojej prvej knihy o Veľkej Kubreji^[5] som myslel na to, že by bolo potrebné doplniť dejiny tejto obce aj o rozmer židovstva, ktoré tu

[1] MACKO, Martin. *Das Engagement der Redemptoristen in den östlichen und südlichen Kronländern der Monarchie 1848 bis 1918 : Dissertation*. Wien : University of Vienna, Katholisch-Theologische Fakultät, 2012.

[2] Oficiálny názov je Congregatio Sanctissimi Redemptoris – Kongregácia najsvätejšieho Vykupiteľa.

[3] MACKO, Martin. Prvé pastoračné angažmán redemptoristov medzi slovenským obyvateľstvom v roku 1874 a kauza podpory spolku striezlivosti. In *Kultúrne dejiny*, roč. 3, č. 1, 2012, s. 60 – 75.

[4] MACKO, Martin. Činnosť redemptoristov na Spiši v rokoch 1884 – 1921. In CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Z minulosti Spiša : Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči : Zborník XXI/2013*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2013, s. 151 – 170.

[5] MACKO, Martin. *Veľká Kubrá : História sakrálnych objektov*. Bratislava : Redemptoristi – Slovo medzi nami, 2010, 79 s. ISBN 978-80-89342-12-9.

*Fotografia č. 1
Centrum trenčianskej
židovskej náboženskej
obce: synagóga a škola,
ktorej súčasťou bola aj
malá komunita
židovských obyvateľov vo
Veľkej Kubrej.*

bolo prítomné celých sto rokov. V rámci Veľkej Kubrej sa okruh výskumu zužuje v podstate na niekoľko rodín, ktoré sem prichádzali a opäť sa sťahovali preč, avšak predstavovali zväčša veľmi agilnú a podnikavú časť obyvateľstva. Je zvláštne, že v pomerne rozsiahlej literatúre, ktorá bola doteraz k obci vydaná, sa napriek tomu spomínajú len okrajovo. Viac sa možno dočítať o Rómoch, ktorí žili v Kubrej do roku 1974^[6], než o židovských obyvateľoch.

Kniha, ktorú tu predkladám, je – podobne ako prvá moja kniha – malou sondou do všedného života (Alltaggeschichte) obyvateľov obce. Kým prvá sa venovala katolíckej majorite, táto druhá sa zameriava hlavne na židovskú minoritu a vzájomné spolužitie týchto dvoch skupín. I keď

[6] Pavol Matejka im vo svojej knihe *To kubranské pole* (Trenčín-Kubrá : Ludoprint, 1998. 103 s. ISBN 80-967-933-5-7) venuje samostatnú kapitolu.

tomu nemusí napovedať rozsah jednotlivých kapitol, archívny výskum bol zameraný predovšetkým na obdobie Rakúsko-uhorskej monarchie do roku 1918, keď bol počet židovských obyvateľov v Kubre najvyšší, resp. na obdobie predmníchovskej Československej republiky. Z týchto dôvodov tvoria obe knihy v istom zmysle kompaktný celok a treba ich čítať vo vzájomnej súvislosti. Samozrejme, nevyhýbam sa ani tragickým udalostiam z obdobia Slovenskej republiky 1939 – 1945, avšak nechcel som štúdiu zúžiť len na obdobie holokaustu. Po prvé nie som odborník na toto obdobie, po druhé by to podľa mňa nič nové neprinieslo, keby som len znova zoradil vedľa seba známe fakty.

Kniha nechce ani tak mapovať všeobecné udalosti, ako skôr opísať príbehy konkrétnych ľudí, ktorí mali svoje meno. Mojm cieľom bolo zachytiť dobové reálie – nakoľko som bol schopný – a vytvoriť podklad pre hlbšiu reflexiu. Mnohí síce tvrdia, že ich minulosť nezaujíma, že je im jedno, čo a kedy sa stalo alebo nestalo, dôležitý je pre nich len prítomný okamih. Avšak práve títo ľudia často konajú podmienene na základe určitých stereotypov a predsudkov. Konanie bez schopnosti reflexie a bez vnímania celku zasadzuje v konečnom dôsledku ťažké rany našim vzťahom.

Je zvláštne, že i napriek skutočnosti, že sa „židovskú otázku“ v Trenčíne a okolitých obciach podarilo „vyriešiť“ absolútne^[7] a v predstave mnohých boli za to i tak zodpovední len Nemci, predsa i v súčasnosti vyvoláva táto téma silné emócie. Pri zbieraní svedectiev sa istý muž vyjadril o poslednej židovskej rodine v Opatovej takto:

Vlastnili krčmu a surovým zdieraním a pohrdaním domácim obyvateľstvom zarobili cez pálené veľké majetky. Také to bolo „spolužitie“. Napísať pravdu, ako to bolo s ich spolužitím so Slovákmi, je aj dnes obrovská odvaha!

O to presne má však ísť v tejto knihe: hľadať pravdu. Uvedomujem si, že ako každý človek aj ja som ovplyvnený množstvom faktorov, a teda nedokážem byť v plnej miere objektívny. Zaiste inak sa na tú istú skutočnosť pozerá súčasník, inak vzdialený pozorovateľ. Tomu prvému často chýba potrebný odstup, tomu druhému zasa osobná skúsenosť. Pokúsil som sa preto pravdu nie vytvoriť, ale sa k nej priblížiť. Nemám záujem vyvršovať sa prvoplánovo a ideologicky na jednej či druhej strane. Pokiaľ to bolo

[7] Ak sa aj niektorí Židia po skončení vojny vrátili, neostali v týchto obciach žiť (porov. Jozefína Marmorsteinová). Tých niekoľko málo, ktorí ostali v Trenčíne, si vo viacerých prípadoch zmenilo priezvisko.

možné, vedome som sa snažil vyhnúť sa súdom a moralizovaniu: každý nech si vytvorí svoj vlastný názor. Knihu som napísal ako človek, ktorý je vďačný za dar viery a služby v Katolíckej cirkvi, ale ktorý má rovnako aj úctu voči židovstvu. Sme jednou z mála krajín, kde v takmer každej i maličkej dedinke žili spolu dlhšiu či kratšiu dobu bok po boku kresťania i židia. Napriek tomu, že obe komunity žili vo svojom špecifickom náboženskom a sociálnom priestore – pri troche zjednodušenia môžeme povedať, že jedni sa stretávali v kostole a krčme, druhí v synagóge a kaviarňach –, museli sa stretať aj navzájom, obchodovali, viedli medzi sebou spory, ale si aj pomáhali. Či to niekto chce uznať alebo nie, navzájom sa tieto dva svety ovplyvňovali. Dejiny židovstva na Slovensku sú neoddeliteľnou súčasťou i našich vlastných dejín, dejín našich rodín.

Okrem tých, ktorých spomeniem neskôr, chcem sa na tomto mieste poďakovať predovšetkým archivárom z rozličných archívov, ktorí mi boli všestranne nápomocní počas môjho bádania: PhDr. Eve Vrabcovej (Slovenský národný archív v Bratislave), Mgr. Mariánovi Babirátovi (Štátny archív v Bratislave), Mgr. Viere Bernátovej a Mgr. Márii Ďurčovej (Štátny archív v Bratislave – pobočka Trenčín). Vďaku som dlžný aj Stanislavovi Dzurjaninovi, ktorý sa ujal redakcie diela, ako aj Kataríne Lezovej, ktorá mi pomohla s pátraním po príbuzných rodiny Fuchsovcov a preložila do angličtiny abstrakt tejto knihy.

Základné informácie

Pramene a metodológia výskumu

Pri spracovaní štúdie som použil archívne dokumenty z fondov štátnych a cirkevných archívov, ktoré sú vymenované na konci publikácie. Na tomto mieste by som sa chcel zastaviť len pri dvoch archívnych prameňoch. Ide o matriky a o takzvané Dejiny židovstva na Slovensku^[8].

Čo sa týka prvého zdroja, zo Štátneho archívu v Bratislave (ŠA Bratislava) boli použité matriky Židovskej náboženskej obce (ŽNO) v Trenčíne: matrika narodených 1832 – 1895 spolu s knihou manželstiev 1851 – 1895 (č. 2377), spoločná matrika narodených, sobášených a zomrelých 1895 – 1953 (č. 2378), matrika manželstiev 1850 – 1885 (č. 2379) a matrika zomrelých 1832 – 1895 (č. 2380). Ďalej boli použité matriky ŽNO v Drietome: matrika narodených 1851 – 1862 (č. 711), matrika sobášených 1851 – 1884 (č. 716) a matrika zomrelých 1851 – 1885 (č. 716). V jednom prípade bola využitá matrika narodených ŽNO v Bánovciach nad Bebravou, uložená v Štátnom archíve v Nitre (č. 2046). Keďže od jesene 1895^[9] sa v Uhorsku začali viesť aj civilné matriky, bol využitý aj tento zdroj, konkrétne matriky notárskeho obvodu Trenčín-okolie uložené v Štátnom archíve v Bratislave – pobočka Trenčín (ŠA Bratislava, p. Trenčín), matrika zomrelých 1895 – 1904, zv. I/O, p. č. 29, matrika sobášených 1895 – 1906, zv. I/O, p. č. 27.

Taktiež boli použité matriky Rímskokatolíckej farnosti Opatová, uložené v ŠA Bratislava: spoločná matrika pokrstených, sobášených a zomrelých 1789 – 1842 (č. 1642), matrika pokrstených a sobášených 1843 – 1871 (č. 1643), matrika pokrstených 1872 – 1890 (č. 1644), matrika pokrstených a sobášených 1872 – 1895 (č. 1645), matriky zosnulých 1843 – 1871 (č. 1646), 1872 – 1892 (č. 1647) a 1892 – 1895 (č. 1648). V jednom prípade bola použitá vojenská matrika 17. československého

[8] V ďalšom texte používame aj skrátený názov Dejiny židovstva.

[9] Štátne matriky boli na Slovensku definitívne zavedené zákonným článkom XXXIII. z roku 1894, ktorý nadobudol účinnosť 1. októbra 1895.

pešieho pluku (bývalý c. a k. peší pluk 71) vo Vojenskom historickom ústave – Vojenskom historickom archíve v Bratislave (VHÚ-VHA Bratislava), konkrétne úmrtná matrika (č. 269).

Židovské matriky sa začali oproti katolíckym viesť s podstatným oneskorením, napr. v ŽNO v Trenčíne až v roku 1832, sobášne dokonca ešte o dvadsať rokov neskôr.^[10] Zatiaľ čo katolícke matriky sú písané po latincky a po maďarsky, židovské sú spočiatku písané po nemecky švabachom. Neskôr je nemčina nahradená maďarčinou, pričom niektoré údaje sú trvalo značené hebrejsky. Pri matrikách židovských náboženských obcí sú problémom aj rôzne skratky mien, čo niekedy komplikuje identifikáciu jednotlivých osôb. Na túto skutočnosť bude v štúdiu v niektorých prípadoch priamo poukázané.

Celkovo možno povedať, že uvedené židovské matriky neboli písané tak dôsledne ako katolícke. Nielenže sa začali písať neskôr, ale po rozpade Rakúsko-Uhorska sa prestali systematicky viesť. Vyplýva to zrejme z toho, že vedenie matrik židovských náboženských obcí bolo nanútené štátom a po zavedení civilných matrik postupne stratilo svoje opodstatnenie.

Inou skutočnosťou, ktorá komplikuje genealogický výskum židovského obyvateľstva v Trenčiansku, podobne ako v iných regiónoch, bola jeho veľká mobilita. Do Trenčína sa bežne sťahovali Židia z celého Uhorska (z Budapešti, Temešváru, Bratislavy i Rábu), ale aj z Haliča a vo veľkej miere i z Moravy. Naopak, mnohí v Trenčíne narodení Židia odchádzali do celej Rakúsko-uhorskej monarchie. Kým rodiny kresťanských sedliakov možno pomerne ľahko sledovať aj po mnoho generácií, v prípade židovského obyvateľstva je to oveľa komplikovanejšie. Takéto sťahovanie bolo, zvlášť pre obyvateľstvo na dedinách, ktoré bolo pevne zviazané s pôdou, priam nepredstaviteľné o to viac, že okolie Trenčína nepredstavovalo oblasť, odkiaľ by masy ľudí odchádzali za prácou do ďalekej cudziny. Se-

[10] Informuje o tom dôležitá poznámka v úvode matriky č. 2377: „Die Einführung der Matrikeln in der hiesigen Cultus Gemeinde geschah im Jahre 1832, und zwar wurden dieselben bis zum Beginn des Jahres 1849 vom vormaligen Cultus Notär weiland Isak Goldmann geführt, demzufolge der jetzige Herr Rabbiner J. Samuel Löwy bis zu jener Zeit für dieselben unverantwortlich ist. Mit Anfang des Jahres 1849 nahm der nun benannte Herr Rabbiner die Führung der Matrikeln unter seine Verantwortung, wo dieselben zwar schon in Ordnung und pünktlich, jedoch nicht nach den in der hier beigeschlossenen Cirkular Vorschrift ersichtlichen Formulareen geführt wurden. – Erst seit dem 1sten August 1851, wo die nun erwähnte Circular Vorschrift an alle isr. Gemeinden verschickt wurde, sind die Matrikeln nach den gewünschten Formularen unter völliger vorschriftmäßiger Verantwortlichkeit geführt worden. Das Trauungs-Protokoll aber wird bis August 1851, da bis dahin zur Führung desselben keine Auflagen gar nicht vorhanden. TRENCHIN, am 1sten September 1862 Isak (priezvisko nečitatelné) isr. Notär.“ K tomu treba dodať, že od 1. 1. 1852 bolo zjednotené vedenie matrik v celom Uhorsku.

zónne alebo na isté obdobie ľudia – Kubranov nevynímajúc – síce chodili na Dolnú zem, ale zväčša nie natrvalo.

Druhým dobovým prameňom, ktorý treba podrobnejšie predstaviť, sú takzvané Dejiny židovstva. Podľa nariadenia Ministerstva vnútra Slovenskej republiky z mája 1942 mali jednotlivé notariáty zariadiť v obciach svojej pôsobnosti zozbieranie materiálu na vydanie diela „Dejiny židovstva na Slovensku“.^[11] Napriek tomu, že ide o tendenčné materiály, ktoré mali pomôcť pred verejnosťou dodatočne ospravedlniť deportácie židovského obyvateľstva, predsa len predstavujú tieto dobové svedectvá cenný zdroj, ktorý bol v hojnej miere kriticky využitý aj v tejto publikácii. Konkrétne ide o materiály k obciam Veľká Kubrá, Kubrica, Soblahov, Trenčianske Biskupice, Trenčianska Turná, Opatová, Dobrá a Trenčianska Teplá.^[12] V niektorých prípadoch ide o o pamflety s množstvom fabulácií (napr. Soblahov). V iných prípadoch možno nájsť viacero nepresností, ktoré však mohli byť neúmyselné, keďže texty zostavovali zväčša riaditelia miestnych ľudových škôl, ktorí boli spravidla zároveň obecnými kronikármi, avšak z daných obcí nepochádzali. Nájdu sa aj seriózne vypracované elaboráty, ktorým nemožno uprieť snahu o pravdivosť napriek politickej zákazke (napr. Trenčianske Biskupice).

Z vydaných diel boli okrem všeobecných monografií použité predovšetkým schematizmy Nitrianskej rímskokatolíckej diecézy, tretie vydanie autobiografie Štefana Hlaváča *Po priamych cestách*, ako aj štvorzväzkové dielo Karola Antona Medveckého *Slovenský prevrat*. Tieto, ako aj ďalšie tlačou vydané publikácie sú taktiež uvedené v zozname literatúry.

Okrem toho zhromaždil som aj čriepky zo spomienok Kubranov. Najviac mi pomohol pán Stanislav Liška (nar. 1939), ktorý neúnavne zbieral mnohé informácie od najstarších pamätníkov v obci.^[13] Rozsiahlejšie spomienky z detstva mi poskytol brat môjho dedka Ján Švejda (nar. 1934)

[11] Toto nariadenie vyšlo v Bratislave 29. 5. 1942, v obciach v okolí Trenčína sa však realizovalo až v októbri 1942 (pozri nasledujúcu poznámku). Na ObvNÚ Trenčín-okolie bol celý tento spis zaevidovaný pod č. 77/1942, na ObvNÚ Trenčianska Teplá pod č. 60/1942.

[12] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Veľká Kubrá 23. 10. 1942 – autor riaditeľ ľudovej školy Ladislav Majerčík, Kubrica 24. 10. 1942 – autor riaditeľka ľudovej školy (meno neuvedené), Soblahov 22. 10. 1942 – autor neznámy, Trenčianske Biskupice 24. 10. 1942 – autor riaditeľ ľudovej školy Štefan Oršula, Trenčianska Turná 17. 10. 1942 – autor riaditeľ ľudovej školy Vladimír Mercell, Opatová 14. 10. 1942 – autor riaditeľ ľudovej školy (meno neuvedené); ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčianska Teplá, Prezidiálne spisy, šk. 29, Dobrá 25. 10. 1942 – vedúci notár (meno neuvedené), Trenčianska Teplá 26. 10. 1942 – vedúci notár (meno neuvedené).

[13] Informácie podávali Peter Palo (nar. 1931), Mária Ševčíková, rod. Krátka (nar. 1929), Eva Janičková, rod. Ševčíková (nar. 1929), Viktória Mazániková, rod. Hromádková (1920 – 2013), Katarína Némethyová, rod. Matejková (nar. 1923).

a pán Rudolf Moško (nar. 1934), ktorý mi daroval aj originálne kresby, namaľované v roku 1953. Cenné postrehy a fotografie som získal od pani Melánie Jalakšovej (nar. 1935). Niečo som mal aj z pozostalosti môjho dedka Jakuba Švejdu (1930 – 1998). Dedkov bratranec Pavol Matejka (1938 – 2008), autor dvoch kníh o Kubrej, mi zas dal niekoľkostranové strojom písané dielko Jakuba Pala (1916 – 2007) „Kronika obce Kubra pred prvou svetovou vojnou a po nej“. Veľmi nápomocní mi boli napokon aj znalci Trenčína Vojtech Brabenec a Ján Hanušin.

O niektoré zdroje sme však už nenávratne prišli. Ako to výstižne zhodnotil pán Liška, chýbalo nám desať rokov, ktoré sa ukázali ako kľúčové, pretože počas nich zomrelo niekoľko významných pamätníkov. Na veľkú škodu sa stratili aj niektoré listy a fotografie, ktoré súviseli s kubranskými židmi. Tieto boli vo vlastníctve „starých Kubranov“ a po ich smrti sa stratili. Záhadne zmizla aj kronika obce, ako aj školská kronika, ktorých záznamy v období druhej svetovej vojny viedol riaditeľ kubranskej ľudovej školy Ladislav Majerčík (1913 – 1997). V 60. rokoch sa robili pokusy nájsť ich u rôznych rodín v dedine, kde bol predpoklad ich ukrytia, ale bezvýsledne: akoby sa po vojne prepadli pod zem.^[14]

O rekonštrukciu jednotlivých skutočností som sa snažil vzájomným porovnávaním rôznych zdrojov. Tam, kde sa nedalo dospieť k jednoznačnému záveru, sú pochybnosti zaznačené. Preukázateľne mylné alebo výslovne tendenčné tvrdenia boli buď kriticky konfrontované, alebo v niektorých prípadoch úplne vynechané. Nie všetok zozbieraný materiál bol dostatočne vecný, aby sa dal relevantne zapracovať. Je preto možné, že v budúcnosti sa ešte nájdu nejaké dokumenty, ktoré doplnia, resp. poopravia niektoré tvrdenia. Snažil som sa vypracovať seriózny poznámkový aparát, aby použité zdroje si mohol každý vyhľadať, overiť, prípadne kriticky doplniť. V niektorých prípadoch som však urobil menšie zjednodušenia, napríklad ak celá jedna časť bola zostavená z rovnakého zdroja. Táto skutočnosť je, samozrejme, v poznámkovom aparáte výslovne spomenutá. V prípade citovania matrik sú použité presné citácie len vtedy, ak nejde o matriky ŽNO v Trenčíne. Tieto boli totiž z pochopiteľných dôvodov najviac využité a nechcel som ich častým citovaním neúmerne zväčšo-

[14] Vlastný archív autora (VAA), list Stanislava Lišku Martinovi Mackovi, Trenčín-Kubrá 15. september 2013. Samotný Ladislav Majerčík, ktorý nastúpil do kubranskej školy 30. augusta 1940, sa napriek svojej angažovanosti počas Slovenskej republiky 1939 – 1945 a napriek všetkým spoločenským premenám udržal na tomto mieste až do konca roka 1957, keď bol priradený do školy v Trenčianskych Stankovciach. MATEJKA, Palo. *Akože tá zabudnúť*. Trenčín : Digital graphic, 2000, s. 88 – 89.

vať poznámkový aparát. Údaje sa však dajú overiť podľa uvedených mien a dátumov^[15] v matrikách, ktoré boli podrobne vymenované.

Napokon ešte niekoľko gramatických poznámok. Písanie slova žid, resp. Žid sa v tejto práci riadi *Pravidlami slovenského pravopisu*^[16], kde malé písmeno označuje príslušníka vierovyznania (podobne ako kresťan, moslim) a kapitálka príslušníka národnostnej skupiny (podobne ako Slovák, Nemec). Pri citáciách bolo, samozrejme, ponechané pôvodné znenie bez ohľadu na gramatickú korektnosť.

Pri názve štátneho útvaru, ktorý vznikol v roku 1939 na území Slovenska (s výnimkou južných častí odstúpených v prospech Maďarska), držím sa nasledovného: Pomenovanie „Slovenský štát“ s kapitálkou používam ako oficiálne označenie krajiny pre obdobie od prijatia zákona Snemu Slovenskej krajiny o samostatnom Slovenskom štáte zo 14. marca 1939 do prijatia ústavného zákona č. 185/39 Sl. z. o Ústave Slovenskej republiky z 21. júla 1939. Pre obdobie po tomto dátume používam označenie „slovenský štát“, resp. „Slovenská republika 1939 – 1945“.

Čo sa týka písania názvu obce, v minulosti sa používal prevažne názov Kubra, z čoho plynulo aj skloňovanie „v Kubre“, „do Kubry“ atď. Dnes sa používa názov Kubrá, čo mení aj skloňovanie tohto substantíva, napr. „do Kubrej“. Podobne ako v prvej publikácii pridržam sa modernej výslovnosti, avšak pre autenticitu ponechávam v priamych citáciách i starú formu.^[17]

Obec Veľká Kubrá

Bývalá obec Veľká Kubrá sa nachádza v severovýchodnej časti mesta Trenčín, ktorého súčasťou je od roku 1972. Prvá zmienka o obci pochádza z roku 1265, keď uhorský kráľ Bela IV. daroval zem Kubra Tomášovi, synovi Martina, zemana zo Železnej župy. V roku 1439 sa spomínajú už dve obce Veľká Kubrá a Malá Kubrá Lehota. V tom čase obec už nepatrila potomkom niekdajšieho majiteľa Tomáša, ale tvorila trvalé príslušenstvo Trenčianskeho hradu ako poddanská obec.^[18] Často ju trápili živelné po-

[15] Kvôli plynulosti textu nie je vždy udávaný presný dátum (rok, mesiac, deň), každopádne aspoň rok je vždy uvedený

[16] POVAŽAJ, Matej (red.). *Pravidlá slovenského pravopisu* : 4. nezmenené vydanie. Bratislava : Veda, 2013, s. 515.

[17] K premenlivému používaniu dĺžna v názve obce pozri kapitolu „Obecné pečiatky“.

[18] Podrobnejšie pozri vo FOJTÍK, Juraj. *Z histórie Kubry*. Trenčín : Mestské kultúrne stredisko, 1985. 67 s.

hromy, predovšetkým povodne (napr. v rokoch 1716, 1720, 1750 a 1813), ale aj požiare (napr. 28. augusta 1870 a 10. júna 1898^[19]). Za stáročia sa Veľkej Kubrej, ktorá ležala na hlavnej ceste spájajúcej Trenčín s Dobrou a Teplou, nevyhli ani vojnové útrapy. V roku 1663 vyrabovali obec turecké oddiely, v roku 1708 počas kuruckých vojen ju vypálila cisárska armáda. Viackrát tu boli ubytované vojská, napr. v roku 1715, alebo v roku 1730, keď tu bolo ubytované španielske vojsko v službách rakúskeho dvora.^[20] Podobne sa niekoľkokrát pri presunoch v rámci protinapoleonských vojen v rokoch 1805 – 1814 ukázalo v Kubrej ruské vojsko.^[21] Cholera, ktorá následkom prusko-rakúskej vojny zúrila na západnom Slovensku v roku 1866, zasiahla Kubru v auguste až októbri.^[22]

V období reformácie sa Kubrá stala evanjelickou, neskôr bola v plnom rozsahu rekatolizovaná.^[23] Obec bola postupne filiálkou rímskokatolíckych farností Dobrá, Trenčianska Teplá, Soblahov a Opatová. Kánonická vizitácia Opatovskej farnosti z roku 1829 uvádza:

Ľud vo farnosti je slovenskej národnosti a používa slovenčinu, a to tak v sídle farnosti, ako aj vo filiálkach. Vyznáva rímskokatolícke náboženstvo a vo všeobecnosti je dobrých mravov. Božie i cirkevné prikázania zachováva najmä ohľadom cirkevného pôstu ako zdržanlivosť v piatok a v sobotu. Veriaci v nedele a vo sviatočné dni sa zúčastňujú na kázaní v kostole vo väčšom množstve. (...) Rodičia svoje deti kresťansky vychovávajú a vzdelávajú. Malým deťom vstúpajú do myslí úctu k Pánovi. Farár ich nabáda k tomu, aby na katechézy prichádzali pravidelne. (...) Keď sa zide väčší počet ľudí počas fašiangov, farár to má na pamäti, aby sa duchovný účinok nestratil a aby sa nediali výstrednosti, a napomína aj miestny obecný úrad, aby o to dbal. Na území farnosti nie sú také nedostatky, ktoré by si vyžadovali

[19] Diecézny archív v Nitre (DAN), f. Parochiae dioecesis Nitriensis, Opatová 89-III, List opatovského farára Juraja Zermega nitrianskemu biskupovi Augustínovi Roskoványimu, Opatová 30. augusta 1870; Osvedčenie obecného zastupiteľstva vo Veľkej Kubrej vo veci poškodených osôb pri príležitosti požiaru. Veľká Kubrá 11. jún 1898.

[20] Podrobnejšie pozri vo FOJTÍK, Juraj. *Z histórie Kubry*, s. 28; ŠIŠMIŠ, Milan. *Z dejín bývalých dedín na území Trenčína*. In ŠIŠMIŠ, Milan (zost.). *Trenčín : Vlastivedná monografia 1*. Bratislava : Alfa, 1993, s. 242.

[21] MATEJKA, Josephus. *Descriptio historica expositionis universalis Viennensis*, a 1. Maji, usque 2. Nov. 1873 asservate, nec non-peripheriae Sakolcza Psoniensis aliarumque rerum maxime memorabilium in unum collecta. Skalica : Typis Filiorum Francisci Xav., 1874, s. 187.

[22] Posledná obeť cholery zomrela vo Veľkej Kubrej 14. októbra 1866. Štátny archív v Bratislave (ŠA Bratislava), Matrika zosnulých rím.-kat. farnosti Opatová, rok 1866, s. 209, p. č. 106.

[23] Podrobnejšie pozri v MACKO, Martin. *Veľká Kubrá : História sakrálnych objektov*, s. 11 – 13.

účinnějšíu nápravu. Veriaci ľud zachováva vo všetkom správne chovanie, hoci niekedy sa vyskytnú čiastočné nedbalosti či poblúdenia. Takéto prípady treba napraviť použitím prostriedkov, aby niečo neprepuklo medzi ľudom proti viere, posvätnému náboženstvu a proti dobrým mravom. Farár v rámci svojho úradu svedomite dbá o to, aby sa konávali vierouka a vyučovanie. Veriaci prejavujú farárovi poslušnosť v duchovných veciach. Čo sa týka muzicírovania a zábav, veriaci dodržiavajú najvyššie kráľovské nariadenia. (...) Liberálne nebezpečné myšlienky neboli doposiaľ medzi ľudom pozorované. Inak sa zachováva to, že čo je Božie, sa dáva Bohu, a čo patrí cisárovi, sa dáva cisárovi. Toto je v príkaze nášho Pána Ježiša Krista.^[24]

Štefan II. Illésházy, posledný člen slávneho rodu, predal v roku 1834 Trenčianske panstvo i s hradom nobilizovanému bankárovi barónovi Georgovi Sinovi. Jeho najmladšia dcéra Ifigénia de Castries d'Harcourt^[25] (1848 – 1914) potom v roku 1905 najskôr darovala mestu Trenčín hrad a v roku 1910 sa panstvo definitívne rozpadlo, keď ho banka rozpredala.^[26]

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 došlo k postupnému konsolidovaniu politickej správy Uhorska, ktorého súčasťou bola aj reforma obecnej samosprávy (porov. z. čl. XVIII/1871; z. čl. XXII/1886). Veľká Kubrá bola spolu s obcami Malá Kubrá, Opatová, Biskupice, Turná, Hamry, Mníchova Lehota a Soblahov začlenená do notárskeho obvodu Trenčín-okolie. Zvláštnosťou bolo, že kancelária notariátu nesídlila v žiadnej zo spomenutých obcí, ale v Trenčíne; konkrétne od roku 1930 na Námestí svätej Anny v dome č. 25, kde sa nachádzal aj byt dlhoročného vedúceho notára Františka Nozdrovického, ktorý v tejto funkcii pôsobil od roku 1922 až do 1. apríla 1942, keď odišiel do výslužby a na jeho miesto bol menovaný Štefan Jakubóczy.^[27] Dom patrila Židom Šalamúnovi a Fridrichovi Kellermanovi a obce notariátu platili nájomné, kým v roku 1942 nebol dom židovským majiteľom násilne odobratý.^[28] Okrem rich-

[24] ĎURČO, Marek. *Kanonická vizitácia z roku 1829 ako prameň k cirkevným dejinám farnosti Opatová nad Váhom*. Trstená : vlastným nákladom, 2012, s. 54 – 55.

[25] Celým menom Jozefa Ifigénia, barónka Sina de Hódos et Kizdia, vojvodkyňa de La Croix de Castries, vikomtka d'Harcourt d'Olonde. Ako vidieť, dosiahla teda vyššie šľachtické tituly než jej otec.

[26] FOJTÍK, Juraj. *Z histórie Kubry*, s. 46.

[27] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Zmena vedúceho notára v obvodnom notariáte v Trenčíne, Trenčín 7. apríl 1942.

[28] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Pridelenie židovských hnuteľností a poštátnených nehnuteľností pre rezortné účely, Trenčín 31. máj [1]942.

tára neboli v samotnej Kubrej žiadne štátne ani samosprávne úrady, ibaže ešte pred prvou svetovou vojnou v roku 1912 tam bola zriadená pošta.^[29]

V obci boli v prevádzke mlyny^[30] a pôsobilo niekoľko remeselníkov, avšak väčšina obyvateľov sa živila obrábaním pôdy. Viacerí sedliaci si pomáhali aj furmankami, zväžali vozmi drevo, ale aj vápenec, ktorý sa neskôr začal ťažiť v Háji v kubranskom chotári, prípadne vozili minerálnu vodu – kubranskú kyselku – pre kúpeľných hostí do Trenčianskych Teplíc. So zmenami, ktoré priniesol prelom 19. a 20. storočia, si však čoraz viac Kubranov nachádzalo uplatnenie aj v priemysle. Na konci roka 1906 začala v Trenčíne pri kubranskom chotári stavať fabriku francúzska firma Tiberghien Fils. Táto textilná fabrika potom desaťročia zamestnávala veľkú časť obyvateľov Kubrej. V roku 1912 bola v kubranskom chotári – v „Zábraní“ – uvedená do prevádzky píla a začala sa výstavba úzkokoľajnej lesnej železnice, ktorá spojila Kubru s Inoveckými vrchmi, odkiaľ sa dovážalo drevo na spracovanie, až po Selec. Tu takisto našlo zamestnanie viacero Kubranov a ľudí, ktorí sa sem prisťahovali za prácou. Výrazne do života obce zasiahla prvá svetová vojna, keď veľa mužov muselo narukovať k vojsku. Píla v Kubrej preto ako náhradu za odvedených mužov zamestnávala aj množstvo ruských a rumunských zajatcov. Viacerí z vojakov rôznych armád našli v Zábraní aj miesto posledného odpočinku – v chotári obce tak vznikol vojenský cintorín, dokonca aj s moslimskými hrobmi. Po tom, čo boli pozemky v Zábraní po vzniku Československej republiky vyvlastnené pre vojenské potreby štátu, bola v roku 1923 trať lesnej železnice čiastočne prerušená, neskôr v roku 1928 prestala slúžiť svojmu pôvodnému zámeru a napokon v roku 1930 bola jej činnosť definitívne ukončená.^[31]

Napriek tomu sa obec čo do počtu obyvateľov naďalej rozrastala, predovšetkým z dôvodu prisťahovania mnohých nových ľudí, čo bolo motivované pracovnými príležitosťami vo fabrikách v Trenčíne a v okolí či pri budovaní vojenských objektov v Zábraní. Zatiaľ čo pri prvom úradnom sčítaní ľudu v rokoch 1784 – 1787 mala Veľká Kubra 80 domov a 480 obyvateľov a v roku 1873 dokonca len 75 domov a 460 obyvateľov, v roku 1930 mala už 1520 a v roku 1940 už 1670 obyvateľov.^[32]

[29] V sčítaní ľudu v roku 1930 je ako rok prisťahovania poštárky uvedený 1912, to musel byť teda aj rok založenia pošty.

[30] Už v prvom urbári Trenčianskeho panstva z roku 1550 sa spomína panský mlyn vo Veľkej Kubrej (Kubra Welka). FOJTÍK, Juraj. *Z histórie Kubry*, s. 3.

[31] HANEC, Marián. Lesná železnica Trenčín – Selec. In ŠÍŠMIŠ, Milan – ZEMENE, Marián Róbert (eds.). *Soblahov*. Martin : Osveta, 2009, s. 316 – 318.

[32] FOJTÍK, Juraj. *Z histórie Kubry*, s. 63 – 64.

Príchod prvých židov do Kubrej

V súpisoch židov 1725 – 1778 sa Veľká Kubrá nespomína.^[33] Rovnako žiadne záznamy o židovských obyvateľoch neuvádzajú ani dikálne súpisy (zoznamy daňovníkov) z rokov 1723 – 1850.^[34] Žiadni židia neboli v obci registrovaní ani pri sčítaní ľudu v roku 1840.^[35] Prvýkrát nachádzame relevantný údaj až v sumárnom výkaze súpisu obyvateľov datovanom rokmi 1843/1844, ktorý síce nezachytáva mená, ale v príslušnej rubrike sú uvedené štyri osoby židovského vierovyznania. Podobne v súpise za rok 1848 vydanom 28. októbra 1849 sa k židovskému náboženstvu prihlásilo vo Veľkej Kubrej sedem osôb.^[36]

Podľa kánonickej vizitácie Rímskokatolíckej farnosti Opatová z roku 1816, do ktorej patrila aj Veľká Kubrá ako filiálka, žilo v Kubrej 522 katolíkov, z toho 409 dospelých a 113 detí. Bolo tu 101 manželských párov. V Kubrej v tom čase nežil žiaden žid, ale vizitácia uvádza, že v sídle farnosti v Opatovej býval jeden židovský manželský pár a celkovo štyria židia. Možno teda usudzovať, že išlo o jednu rodinu s dvoma deťmi.^[37] Kánonická vizitácia nitrianskeho biskupa Jozefa Vuruma z roku 1829 neudáva síce presný počet židov žijúcich na území farnosti, ale v súhrnnom popise v časti o zverenom ľude sa píše:

Na území farnosti sa nenachádzajú zmiešané manželstvá. Je tu len jeden pár – mlynár v uplynulom roku prišiel zo Skalice a na tri roky si vzal do užívania mlyn. Tu vychováva deti jednej katolíčky, ktorú si aj nedávno vzal. (...) Veriaci gréckeho obradu ani uniati sa v tejto farnosti nenachádzajú. Dozerá sa aj na to, aby slúžky katolíčky, ktoré pôsobia u Žida árendátora v Opatovej, neprestupovali cirkevné prikázania.^[38]

Podľa schematizmu Nitrianskej diecézy z roku 1831 žilo v Opatovej už trinásť židov. Vo Veľkej Kubrej, ktorá mala v tom čase 555 obyvateľov,

[33] Štátny archív v Bytči (ŠA Bytča), f. TrŽ-I (Trenčianska župa – Illésházy), šk. 384 – Judaica.

[34] ŠA Bytča, TrŽ-I, šk. 270 – 286.

[35] KEPECS, József – ZSÓRI, Vincéné (eds.). *A zsidó népesség száma településenként : 1840 – 1941*. Budapest : Központi Statisztikai Hivatal, 1993, s. 477.

[36] ŠA Bytča, TrŽ-I, šk. 288, fasc. 1843/1844, č. 4; fasc. 1848, s. 19 – 20.

[37] Archív Rímskokatolíckej farnosti Trenčín-Opatová, f. Kánonické vizitácie, Kánonická vizitácia pod patronátom nitrianskeho biskupa Jozefa Klucha z 8. decembra 1816.

[38] ĎURČO, Marek. *Kánonická vizitácia z roku 1829 ako prameň k cirkevným dejinám farnosti Opatová nad Váhom*, s. 55.

však ešte stále nie sú registrovaní žiadni židia.^[39] Až v roku 1844 trenčiansky dekan Štefan Vagyom (1808 – 1871) v liste nitrianskemu biskupovi Augustínovi Roskoványimu (1859 – 1892) ohľadom žiadosti farského administrátora v Opatovej Jána Dualského (1808 – 1881) o postavenie verejnej kaplnky vo Veľkej Kubej uvádza, že v obci sa nachádza jeden židovský dom.^[40] Podľa matričných záznamov ŽNO v Trenčíne môžeme túto rodinu už aj identifikovať. Išlo o dom árendátora Filipa Mahrera, o ktorom bude podrobnejšie reč neskôr.

Z toho, čo bolo uvedené, môžeme teda príchod prvých židov do Kubej datovať začiatkom 40. rokov 19. storočia, teda s istotou ešte pred zrušením poddanstva v Uhorsku (1848). Toto prvé usadzovanie sa podstatne líši od druhej vlny židovských imigrantov po emancipácii uhorského židovstva v roku 1867, keď židia boli na rovine občianskej zrovnoprávnení s ostatným obyvateľstvom. V prvej vlne boli do Kubej – podobne ako s predstihom dvoch až troch desaťročí do Opatovej – povolávaní židovskí árendátori, a to asi priamo cez svetských patrónov obcí. Je pravdepodobné, že v pomere k väčšine obyvateľstva v týchto obciach išlo o sociálne lepšie situovaných ľudí. Väčšina židov, ktorí sa prisťahovali do Kubej po emancipačnom zákone z roku 1867, tam prišla v rámci vnútornej migrácie z okolitých dedín Trenčianskeho (Opatová, Dobrá, Soblahov atď.), ale vo veľkej miere aj Bánoveckého okresu (Dežerice, Vlčkov atď.). Mnohokrát prichádzali nemajetní a až časom sa zmohli vďaka svojmu cieľavedomému úsiliu.

[39] *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCXXXI.* Tyrnaviae : Typis Joannis Baptistae Jelinek, 1831, s. 56.

[40] DAN, Parochiae dioecesis Nitriensis, Opatová 89-II, List trenčianskeho dekana Štefana Vagyoma nitrianskemu biskupovi Imrichovi Palugyayovi, Bratislava 21. jún 1844.

Židovské rodiny vo Veľkej Kubrej v období Rakúsko-uhorskej monarchie

Schematizmy Nitrianskej diecézy prestali v posledných dekádach 19. storočia udávať štatistiky príslušníkov vierovyznaní v jednotlivých farnostiach a ich filiálkach, počet židovských obyvateľov Veľkej Kubrej však môžeme v tomto období sledovať vďaka štátnemu sčítaniu. Pri sčítaní ľudu bolo v roku 1880 zapísaných z 537 obyvateľov obce 12 židov. O 30 rokov neskôr v roku 1910 to bolo z 832 obyvateľov 16 židov.^[41] V obnovených štatistikách udáva schematizmus Nitrianskej diecézy v roku 1913 v Kubrej už len 11 židov.^[42] Možno predpokladať, že kulminačný bod v osídlení obce židovským obyvateľstvom bol dosiahnutý niekedy na prelome storočia, pričom pred prvou svetovou vojnou už začal klesať.

Kým katolícki obyvatelia Kubrej sa vnímali ako samostatná entita odlišná od Trenčanov, kubranskí židia nemali takú silnú afinitu k obci. Boli to prisťahovalci, ktorí žili v Kubrej zväčša z profesijných dôvodov, pričom boli integrálnou súčasťou početnej ŽNO v Trenčíne. Tamojšia židovská náboženská obec sa vytvorila z prisťahovalcov z Moravy a spočiatku patrila pod rabinát v Uherskom Brode, odkiaľ sa oddelenila v roku 1760, keď bol v Trenčíne zriadený samostatný rabínsky úrad.^[43] Táto obec, ktorá sa postupne vyprofilovala ako neologická, mala všetky potrebné inštitúcie – synagógu, školu, cintorín, rituálny kúpeľ, košér bitúnok^[44] atď. –, preto vo

[41] KEPECS, József – ZSÓRI, Vincéné (eds.). *A zsidó népesség száma településenként : 1840 – 1941*, s. 477.

[42] *Schematismus cleri dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXIII*. Nitriae : Huszár István, 1913, s. 44.

[43] BRABENEC, Vojtech. Židovstvo v Trenčíne. In ŠIŠMIŠ, Milan (ed.). *Trenčín : Vlastivedná monografia 2*. Bratislava : Alfa-Press, 1997, s. 120.

[44] Štefan Oršula síce zachytil spomienku ktoréhosi obyvateľa Trenčianskych Biskupíc na žida Feldmanna, ktorý ešte za monarchie „skupoval jahňence a po ich zabíí – košerovaní údajne v Kubrej – predával ich židom po okolí“, ale nevedel to s istotou potvrdiť. ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Trenčianske Biskupice.

Mlyny vo Veľkej Kubrej. VAA, Rudolf Moško, 1953

Veľkej Kubrej, podobne ako v iných prilahlých obciach, nikdy nevznikli samostatné modlitebne ani cintoríny.

Keďže sa židovské rodiny do obce (zväčša z iných dedín) a z obce (zväčša do miest) sťahovali veľmi flexibilne, na mnohé sa čoskoro zabudlo. Obecný kronikár Ladislav Majerčík, riaditeľ kubranskej školy, ktorý v októbri 1942 spisoval dejiny židovstva v Kubrej, s úľavou poznamenal, že bolo šťastím pre obec, že hoci bola veľká, mala v dejinách pomerne málo židov, konkrétne len dve rodiny.^[45] Aj významný Kubran, katolícky kňaz Štefan Hlaváč, ktorý sa síce narodil v Budapešti, avšak spolu s matkou, ktorá sa rozhodla vrátiť sa do rodnej obce, tam prišiel na jar 1909 ako päťročný, vo svojom autobiografickom diele^[46] poznamenáva, že až na dve rodiny boli všetci v dedine katolíci.^[47]

Ani jeden z nich však nemá úplnú pravdu. Ladislav Majerčík vo svojom spise zachytil len tie dve rodiny, ktoré ešte žili v obci počas jeho pôsobenia na tomto mieste. Štefan Hlaváč zase sám na inom mieste píše, že pri prevrate v roku 1918 boli v Kubrej tri židovské rodiny.^[48] Faktom je, že židovských obyvateľov mala obec od polovice 19. storočia oveľa viac, než by sa z niektorých dobových svedectiev mohlo zdať. Na tomto mieste sa ich pokúsime všetky zmapovať.

Ešte predtým však treba na okraj poznamenať, že židia neboli jediní, ktorí „narúšali“ katolícku hegemoniu v obci. Už za monarchie tu žila evanjelická rodina augsburského vyznania (luteráni), rodina Adamikovcov z Trebichavy.^[49] Citovaný schematizmus Nitrianskej diecésy z roku 1913 uvádza v obci sedem veriacich tohto vyznania.^[50] V 20. rokoch 20. storočia sa do Kubrej ešte prisťahovala z Bošáce luteránska rodina Ondreja Beňoviča a istý Štefan Pavlík, luterán zo Slovenského Komlóša z Maďarska, ktorého členovia domácnosti sú však už všetci uvedení ako rímskokatolíci. V tom čase prišla z Uhrovcu aj jedna kalvínska rodina Kšinských.^[51]

[45] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Veľká Kubra.

[46] HLAVÁČ, Štefan. *Po priamych cestách*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2001. ISBN 80-7162-346-6.

[47] HLAVÁČ, Štefan. *Po priamych cestách*, s. 12.

[48] HLAVÁČ, Štefan. *Po priamych cestách*, s. 40.

[49] Jozef Adamik (nar. 1873) prišiel do Kubrej v roku 1904. V roku 1928 získal on aj jeho rodina domovskú príslušnosť v Kubrej. Porov. ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Správne knihy, Kubrá 1889 – 1944, šk. 1, inv. č. 21.

[50] *Schematismus cleri dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXIII*, s. 44.

[51] Slovenský národný archív v Bratislave (SNA), f. Sčítanie ľudu z roku 1930, Obec Veľká Kubra.

Rodina Mahrerovcov (Mahrer, Marer, Maier)

Prvou rodinou, ktorá sa usadila vo Veľkej Kubrej, bola rodina Mahrerovcov (priezvisko sa uvádza premenlivo, niekde aj Marer, resp. Maier). Zaujímavosťou je, že matričné záznamy k tejto rodine sa nachádzajú tak v matrikách ŽNO v Trenčíne, ako aj ŽNO v Drietome. Niektoré záznamy sú preto zdvojené, iné sa nachádzajú len v matrike jednej z týchto náboženských obcí. Nie všetky údaje sú presné, pretože v niektorých prípadoch si protirečia. Bolo preto mimoriadne náročné odlíšiť relevantné záznamy od chybných. Vzájomným porovnávaním jednotlivých údajov možno dospieť približne k týmto uzáverom:

Začiatkom 40. rokov 19. storočia sa do Kubrej prisťahovala rodina Filipa Mahrera. Matrika zosnulých ŽNO v Trenčíne uvádza, že zomrel ako 59-ročný 1. decembra 1854 v Kubrej, pričom v tom čase bol už vdovec. Ako zamestnanie má zapísané árendátor, miesto narodenia Pružina. Matrika zosnulých ŽNO v Drietome uvádza, že zomrel ako 55-ročný 14. decembra 1854.^[52] Ako zamestnanie má uvedené krčmár a miesto narodenia Nemšová. Tak isto je uvedený ako vdovec, dokonca je tu aj číslo domu 2 v Kubrej. Pochovaný bol v Trenčíne. Napriek tomu, že niektoré údaje sa rozchádzajú, je isté, že Filip Mahrer zanechal dve siroty, slobodné dcéry Františku (Fanny) a Katarínu (Katy). Prvá z nich sa vydala ako 25-ročná 19. augusta 1856 do Dobrej za Jozefa Pollaka,^[53] druhá štyri roky neskôr ako 24-ročná 1. februára 1860 za Šimona Kučeru pochádzajúceho z Bolešova a bývajúceho v Srní. Zaujímavosťou je, že v oboch prípadoch sobášiacim bol rabín A. Stern z Drietomy.^[54]

[52] ŠA Bratislava, Matrika zomrelých židovskej náboženskej obce v Drietome, rok 1854, s. 8, p. č. 113.

[53] Štefan Oršula, riaditeľ rímskokatolíckej ľudovej školy v Trenčianskych Biskupiciach, v zbieraných pamätiach o židovských rodinách v roku 1942 podáva správu o istej vdove Fanny Polákovéj: „Táto stará židovka usadila sa kedysi pred 70 rokmi v osade Nozdrkovce. Žila tam chudobne na 1-2 meričkách. Z dvoch dcér jej jedna zomrela. Druhá menom Anna, vydala sa pred vyše 50 rokmi za mlynára Ondreja Belicu Jána. Ešte pred vydajom dala sa pokrstiť za rím. katolíčku. S mužom odišla čoskoro do akejsi továrne v Budapešti. Asi pred 40 rokmi sa obaja vrátili, aby tu na Váhu pri Nozdrkovciach i kdesi za Váhom mlynárčili. Z pokrstenej Anny stala sa tak opravdivá katolíčka, že pri svojej smrti r. 1941 (muž jej zomrel 6 rokov skôr) poručila veľkú časť úspor na prístavbu kaplnôčky v tunaj. kostolíku k účte Panny Márie! – Matka Annina mala tiež nemanželského chlapca Štefana od paholka Adámika. Syn Štefan bol hneď pri narodení pokrstený za rím. katolíka.“ ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Trenčianske Biskupice.

[54] Porov. ŠA Bratislava, Matrika sobášených židovskej náboženskej obce v Drietome, rok 1856, s. 6, p. č. 46; rok 1860, s. 11, p. č. 2. Matrika sobášených židovskej náboženskej obce v Trenčíne, rok 1856, s. 2, p. č. 2; rok 1860, s. 2, p. č. 22.

Okrem toho je v zmienenom období v polovici 19. storočia dňa 12. decembra 1856 zachytené v Kubrej úmrtie istej 61-ročnej vdovy Judity Schönfeldovej pochádzajúcej z Trenčína. Matrika ŽNO v Drietome uvádza v ten istý dátum v Kubrej úmrtie 60-ročnej vdovy Judity Weißovej pochádzajúcej z Trenčína.^[55] Je isté, že ide o tú istú osobu. V jednom prípade je zrejme použité jej rodné priezvisko, v druhom jej priezvisko po vydaji. Nie je však jasné, v akom vzťahu bola táto osoba s ostatnými členmi rodiny Mahrerovcov.

Podľa záznamov v matrikách ŽNO v Drietome (matriky ŽNO v Trenčíne nasledujúce údaje z neznámeho dôvodu neobsahujú) vieme, že v druhej polovici 50. rokov 19. storočia býval vo Veľkej Kubrej aj istý Móric Mahrer a jeho manželka Rozália (Saly), rod. Schönfeldová (mož-

*Fotografia č. 2
Židovský cintorín
v Drietome, takzvaná nová
časť. Staršia je v pozadí
za plotom vo farskej
záhrade. V polovici
19. storočia mala ŽNO
v Drietome vplyv aj na
pomernie vzdialenú Kubru.*

[55] ŠA Bratislava, Matrika zomrelých židovskej náboženskej obce v Drietome, rok 1856, s. 11, p. č. 150.

no tu treba hľadať nejakú spojitosť s Juditou Schönfeldovou). Tam sa im aj 28. augusta 1855 narodilo prvé dieťa Cecília, potom v roku 1857 Šimon, ktorého obriezku vykonal priamo drietomský rabín, a napokon v roku 1859 Júlia. Pri narodení posledného dieťaťa je opäť výnimočne zapísané aj číslo domu 3.^[56] Je pravdepodobné, že išlo o ten istý dom, v ktorom predtým býval Filip Mahrer, hoci matrika v jeho prípade uvádza súpisné číslo 2. Tak či tak je zrejmé, že Mahrerovci bývali niekde v strede obce. Dom im zaiste nepatril, žili tam v prenájme.

Rodina Mórica Mahrera sa neskôr odsťahovala do Zamaroviec. Vieme to zo zápisu svadby najstaršej dcéry Cecílie, ktorá sa až ako 32-ročná dňa 6. marca 1888 vydala za 27-ročného Bernáta Grüna z obce Dohňany. Sobášiacim bol tentoraz trenčiansky rabín Dr. Móric Diamant^[57], svedkami boli Ignác Rosenberg a Jakob Fuchs, matrikár ŽNO v Drietome.^[58] Aj pri sobáši mladšej Júlie, ktorá sa vydávala taktiež pomerne neskoro až ako 30-ročná dňa 14. januára 1890 za o päť rokov mladšieho Samuela Presera z obce Lúky pri Púchove, je uvedené bydlisko nevesty Zamarovce.^[59]

Viac informácií o tejto rodine nemáme.

Rodina Smatanovcov (Smatana, Szmatana, Smetana, Szmetana)

Židovská rodina Smatanovcov (priezvisko sa uvádza premenlivo, niekde aj Szmatana, resp. Smetana, Szmetana) sa už v polovici 19. storočia vyskytuje v Dobrej, Opatovej, Hornej Súči, ale aj v Trenčíne a Trenčianskych Biskupiciach. Vieme, že Adolf Smatana už okolo roku 1858 odkúpil od grófký d'Harcourt niektoré pozemky v obci Dobrá, na ktorých v roku 1874 so spoločníkom Ignácom Weilom z Trenčína založili tehelňu. V monografii obce Trenčianska Teplá sa uvádza, že Smatanovci prišli do Dobrej odniekadiaľ z územia terajšieho Maďarska.^[60]

[56] ŠA Bratislava, Matrika narodených židovskej náboženskej obce v Drietome, rok 1855, s. 13, p. č. 190; rok 1857, s. 18, p. č. 268; rok 1859, s. 25, p. č. 19.

[57] Zdá sa, že ŽNO v Drietome nemala v tom čase svojho rabína.

[58] ŠA Bratislava, Matrika sobášených židovskej náboženskej obce v Drietome, rok 1888, s. 4, p. č. 2.

[59] ŠA Bratislava, Matrika sobášených židovskej náboženskej obce v Drietome, rok 1890, s. 6, p. č. 1.

[60] VESELÝ, Pavol. História obce od oslobodenia po dnešok. In KARLÍK, Jozef (ed.). *Trenčianska Teplá*. Banská Bystrica : SCM pre Obecný úrad Trenčianska Teplá, 1995, s. 68.

V roku 1898 Smatanovci vyplatili spoločníka Weila a získali tehelnú do výlučného vlastníctva. Okrem tehelne vlastnili aj nejaký majer a krčmu. V období výstavby Považskej železnice v úseku Trenčín – Opatová – Dubnica nad Váhom v roku 1883 otvoril Adolf Smatana v Dobrej kameňolom, v ktorom zamestnával 20 až 40 robotníkov, dokonca aj Talianov.^[61] V pamäti najstarších obyvateľov to bola odjakživa Smatanova tehelná, ktorá vraj páčila najkrajšiu tehlu, označenú písmenom „S“. Pracovalo sa tam vraj aj v sobotu.^[62] Tehla, ale i škridla sa tam vyrábali ručne. Výrobky sa vypaľovali v peciach pomocou dreva. Adolf Smatana postavil novú jednokomorovú pec a jeho syn Samuel ju v roku 1904 prestaval na kruhovú. Počas druhej svetovej vojny bola táto rodina odtransportovaná do koncentračného tábora a ich majetok arizoval Ing. Gustáv Dohnány.^[63]

Vráťme sa však do druhej polovice 19. storočia. Z matričných záznamov toho obdobia vieme aj o židovských rodinách Smatanovcov v Opatovej a Kubrej. Istému Móricovi Smatanovi a jeho manželke Fanny, rod. Freiurthovej, sa 7. septembra 1865 v Opatovej narodil syn Adolf.^[64] Kmotrom, resp. svedkom pri obriezke bol Šimon Smatana.

V rovnakom čase býval už vo Veľkej Kubrej aj istý Samuel Smatana, ktorý je v tabuľke vlastníkov nehnuteľností vyhotovenej v roku 1864 spolu s Ondrejom Harárom vedený ako vlastník domu č. 70.^[65] V matrike narodených ŽNO v Drietome (v matrikách ŽNO v Trenčíne tento zápis nie je!) je uvedené dňa 29. októbra 1862 narodenie Adolfa Samuelovi Smatanovi a jeho manželke Betty, rod. Freiurthovej. Pôrodnou babou bola katolíčka Katarína Matejková a svedkom pri obriezke dňa 6. novembra bol opäť Šimon Smatana.^[66]

Dňa 9. októbra 1865 je v matrike Trenčianskej židovskej náboženskej obce zaznamenané úmrtie 14-mesačného dieťaťa Júlie Smatanovej v Kubrej. Mená rodičov nie sú uvedené, je len zapísané, že išlo o dcéru ekonóma. Hoci zápis o narodení Júlie v matrike narodených chýba, možno takmer s istotou usudzovať, že išlo o dcéru Samuela Smatanu. Podobne je to aj pri zápise o úmrtí 13-mesačného Eduarda Smatanu dňa 25. júna

[61] ŠA Bratislava, p. Trenčín, ObvNÚ Trenčianska Teplá, Prezidiálne spisy, šk. 29, Dejiny židovstva – obec Dobrá.

[62] VAA, list Magdalény Liškovej Martinovi Mackovi, Trenčín-Opatová 24. júl 2013.

[63] VESELÝ, Pavol. História obce od oslobodenia po dnešok, s. 68.

[64] Zomrel v Záhrebe v roku 1881.

[65] FOJTÍK, Juraj. *Z histórie Kubry*, s. 54.

[66] ŠA Bratislava, Matrika narodených židovskej náboženskej obce v Drietome, rok 1862, s. 36, p. č. 31.

1867, hoci aj v tomto prípade chýba zápis o narodení dieťaťa, a teda mená rodičov nie sú k dispozícii.

Najneskôr začiatkom 70. rokov 19. storočia sa musel do Kubrej prisťahovať aj už spomínaný Šimon Smatana z Dobrej. Dňa 12. augusta 1873 totiž ženíl svojho syna Dávida, pričom ako bydlisko má rodina uvedenú už Veľkú Kubrú. Dvadsaťštyriročný Dávid Smatana, narodený ešte v Dobrej^[67], si bral Rozáliu Kohnovú, 22-ročnú dcéru obchodníka s drevom z Trenčína. Dávid Smatana má uvedené zamestnanie ekonóm. V septembri 1876 sa Dávidovi Smatanovi a jeho manželke Rozálii narodila dcéra Netty^[68]. Pôrodnou babou bola opäť katolíčka Eva Matejková. To je však zároveň posledný zápis o prítomnosti tejto židovskej rodiny v Kubrej.

Treba poznamenať, že meno Smatana je jedno z tých mien, ktoré sa v Kubrej a okolitých dedinách vyskytovali tak u katolíkov, ako aj u židov. V Opatovej môžeme katolícku rodinu Smatanovcov registrovať už v roku 1812, keď sa Jánovi Smatanovi 19. decembra narodila dcéra Anna.^[69] Táto sa potom 22. júna 1837 vydala za Adama Gaža z Veľkej Kubrej.^[70] Koncom 19. storočia sa zasa prisťahovala do Kubrej Katarína Smatanová (1872 – 1923) z Opatovej, ktorá sa 27. novembra 1893 vydala za vojaka Ondreja Švejdu (1868 – 1913) z Kubrej.^[71] Napokon azda stojí za zmienku, že otec tohto Ondreja Švejdu^[72] Martin Švejda (1832 – 1872), o ktorom bude reč v kapitole o rodine Neufeldovcov, dlhoval podľa súpisu vyhotoveného po jeho smrti 405 zlatých a 42 denárov aj istému židovi Samuelovi Smatanovi z Trenčína.^[73] Je možné, že ide o toho, čo predtým býval v Kubrej.

[67] V matrike narodených sa nenachádza. Tento údaj pochádza z matriky sobášených.

[68] Ide o skráteninu mena buď Annette, alebo skôr Johannette, čiže Johanna.

[69] ŠA Bratislava, Matrika pokrstených rím.-kat. farnosti Opatová, rok 1812, s. 87, p. č. ne-
uvedené.

[70] ŠA Bratislava, Matrika sobášených rím.-kat. farnosti Opatová, rok 1837, s. 258, p. č. ne-
uvedené.

[71] Praprastarí rodičia autora publikácie.

[72] Viac k Ondrejovi Švejdovi pozri v Macko, Martin. *Veľká Kubrá : História sakrálnych objektov*, s. 37 – 39.

[73] Porov. poznámku č. 80.

Rodina Kohnovcov

Náthan Kohn^[74] s manželkou Máriou, rod. Braunovou, sa do Veľkej Kubrej prisťahovali pravdepodobne v roku 1872. Obaja pochádzali z Dežeríc v Bánoveckom okrese. Vieme o ich piatich deťoch, štyroch dcérach a jednom synovi. Prvé tri dcéry Júlia, Jozefína a Františka (nar. 1868), ako aj syn Móric sa narodili ešte v Dežericiach. Štvrtá dcéra Cecília sa narodila 26. apríla 1873 už v Kubrej. Pri pôrode pomáhala ako pôrodná baba Anna Krátka. Žiaľ, dieťa zomrelo už po roku 2. mája 1874. Necelý rok nato zomrela aj najstaršia dcéra, vtedy 13-ročná Júlia. Ďalšou ranou pre rodinu bola smrť už dospelého, ale ešte slobodného 20-ročného Mórica v roku 1891. Len Jozefína a Františka sa dožili toho, aby si založili rodiny. Obe sa vydali v roku 1893. Prvá 8. augusta za 28-ročného Mórica Löwyho, roľníka z Vlčkovej pri Bánovciach (aktuálne bydlisko má však už uvedené Horňany), druhá o niekoľko mesiacov 12. decembra za 34-ročného Ludovíta Buchsbauma, roľníka z Rakolub pri Novom Meste nad Váhom. Zatiaľ čo Jozefína sa odsťahovala, Františka ostala bývať v Kubrej aj po sobáší.

Náthan Kohn sa živil v Kubrej ako mäsiar a prevádzkoval tam malý obchodík. Koncom roka 1889 ovdovel, keď mu vo veku 60 rokov zomrela manželka Mária na pľúcnu tuberkulózu. Náthan Kohn zomrel v Kubrej 72-ročný v roku 1895, takisto na tuberkulózu. Pochovaný bol rovnako ako jeho manželka na židovskom cintoríne v Trenčíne.

V tomto smere je zaujímavý súdny spor medzi istým židom Žigmundom Kohnom, trenčianskym obyvateľom, a Ondrejom Dobiašom, veľkokubranským obyvateľom. Žigmund Kohn podal 11. februára 1873 žalobu na Ondreja Dobiaša, ktorý mu vraj odmietal zaplatiť dlžobu dva zlaté. Požadoval preto súdnou cestou túto sumu spolu s 12-percentným úrokom. Po spísaní žalobnej zápisnice č. 829 boli obe stránky 12. februára 1873 predvolané na 23. júna 1873 na pojednávanie na deviatu hodinu ráno.^[75] Aký bol výsledok pojednávania, nie je známe. Takisto nie je možné potvrdiť, či išlo o príbuzného Náthana Kohna z Kubrej.

[74] Či bol Náthan Kohn v nejakom príbuzenskom vzťahu s vyššie spomenutou Rozáliou Kohnovou, sa nedá potvrdiť.

[75] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. Obec Veľká Kubrá 1764 – 1930, žalobná zápisnica 829/1873.

Rodina Buchsbaumovcov

Ako bolo spomenuté, Františka Kohnová ostala bývať po sobáší 12. decembra 1893 so svojím manželom Ľudovítom (Lajosom) Buchsbaumom vo Veľkej Kubrej. Prvorodený Náthan (Nándor) sa im narodil v roku 1895, druhý Max v roku 1897, tretí Jozef v roku 1899. Max s Jozefom isto zomreli ako deti. Čo sa stalo s Náthanom, nie je jasné. V matrike narodených je síce v kolónke „Poznámky“ zápis v maďarčine „Výpis z mesiaca poslaný notárovi trenčiansko-vidieckeho obvodu 29. septembra 1913“, to nám však o menovanom veľa nepovie. Napokon v máji 1901 ako 38-ročná^[76] zomrela aj samotná Františka. Ako príčina úmrtia je uvedené chradnutie. Ľudovít, ktorý medzitým prebral živnosť jej otca, sa oženil druhý raz. Zobral si o šesťnásť rokov mladšiu Johanu Haaszovú. Tá mu porodila tri dcéry Margit (nar. 1902), Ilonu (nar. 1904) a Ernestínu (nar. 1905). Potom sa po rodine stráca stopa. Ani najstarší dnes žijúci pamätníci si nespomínajú na to, že by im o nich rozprávali ich rodičia. Nespomína ich ani Jakub Palo, ani Štefan Hlaváč, hoci aspoň Hlaváč ich musel ešte poznať.

Pánu Stanislavovi Liškovi sa však podarilo dopátrať k jednej udalosti, no tá je už prikrytá rúskom tajomstva. Adolfovi Fuchsovi, prezývanému Smutný, mali vraj okolo roku 1922 traja mládenci zneuctiť všetky tri dcéry, pričom najmladšia mala vtedy len 14 rokov. Pán Liška sa domnieva, že tu by sa dala hľadať spojitosť s tým, prečo sa nikdy neusmial a prečo dostal túto prezývku.^[77] Ako však uvidíme neskôr pri rodine Fuchsovcov, Adolf Fuchs nemal tri dcéry; mal len Aranku narodenú v roku 1896.

Jediný, kto mal tri dcéry, bol práve Ľudovít Buchsbaum. Ak sa mu táto tragická udalosť naozaj stala, muselo to byť ešte pred rokom 1922, inak by ho Jakub Palo spomínal vo svojej kronike obce.^[78] Tam sa však o ňom už nenachádza ani zmienka. Vychádzajúc z veku jeho najmladšej dcéry a z toho, čo bolo uvedené, mohla sa táto udalosť odohrať niekedy v rokoch 1918 – 1919, teda vo veľmi pohnutých a neistých časoch. Proti tejto domnienke hrá skutočnosť nepriamo vyplývajúca z Hlaváčovej autobiografie, že pri rabovke kubranských židov tam rodina Ľudovíta Buchsbauma už nebývala. Túto udalosť sa preto asi nepodariť verifikovať s určitosťou. Dotyčný otec rodiny sa mal vraj vtedy vyjadriť, že toto od Kubranov ne-

[76] V štátnej matrike je uvedený vek 37 rokov. Porov. ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. Zbierka štátnych matrik notárskeho obvodu Trenčín-okolie, Matrika zomrelých 1895 – 1904, zv. I/O, p. č. 29, s. 339.

[77] VAA, list Stanislava Lišku Martinovi Mackovi, Trenčín-Kubrá 25. apríl 2013.

[78] Ako uvidíme neskôr, Neufelda spomína, hoci aj ten sa po prvej svetovej vojne odsťahoval z obce a poznať ho mohol len ako malý chlapec. Je teda isté, že súpis rodín robil nielen na základe vlastných spomienok, ale aj s pomocou starších pamätníkov.

čakal. Ak ním bol Ľudovít Buchsbaum, nechudo, že sa z Kubrej odsťahoval a spomienka na neho radšej rýchlo zapadla prachom.

Rodina Neufeldovcov

Nedaleko Hlaváčovcov v dome č. 31 kedysi bývala rodina kubranského sedliaka Martina Švejdu (1832 – 1872). Jeho otec Martin Švejda (1800 – 1863) bol v rokoch 1852 – 1855 richtárom v obci. Syn Martin Švejda zas dal v roku 1861 postaviť pri potoku oproti svojmu domu sochu svätého Jána Nepomuckého ako poďakovanie za pomoc v chorobe. Na tento účel venoval 45 zlatých rakúskej meny a k tomu 30 zlatých na údržbu sochy.^[79] Avšak neskôr sa – možno pre obnovenú chorobu, alebo z inej príčiny – dostal do finančných problémov. Bol nútený založiť časť svojho majetku. Keď 30. mája 1872 v pomerne mladom veku zomrel, ostali po ňom okrem maloletých detí Floriána (13 rokov), Jána (10 rokov), Anny (7 rokov), Ondreja (4 roky) a Alžbety (2 roky) aj veľké dlhy. Jedine prvorodená Júlia, narodená v roku 1852, bola už plnoletá, ale ešte slobodná. Dlžoby boli také veľké, že ich nebolo možné splatiť, a na pozostalosť bola uvalená exekúcia. Aj po vydražení majetku (polí a kopaníc) ešte ostával nedoplatok. Nakoniec bolo zjednané, že Alžbeta Švejdová, rod. Martinková, vdova po Martinovi Švejdovi, previedla celý urbársky grunt s domom a príslušenstvom na Jána a Ondreja Dobiašovcov (Kumanech), ktorí ho prebrali aj so zainfabulovanými ťarchami. Naproti tomu jej oni dali ich grunt s domom číslo 20 (neskôr mal súpisné číslo 25), kam sa rodina presťahovala.^[80]

Ondrej Dobiaš uzavrel k 1. októbru 1881 kontrakt s Trenčianskym panstvom a dom spolu so stodolou a záhradou dal na tri roky za ročnú cenu 28 zlatých do árendy. Táto zmluva o prenájme bola postupne štyrikrát obnovená, vždy znova na tri roky, až do 30. septembra 1893. Naposledy bol prenájom tridsať zlatých, a to bez stodoly, ktorú si od roku 1884 majiteľ držal pre vlastnú potrebu.^[81]

[79] Podrobnejšie pozri v MACKO, Martin. *Veľká Kubrá : História sakrálnych objektov*, s. 49 – 55.

[80] Ide o rozsiahly osemnásťstranový spis, písaný slovensky a čiastočne maďarsky, uložený v ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. Obec Veľká Kubrá 1764 – 1930, Dedičské konanie po nebohom Martinovi Švejdovi, č. 3324/1879. K tejto veci sa tam nachádza aj niekoľko ďalších dokumentov.

[81] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. Obec Veľká Kubrá 1764 – 1930, Kontrakty medzi Ondrejom Dobiašom a Trenčianskym panstvom o prenájme domu č. 31 vo Veľkej Kubrej, Veľká Kubrá 29. júl 1881, 30. september 1884, 30. september 1887, 30. september 1890.

*Fotografia č. 3
Niekdajší dom Martina
Švejdu so sochou svätého
Jána Nepomuckého z roku
1861 pri potoku, kde
neskôr bývala rodina
Šalamúna Neufelda.
Dom je, samozrejme, už
prestavaný, ale miesto je
autentické. Vedľa vpravo
stojí ešte stále dom z ne-
pálených tehál, kde kedysi
bývala evanjelická rodina
Adamikovcov.*

V roku 1884 alebo 1885 sa do Veľkej Kubrej prisťahoval z Opatovej Žid Šalamún Neufeld. V tom čase mal troje detí: syna Gabriela (nar. 1878) a dve dcéry Katarínu (nar. 1879) a Rozáliu (nar. 1883), ktoré prišli na svet ešte v Opatovej, avšak dcéra Janka sa Šalamúnovi Neufeldovi a jeho manželke Terézii, rod. Politzerovej, narodila 28. novembra 1885 už vo Veľkej Kubrej.

Všetko nasvedčuje tomu, že sa nastahoval práve do bývalého domu Martina Švejdu. Či obýval celý dom, alebo len jeho časť, nevedno. Nevie sa ani to, v akom vzťahu bol voči Trenčianskemu panstvu, ktoré až do roku 1893 malo dom v prenájme. Je možné, že až do spomínaného roku platil Trenčianskemu panstvu nejakú čiastku, až kým dom sám neskôr neodkúpil. Je tiež možné, že ho do osobného vlastníctva nikdy neodkúpil a že až do odchodu z Kubrej ho mal len prenajatý. Tak či tak, v Kubrej – podobne ako predtým v Opatovej – prevádzkoval mäsiarstvo. Zároveň kramárčil s mie-

šaným a strižným tovarom. Štefan Hlaváč, ktorý býval od tohto domu v treťom dome smerom ku kostolu, vo svojej autobiografii spomína, že neďaleko nich býval žid Ignác^[82] Neufeld. Pre nejakú chorobu vraj stále kýval bradou. Ako každý v dedine dostal aj Šalamún Neufeld prezývku. Pretože bol veľmi chudý, prezývali ho Rebrík. Zaobstarával mäso na ne-
delu od bohatších mäsiarov z Trenčína. Niekedy kúpil jednu-dve ovečky, ktoré však boli často také vychudnuté, že Kubrania hovorili, že ich kúpil za grajciar. Neufeld sa na to hneval. Akísi chlapci, ktorí vedeli trochu po maďarsky, využili raz neznalosť slovenčiny u malého Hlaváča a nahovorili ho, aby išiel do obchodu k Neufeldovi a povedal mu: „Pán Rebrík, dajte mi za grajciar ovečku.“ Neufeld mu za to uštedril pár pohlavkov a bez slova ho vyhodil z obchodu. Urazený Hlaváč schytil prvý kameň a vybil okno na obchode. Neufeld aj s manželkou a dcérou hneď vybehli, s veľkým kri-
kom sa išli žalovať k Hlaváčovcom a žiadali náhradu. Hlaváčova babka im dala ešte o šesťák viac, aby sa nehnevali. Po čase sa však Hlaváč s Neufel-
dom udobril a spolu so sestrou chodievali Neufeldovi s tovarom k židov-
skému mäsiarovi do Trenčína. Zjednali sa na šesťáku pre každého, ale vraj im väčšinou vyplatil iba jeden pre oboch. Preto mu vždy obratne zobrali kúsok cukru, kokos alebo uhorku. Takto boli obe strany spokojné.^[83]

Čo sa týka Neufeldových detí, Katarína zomrela na tuberkulózu krátko po svojich osemnástinách v roku 1898 a bola pochovaná na cintoríne v Trenčíne. O synovi Gabrielovi vieme len to, že na základe povolenia uhorského kráľovského ministerstva vnútra pod č. 11808 si 3. februára 1902 zmenil meno na Carl Tarján. Je veľmi pravdepodobné, že sa odsťahoval, azda do Budapešti.

Viac vieme toho o Neufeldových dcérach Rozálii a Janke. Prvá z nich sa vydala 4. decembra 1904. V tom čase už bol zavedený v Uhorsku povinný civilný sobáš, a tak sa zo štátnej zápisnice dozvedáme, že ženíchom bol 26-ročný Žigmund Lóvy zo VII. budapeštianskeho obvodu, zamestnaním klampiar. Otec Jakub Lóvy bol súkromníkom (syn zrejme pracoval u neho vo firme) a matka Jozefína, rod. Kučerová, bola domáca. Rozáliin otec Šalamún Neufeld má uvedenú živnosť ako maloobchodník, matka Terézia je uvedená ako domáca. Svedkami na úrade v Trenčíne boli mäsiar Pinkus Neufeld zo Soblahova a Adolf Fuchs, obchodník so zmieša-

[82] Nevedno, prečo Hlaváč píše jeho rodné meno ako Ignác. Je možné, že Hlaváč si meno zle zapamätal, keďže samotnú udalosť a spísanie jeho pamäti delilo niekoľko desiatročí. Nie je však vylúčená ani možnosť, že Neufeldovo pravé rodné meno Šalamún nepoznali ani samotní Kubrania, či už preto, že sám používal iné, alebo že oni ho volali výlučne prezývkou.

[83] HLAVÁČ, Štefan. *Po priamych cestách*, s. 14 – 15.

ným tovarom vo Veľkej Kubrej.^[84] Z matriky Trenčianskej židovskej náboženskej obce zas vieme, že sobášiacim bol trenčiansky rabín Diamant. Mladomanželia sa potom asi odsťahovali do Budapešti.

Príhoda, ktorú popisuje Hlaváč vo svojej autobiografii, sa stala až po zmienenom sobáši. Keď píše, že na rinčanie rozbitého okenného skla vybehla manželka a dcéra, musela to byť Janka, ktorá sa vydala až 29. mája 1911 za Izidora Schlesingera z Dolných Rišňoviec pri Nitre. Janka mala vtedy dvadsaťšesť a Izidor dvadsaťdeväť rokov. Sobáš bol v Trenčíne a sobášiacim bol takisto rabín Diamant. Na rozdiel od Rozálie ostala Janka aj po sobáši aspoň nejaký čas bývať u rodičov. Podľa matriky narodených ŽNO v Trenčíne sa im dňa 13. mája 1912 v Kubrej narodil syn Béla, teda Vojtech, ktorý však v neskorších dokumentoch má uvádzané meno Bernát. (Pozri samostatnú kapitolu „Bernát Schlesinger – posledný v Kubrej narodený Žid“.) Najneskôr v roku 1914 sa odsťahovali z Kubrej do Rišňoviec, kde sa im onoho roku narodil druhý syn Imrich.

Rodina Fuchsovcov

Krátko po roku 1870 sa do Kubrej prisťahovala rodina Fuchsovcov (kubransky „Fuks“, „Fukséch“), ktorá zaiste najviac vtlačila svoju pečať tejto obci. Šalamún Fuchs s manželkou Hanou, rod. Grünfeldovou, sem prišiel z Dežeríc pri Bánovciach podobne ako Kohnovci. Je možné, že do Kubrej prišli naraz, keďže aj prítomnosť rodiny Fuchsovcov v Kubrej vieme s istotou potvrdiť od roku 1873.^[85] Šalamúnovi Fuchsovi sa tu 9. júla 1873 narodil syn Jakub. Pôrodnou babou bola katolíčka Katarína Betáková. Dva roky nato sa Fuchsovcom narodil ďalší syn Samuel a v roku 1876 Ludwig, ktorý však čoskoro zomrel. O Jakubovi ani o Samuelovi už viac informácií nemáme, pravdepodobne tiež zomreli ešte v detskom veku. Dôležité pre nás sú však deti, ktoré sa Šalamúnovi narodili ešte v Dežericiach a ktoré prišli spolu s ním do Kubrej: Rozália (nar. 1860), Adolf, v matrike narodených zapísaný ako Abrahám (nar. 1862), a Jozef (nar. 1864).^[86]

Fuchsovcovia sa usadili v dome č. 1 v strede obce. Pôvodne, v čase, keď kubranská cesta bola hlavnou cestou spájajúcou Trenčín s Opatovou, Dob-

[84] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. Zbierka štátnych matrik notárskeho obvodu Trenčín-okolie, Matrika sobášených 1895 – 1906, zv. I/O, p. č. 27, s. 363 – 364.

[85] Ako bude neskôr uvedené v súvislosti s Adolfom Fuchsom, Fuchsovcovia sa prisťahovali do Kubrej už v roku 1872.

[86] Štátny archív v Nitre, sign. Zbierka cirkevných matrik – 2046, Matrika narodených židovskej náboženskej obce v Bánovciach nad Bebravou, rok 1862, s. 24, p. č. 30; rok 1864, s. 28, p. č. 20.

rou a Teplou, to vraj bol zájazdny hostinec s veľkým, spolovice krytým dvorom. Fuchsovcí dom v strede obce odkúpili, opravili a zdvihli poschodie. Šalamún Fuchs získal krčmársku licenciu a začal podnikat' s pálením vápna. Fuchsovcí vybudovali dve veľké kamenné klenuté pece na pálenie vápna, z čoho vznikol aj miestny názov „Pri peciach“. Približne do roku 1946-1947 tam stála aj veľká stodola – pajta, ktorá im patrila a kde bol svojho času sklad vápna a kameňa. Časom, keď zbohatli, zakúpili v Zábraní pozemky zvané po kubransky „Prielohy“. Boli to pasienky porastené sem tam stromami, kríkmi a miestami prerývané stržami. Pasienky nechali vyklčovať a zarovnať a premenili ich na ornú pôdu, kde začali hospodáriť. Zbohatli, a keď sa zmohli, zakúpili aj kravy dojnice a dodávali mlieko do Trenčína.^[87]

Zároveň sa rozrastala aj ich rodina. Rozália sa 20. júna 1882 priamo vo Veľkej Kubrej vydala za 24-ročného Adolfa Holza, ekonóma zo Soblahova. Ani nie o rok nato sa im 30. mája 1883 narodila v Kubrej dcéra Henrieta^[88]. Pri pôrode pomáhala katolíčka Katarína Matejková. Manželstvo však netrvalo dlho, pretože 21. októbra 1890 Rozália zomrela. V matrike je zapísané, že zomrela v šestonedelí, teda po pôrode. Avšak narodenie jej či už mŕtveho, alebo živého dieťaťa nie je zaznamenané. Takisto veľmi nezvyčajné je aj miesto pochovania: Sedličná, dnes súčasť obce Stankovce. Takmer všetci v Kubrej žijúci židia boli totiž pochovávaní na židovskom cintoríne v Trenčíne. Zaujímavé je, že ako miesto jej narodenia je v matrike zomrelých uvedená Veľká Kubrá, čo však určite nezodpovedá pravde. Jednak sa záznam o jej narodení nenachádza v matrike Trenčianskej židovskej náboženskej obce a zároveň jej mladší bratia Adolf a Jozef majú ako miesto narodenia udávané ešte Dežerice. Tiež je nepresne zaznamenaný jej vek. Podľa sobášnej matriky mala v roku 1882 dvadsať rokov, pričom v matrike zosnulých je ako jej vek v roku 1890 zapísaný tridsať rokov. Adolf Holz sa po smrti Rozálie odsťahoval z Kubrej do Trenčína, preto sme mu nevenovali zvláštnu kapitolu. Znova sa oženil, tentokrát s Helenou Friedovou, a pracoval ako vedúci liehovaru. Zomrel 49-ročný v roku 1907 v župnej nemocnici v Trenčíne.

Kedy zomrel Šalamún Fuchs, nie je známe. Poslednú istú zmienku o ňom máme z roku 1878. Ide o rozhodnutie okresného sudcu v Trenčíne vo veci žaloby voči istému Rudolfovi (Rezsővi) Ambovi z 15. januára 1878.

[87] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Veľká Kubra.

[88] V príslušnej matrike – ako takmer vo všetkých prípadoch v tom období – je uvedená len skrátenina mena, v tomto prípade Jetty. Plnohodnotný význam mena by však mal byť Henriette.

V tejto veci nejakým spôsobom opäť figuroval Dobias z Veľkej Kubrej, pretože na druhej strane zmieneného rozhodnutia, napísaného po maďarsky, je záznam po slovensky, že dňa 5. marca 1878 zaplatil Ondrej Dobias na neho pripadajúcu jednu čiastku 37 zlatých a 33 grajciarov. Aj pri Fuchsovi je zaznačené „1/3 37 f 33“, z čoho sa zdá, že aj on musel zaplatiť rovnakú čiastku. Nedá sa však povedať nič presnejšie, keďže ostatné dokumenty súvisiace s týmto prípadom sa v archívnom fonde nenachádzajú.^[89] Existuje ešte jedno potvrdenie z roku 1884, na ktorom však ako svedok nie je podpísaný Šalamún, ale Ignác Fuchs (pozri kapitolu „Obecné pečiatky“).

Obaja synovia Šalamúna Fuchsa Jozef i Adolf Fuchsovcí sa stali významnými členmi obce a dostali sa aj do obecného zastupiteľstva. Zo zachovaných zápisníc obecnej rady vo Veľkej Kubrej je zrejmé, že mladší Jozef bol jej členom už v roku 1897 a Adolf najneskôr od roku 1913. Tak to bolo až do rozpadu Rakúsko-Uhorska.^[90]

Jozef Fuchs si zobral za manželku o šesť rokov mladšiu Šarlotu Spronzovú z Preseľan^[91] a ostal bývať v dome č. 1 v strede dediny, kde prevádzkoval ďalej obchod a krčmu; zaoberal sa aj poľnohospodárstvom. Mal prezývku Jožko. Narodili sa mu deti Emil (nar. 1893), ktorý žil len mesiac, Ármin, neskôr uvádzaný ako Herman (nar. 1894), Jakub (nar. 1896), ktorý zomrel ako dieťa, Gyula, teda Július (nar. 1901), Pavol (nar. 1906), Ladislav (nar. 1909) a František (nar. 1910).

Adolf, starší z bratov Fuchsovcov, sa oženil asi o niečo skôr a zobral si za manželku o päť rokov mladšiu Júliu Kučerovú z Bolešova. Mali deti Sándora, čiže Alexandra (nar. 1890), a Félixu (nar. 1891), ktoré však nedlho po narodení zomreli. Ďalšieho syna znova nazvali Alexander (nar. 1892), potom mali Lea (nar. 1894), Aranku (nar. 1896), Gejzu (nar. 1900) a Gyulu, čiže Júliusa (nar. 1902), ktorý však takisto čoskoro zomrel. Syn Alexander, príslušník 11. poľnej rotý c. a k. 71. pešieho pluku v hodnosti rotmajstra aspiranta, sa ako 23-ročný stal 4. septembra 1915 obeťou prvej svetovej vojny; zomrel v poľnej nemocnici v meste Przemyśl v Haliči v dnešnom Poľsku. Pochovaný bol toho istého dňa na civilom cintoríne v meste. Ako príčinu smrti určil obhliadajúci lekár priestrel hlavy. Úmrtný list vystavil poľný kurát Zurga.^[92] Je zaujímavé, že nebohy

[89] Porov. ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. Obec Veľká Kubrá 1764 – 1930.

[90] Porov. ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Správne knihy, Kubrá 1889 – 1944, šk. I, inv. č. 1 – 18.

[91] Vtedy maďarsky Peresztlény, v súčasnosti pohraničná obec Preseľany nad Iplom, súčasť mesta Šahy v okrese Levice v Nitrianskom kraji.

[92] VHÚ-VHA Bratislava, 17. československý peší pluk, Úmrtná matrika č. 269.

meghívó!
nagy-kubra község
Helyi elöljárótestülete
tagjai 1900. évi december
hó 3. napjának délutánja-
kor az iskolai épületben
megtartandó rendkívüli
közgyűlést erre meghívják.
telekkel meghívhatnák.

Tiszta:
Dobóczi András községi
bíró, 100 koronára
garantálva, 100 koronára
leendő községi
Kelt nagy-kubra 1900. évi november hó 24.
Rózsai János
községi

Özvegye!
Udovics István községi
bíró, 100 koronára
garantálva, 100 koronára
leendő községi
Kelt nagy-kubra 1900. évi november hó 24.
Rózsai János
községi

Özvegye!
Községi elöljárótestü-
letének elöljárója Dobóczi
András, 100 koronára
garantálva, 100 koronára
leendő községi
Kelt nagy-kubra 1900. évi november hó 24.
Rózsai János
községi

a községi elöljárótestület tagjai	az elöljárótestület tagjai
Dobóczi András községi bíró	Dobóczi András
Fuchs József	Fuchs József
Özvegy István	Özvegy István
Levitsk András	Levitsk András
Matkóczy András	Matkóczy András
Höröskő István	Höröskő István
Uj Matkóczy András	Uj Matkóczy András
Liska István káptalan	Liska István káptalan
Rózsai István	Rózsai István
Uj Matkóczy István	Uj Matkóczy István
Levitsk József káptalan	Levitsk József káptalan
Levitsk községi bíró	Levitsk János
Höröskő Pál	Höröskő Pál
Uj Matkóczy István	Uj Matkóczy István

Zvolávací list
členov obecnej
rady vo Veľkej
Kubrej z roku
1900, kde je
uvedený aj
Jozef Fuchs.
ŠA Bratislava,
p. Trenčín,
Obec Veľká Kubrá
1764 – 1930.

ako civilné zamestnanie má uvedené zubný technik, rovnako ako neskôr jeho bratranec Ladislav, syn Jozefa Fuchsa. O Leovi nevieme už nič viac. O Aranke a Gejzovi bude ešte reč neskôr.

Adolf Fuchs odkúpil asi v roku 1894^[93] pôvodne želiarsky dom č. 8, kde kedysi podľa súpisov z roku 1772 býval Ondrej Svitel a neskôr v roku 1864 Ján Liška prezývaný Remenár.^[94] Živil sa ako maloobchodník a pozdejšie si otvoril mäsiarsku živnosť. Keď roľníkom ochorel dobytok, chodil im pomáhať. Keďže sa nikdy neusmial a mal vždy ovesenú hlavu, dostal prezývku Smutný. Obaja bratia získali tiež v roku 1894 nejaký pozemok od Kataríny Dobiasovej, rod. Ševčíkovej.^[95]

Fuchsovcí sa podobne ako väčšina kubranských Židov hlásili za monarchie k maďarskej národnosti. Zaujímavosťou je, že práve v prípade Kubrej ešte v roku 1927 výkaz Trenčiansko-vidieckeho notárskeho úradu v Trenčíne uvádzal Židov v obci Veľká Kubrá nie samostatne ako v iných obciach, ale zahrnutých v kolónke medzi obyvateľstvom maďarskej národnosti.^[96]

Napokon treba na tomto mieste upozorniť, že v Trenčíne v tom istom čase žila aj iná rodina Fuchsovcov, ktorá sa tam prisťahovala pravdepodobne z Kálnice. Bola to mnohohodetná rodina Dávida Fuchsa a jeho manželky Júlie, rod. Weißovej. Medzi ich deťmi by sme tiež našli Rozáliu, Adolfa aj Jozefa. Netreba si ich však mýliť s tými, ktorí bývali vo Veľkej Kubrej.

[93] Porov. Pozemnoknižný výpis č. 309, Kubrá v SNA, f. Povereníctvo priemyslu a obchodu, VII. reštitučný odbor, 1945 – 1950, 3-4918, fasc. Gejza Fuchs, Veľká Kubra, č. d. 10.

[94] FOJTÍK, Juraj. *Z histórie Kubry*, s. 53.

[95] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. Obec Veľká Kubrá 1764 – 1930, Žiadosť o pozemnoknižný zápis ohľadom majetkového práva Jozefa a Adolfa Fuchsovcov, občanov vo Veľkej Kubrej, ktorí kúpili pozemok a žiadajú uvedenú nehnuteľnosť zaevidovať, č. 2113/1894.

[96] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1923 – 1933, šk. 10, Výkaz obcí o ich rozlohe a obyvateľstve, Trenčín 11. august 1927.

Židovské rodiny vo Veľkej Kubrej po prvej svetovej vojne

Rabovanie židovských domov v novembri 1918

Kolaps mocností Dohody na západnom fronte na jeseň 1918 znamenal aj rozvrat administratívnej a výkonnej moci v zázemí. Správy o vyhlásení Československej republiky 28. októbra 1918 prenikli najrýchlejšie na západné Slovensko. Štátny prevrat a slobodu si však mnohí vysvetľovali ako možnosť konať podľa ľubovôle. Zatiaľ čo na východnom Slovensku sa poväčšine udržala maďarská výkonná moc až do jej prebratia československou vládou, v západnej časti krajiny sa mnohé oblasti ocitli bez jasne definovanej autority. V neprehľadnej situácii anarchie podporovanej všeobecným nedostatkom základných komodít a nekoordinovane vracajúcimi sa vojakmi z frontu a zo zajatia, ktorí boli často ozbrojení, prepukli na mnohých miestach naplno najnižšie ľudské vášne a túžba vybiť si zlosť za posledné roky strádania.

Chýr o udalostiach 28. októbra v Prahe dorazil do Trenčína 1. novembra 1918. Podľa Karola Medveckého^[97] šírila sa stiesnená nálada. Ľudia sa zhromažďovali na hlavnom námestí a radili sa. Vojaci strhávali z čiapok odznaky a to isté vraj robili s čiapkami dôstojníkov, ktorí tak nechceli učiť sami.^[98] Policajný úrad v Trenčíne v slovenskej i maďarskej reči písanými návestiami vyzýval občanov mesta, aby chránili poriadok, majetok a životy. Župan a žandári usilovali sa udržať poriadok utvorením „občianskej obrany“ pod vedením župana a bývalých dôstojníkov. Mestskí poslanci a stoliční úradníci 6. novembra na schôdzi v župnom dome požiadali JUDr. Karola Štúra^[99], aby prevzal verejnú správu a postaral sa o poriadok. Ten im vyhovel, ale pod podmienkou, že v Trenčíne bude ustanovená Slovenská národná rada a bude povolané československé vojsko. Ešte toho

[97] Karol Anton Medvecký (1875 – 1937), rímskokatolícky kňaz, etnograf, historik a politik.

[98] MEDVECKÝ, Karol Anton. *Slovenský prevrat : zväzok I*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1930, s. 362.

[99] Karol Štúr (1867 – 1925), slovenský právnik, národný buditeľ a evanjelický kňaz, jeden zo signatárov Martinskej deklarácie.

dňa večer sa utvorila národná rada pod Štúrovým predsedníctvom. Hneď bola vyslaná do Brna delegácia, ktorá prosila o vojenskú pomoc. Žiadaná vojenská pomoc – viac ako šesťsto mužov – prišla 8. novembra 1918 do Teplej, kde bola privítaná. Do Trenčína vojsko hneď nešlo, lebo tam sa ešte nachádzalo maďarské vojsko, poslalo však ultimátum, že do 10. novembra 1918 o tretej popoludní vojsko obsadí mesto. Ultimátum bolo prijaté. Veliteľ vojska po príchode demobilizoval občiansku obranu, prevzal župný a notársky dom, obsadil poštu a stanicu.^[100]

Inak to však bolo v obciach v okolí Trenčína, tie také šťastie poväčšine nemali. Zo svedectiev, ktoré pozbieral a uverejnil Medvecký, je zrejmé, že rabovaním a násilnosťami boli zachvátené takmer všetky obce v okolí Trenčína. Ľudia bezohľadne brali všetko, čo našli. Predmetom ich hnevu sa stali predovšetkým bývalí štátni úradníci, veľkostatkári a krčmári. Nepokoje sa začali na pravej strane Váhu. Prvá obec na ľavej strane Váhu, v ktorej sa rozhoreli násilnosti, bola dedina Sedličná na juh od Trenčína, nasledovali Malé a Veľké Stankovce (dnes všetko súčasť obce Trenčianske Stankovce). Po dňa sa rabovalo, zničených bolo niekoľko židovských domov, pomstu dovŕšil dav bitím nenávidených osôb. Miestni Židia sa museli skrýť, aby si zachránili aspoň život. Podľa jedného svedectva, ktoré uvádza Medvecký, „ľud vo svojej krutej nenávisti, ktorú prechovával od dávna k Židom, nebol hatený vo svojom počínaní nikým, a tak tejto okolnosti využil, aby majetok Židov, nadobudnutý nepoctivosťou, zničil až do základu“. Navráťivší vojaci pili, ženy s deťmi odnášali, čo mohli. Iba Turná sa vyhla veľkým násilnostiam, lebo správa tamojšieho veľkostatku dala v osudný deň za výhodnú plácu lúštiť kukuricu. Iné svedectvo hovorí:

Okolie Trenčína bolo veľmi utiskované Židmi a Maďarmi, ktorí robili ľudu mnohé krivdy a zachádzali so slovenským ľudom, ako len chceli. Preto po prevrate ľud pomstil sa na svojich nepriateľoch rabovkami. Pomstítelia potrhali telefonické spojenia, aby Židia nemohli vyzvať maďarské posádky na pomoc, a rozbíjali a ničili ich domy a majetky. Židia utekali. Po rabovkách v okolí boli veľké boje medzi československým vojskom a Maďarmi, ktorí boli vyhnaní. Československé vojsko obsadilo úrady a zaviedlo poriadok a prenasledovalo boľševikov a Maďarov a malé lupičské bandy, ktoré nás znepokojovali.^[101]

[100] BRANECKÝ, Jozef – GÁLIK, Jozef. *Krátko dejiny mesta Trenčína*. [Trenčín :] strojopis [1924], s. 11 – 15.

[101] MEDVECKÝ, Karol Anton. *Slovenský prevrat : zväzok III*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1930, s. 20 – 23.

Vo štvrtom zväzku svojho diela uverejnil Medvecký viaceré dobové dokumenty, medziiným aj správu z pera iného rímskokatolíckeho kňaza Jozefa Hamaja (1894 – 1935):

Vojaci sa vracali z frontu celkom rozladení. Nadávali na kráľa, na vládu a bolo badať u nich prebúdzanie sa národného povedomia. (...) Maďaróni a Židia utvorili v Trenčíne maďarskú „národnú radu“ a „národnú stráž“, ktorá terorizovala celé okolie. Táto národná stráž mala strojové pušky a autá. Na niekoľkých miestach sa kradlo, drancovalo, boli vzbury a trenčianski Židia a maďaróni na viacerých miestach postrieľali slovenských mládencov. Medziiným aj v Malých Stankovciach, vo filiálke, ktorého som ja pochovával. Na cintoríne som prehovoril o vzkriesení národa, spomenul som, že tie isté ruky, ktoré Krista ukrižovali, tie vyhasili aj jeho mladý život. Toho mládenca totižto zavraždili Židia.^[102]

Čo sa dialo na pravej strane Váhu na sever od Trenčína? V Opatovej bol vyrabovaný krčmár Getler.^[103] Medvecký spomína rabovanie v Trenčianskej Teplej a v Dobrej dňa 4. novembra 1918,^[104] ale udalosti v Kubrej nezachytáva. O tom, čo sa dialo priamo v tejto obci, nám však podáva správu Štefan Hlaváč:

Na jeseň v roku 1918 prišli kubranskí furmani z Trenčianskej Teplej a rozprávali, že všetci židia musia odísť do Palestíny a ich majetky si rozoberú občania. V Teplej a Dobrej to už vraj urobili. Kubrania nečakali a vyrabovali naše tri židovské rodiny. Boli však sklamaní, lebo židia, už skôr informovaní, previezli hodnotnejšie veci aj rodinných príslušníkov do Trenčína a tam urobili poplach, že Kubrania sa chystajú vyrabovať obchody aj v meste. Trenčania hneď zriadili „Nemzeti őrség“, národnú stráž, a aby Kubranov zastrašili, vybralo sa niekoľko ozbrojencov na nákladnom aute do dediny pochytať vinníkov. Niektorí Kubrania si z frontu priniesli flinty. Len čo zbadali prichádzať auto, spustili palbu. Členovia národnej stráže sa vrátili až po súkenku a tam postavili hliadky. Tu vytvorili „hranicu“ medzi Trenčínom

[102] MEDVECKÝ, Karol Anton. *Slovenský prevrat : zväzok IV*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1931, s. 241 – 242.

[103] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Opatová.

[104] MEDVECKÝ, Karol Anton. *Slovenský prevrat : zväzok II*, s. 268; *Slovenský prevrat : zväzok III*, s. 32.

a Kubrou. Podozrivých Kubranov do mesta nevpustili, ale ani oni sa neodvážili ísť do našej dediny. Tento „vojnový stav“ trval niekoľko dní. Keď 16. (sic) novembra 1918 prišlo české vojsko, Kubrania hovorili, že Česi zachránili Trenčanov pred nimi.^[105]

Rabovku v Kubrej spomína aj tendenčný spis z roku 1942 o dejinách židovstva v Kubrej. Vraj sa miestnym židom pri rabovke dostalo aj niečo z bitky. Či je to pravda, alebo nie, ťažko povedať.^[106] Inak nábožný ľud akoby stratil všetky zábrany. Škody totiž neboli len na majetkoch, ale v niektorých obciach i na ľudských životoch. Jedinou autoritou, ktorú ľudia na dedinách ešte poslúchali, ostali katolícki a evanjelickí kňazi. Tí v mnohých prípadoch zabránili ešte väčším výstrednostiam a snažili sa tlmiť vášne ľudu, pričom mu vysvetľovali, akú slobodu vlastne dostal.^[107] Poriadok sa podarilo obnoviť až po príchode regulárneho vojska. Boli postráhané maďarské nápisy. V Teplej popravili niekoľko podozrivých ľudí.^[108]

S príchodom Čechov do administratívy a do škôl došlo však častokrát k urážke náboženských citov katolíckeho obyvateľstva. Česi so sebou priniesli náruživosť vyvolanú sporom klerikálov a protiklerikálov v Čechách. Mnohí indetifikovali moc Viedne s mocou Ríma a chceli, aby po zvrhnutí jedného panstva nasledovalo zvrhnutie aj toho druhého. Na Slovensku však bola úplne iná situácia. Tak ako sa museli úradníci vyrovnávať s inými uhorskými zákonmi, ktoré nepoznali, museli toto pochopiť aj tí, čo pracovali v osvetovej oblasti. Štefan Hlaváč vo svojej autobiografii spomína na štvrtú triedu gymnázia v Trenčíne v školskom roku 1919/1920, keď sa už vymenil učiteľský zbor a namiesto Maďarov prišli učiť Česi. Väčšina nových profesorov bola naladená protikatolícky. Ako píše Hlaváč, spory sa preniesli i na študentský kolektív:

Vytvorili sa dve strany: katolíci, ktorí nesúhlasili s profesorom, a evanjelici, ktorí ho zastávali. Židia, hoci boli ticho, držali s vrchnosťou, s triednym. Medzi žiakov sa vkradlo to, čo sme za Maďarov nezažili – náboženská neznášanlivosť. Cez každú prestávku sme sa vadili a nadávali si. Predtým som mal dobrých priateľov evanjelikov, napr. Lizoňa, Husára, viacerých židov, napr. Schlesingera, Büchlera,

[105] HLAVÁČ, Štefan. *Po priamych cestách*, s. 40.

[106] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Veľká Kubra.

[107] Uvedená pohrebná reč Jozefa Hamaja však ukazuje, že protizidovské kliše bolo hlboko zakorenené aj medzi vzdelaným klérom.

[108] MEDVECKÝ, Karol Anton. *Slovenský prevrat : zväzok III*, s. 20, 32, 59 i ďalšie.

Trauera, Hechta. Dovtedy sme necítili rozdiely. Teraz sme už jeden na druhého gánili.^[109]

V zmenených podmienkach sa paradoxne dokázalo azda najrýchlejšie adaptovať židovské obyvateľstvo, dovtedy poväčšine lojálne voči uhorskej štátnej moci. Realita predchádzajúcich storočí naučila Židov neprotiviť sa svetskej vrchnosti. Nakoniec, keďže Židia nemali špecifické národnostné požiadavky, obišli ich aj národnostné kontroverzie. Katolícky rehoľný kňaz piarista Jozef Branecký^[110] tak mohol už v 20. rokoch pochvalne napísať, že v Trenčíne „na čele židovských pohybov stojí všeobecne ctený a vážený rabbi dr. Benjamin Fischer“^[111]. Treba si uvedomiť, že rabín Fischer nastúpil do úradu ešte počas existencie monarchie v júli 1918, teda so schválením uhorských úradov. Napriek tomu sa však zapojil do budovania Trenčianskej židovskej náboženskej obce aj v podmienkach novovzniknutej Československej republiky. Lojalitu židovského obyvateľstva vyzdvihol aj prezident Tomáš Garrigue Masaryk^[112] (1850 – 1937) v príhovore dňa 20. septembra 1921 v Bratislave, predtým než pokračoval na svojej ceste do Trenčína a ďalej cez celé Slovensko až do Užhorodu:

Viděl jsem, že židovstvo je pozoruhodně loyální; u nás vůbec věnujeme všem židovským věcem veliký zájem. (...) Věřím, že se našemu židovstvu daří dobře. Zvláště vidíme-li, jak se jedná s Židy v sousedství.^[113]

Vrátme sa však ku Kubrej. V obci podľa Hlaváčovho svedectva zasiahlo rabovanie v novembri 1918 tri židovské rodiny.^[114] Muselo ísť teda o rodinu Fuchsovcov, Neufeldovcov a len nedávno prisťahovanú rodinu Marmorsteinovcov. Zatiaľ čo Fuchsovcia a Marmorsteinovci sa po upokojení situácie vrátili do obce, zdá sa, že starý Šalamún Neufeld sa už nevrátil a definitívne sa presťahoval do Trenčína. Býval na Námestí svätej Anny,

[109] HLAVÁČ, Štefan. *Po priamych cestách*, s. 43.

[110] Jozef Branecký (1882 – 1962), kňaz, pedagóg a spisovateľ, popularizátor trenčianskych dejín; jeho meno nesie piaristické gymnázium v Trenčíne.

[111] BRANECKÝ, Jozef – GÁLIK, Jozef. *Krátko dejiny mesta Trenčína*, s. 16.

[112] Tomáš Garrigue Masaryk (1850 – 1937), filozof, sociológ, pedagóg, politik, prvý prezident ČSR.

[113] MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie : Soubor projevů za republiky : svazek druhý : 1921 – 1923*. Praha : Čin, 1934, s. 125 – 126.

[114] HLAVÁČ, Štefan. *Po priamych cestách*, s. 40.

kde aj zomrel 25. septembra 1926. Ešte skôr sa z Kubrej odsťahoval i jeho zať Izidor Schlesinger s dcérou Jankou.^[115]

Po vzniku ČSR začínajú Židia ešte vo väčšej miere opúšťať obce a s hospodárskym rozmachom miest sa sťahujú do oblastí, kde sa črtajú lepšie možnosti ich hospodárskeho a komunitného vzrastu. Ako uvidíme ďalej, tento fenomén neobišiel ani Kubrú.

Rodina Fuchsovcov

Fuchsovci sa po znovunastolení poriadku do Kubrej vrátili a už o krátky čas tak jeden, ako aj druhý brat – Adolf i Jozef – strojili svadby pre svoje deti. Dňa 23. decembra 1919 sa vydávala 23-ročná dcéra Adolfa Fuchsa Aranka. Jej ženíchom bol 26-ročný František König z Budapešti, narodený v sedmohradskom Kibéde (dnes Chibed v Rumunsku) v župe Maros-Torda. V sobášnej matrike ŽNO v Trenčíne je zápis, že manželské ohlásky boli aj v Trenčíne, aj v Budapešti. Pod tým je napísané Kubra a pod tým nedokončené slovo Trenčín. Svadba sa teda zrejme konala aj v Trenčíne, aj v Kubrej. Sobášiacim bol hlavný rabín Dr. Fischer, svedkami boli Adolf a Jozef Fuchsovci. Ani nie rok nato bol 18. augusta 1920 v Trenčíne sobáš 26-ročného Jozefovho syna Hermana (Armina) s Margit Goldbergerovou z Budapešti. Sobášiacim bol opäť hlavný rabín Dr. Fischer, svedkami Jozef Fuchs a Herman Berger.

Aranka odišla z Kubrej a spolu s manželom obchodníkom sa usadili v maďarskom Rábe (Győr). Herman sa s manželkou presťahoval do Trenčína. Odchádzať začali aj ďalší Fuchsovci. Jakub Palo píše, že keď po roku 1922 štát vyvlastnil role v Zábrani pre potreby budovania vojenských skladov, Jozef Fuchs predal svoj majetok a odsťahoval sa do Ameriky.^[116] V bývalom dome Jozefa Fuchsa zriadila obec potravné družstvo, ktoré viedol Ondrej Vančo z Opatovej, ktorý sa do Kubrej priženil. Ostala tam aj krčma. Poschodie si prenajal holič Pavol Kučera.^[117]

[115] Pravdepodobne sa presťahovali naspäť do rodiska Izidora Schlesingera do Rišňoviec, pretože v 40. rokoch žili tam. Pozri kapitolu o Bernátovi Schlesingerovi.

[116] VAA, PALO, Jakub. Kronika obce Kubra pred prvou svetovou vojnou a po nej, s. 1.

[117] Po vojne sa z poschodia odsťahoval holič Kučera, z prízemí rodina istého obchodníka z Bánoviec a obec tu zriadila obecnú kanceláriu. Koncom 50. rokov bola chátrajúca stavba prebudovaná na kultúrny dom, vybúrali sa priečky, urobilo sa javisko, nová strecha i okná. V tomto dome sa potom mnoho rokov hrávali divadlá a boli tu mnohé kultúrne podujatia. V roku 1974 dom padol za obeť regulácii kubranského potoka.

Podľa zápisu zo zasadania obecnej rady v roku 1929 síce Fuchsov dom urbárska obec odkúpila v roku 1922 za 120 000 Kč,^[118] avšak ten neodšiel do Ameriky, ale zomrel niekedy začiatkom 20. rokov. Ak niekto do Ameriky odišiel, tak to musel byť niektorý z jeho synov. Isto však nie Herman, ktorý prevádzkoval mliekareň v Trenčíne, ani Ladislav, ktorý sa stal zubným technikom v Považskej Bystrici, ale ani Pavol, ktorý žil v Trenčíne, až kým sa 21. októbra 1939 spolu s manželkou nevysťahoval do Palestíny. Jediný, kto pripadá do úvahy, je Július (nar. 1901), keďže posledný syn František (nar. 1910) bol v tom čase ešte príliš mladý. V roku 1923, teda v období, keď štát vyvlastňoval pozemky v Zábraní pre potreby vojenskej správy, sú okrem Adolfa Fuchsa uvedení aj dedičia po zosnulom Jozefovi Fuchsovi, manželka Šarlota, dospelé deti Herman a Július a neplnoleté deti (podľa vtedajších zákonov mladšie ako 21 rokov) Pavol, Ladislav a František. Všetci majú ako bydlisko uvedené Kubrá, hoci väčšina z nich tam už nebývala.^[119]

Kedy presne sa jednotliví Fuchsovci z Kubrej odsťahovali, nevedno. Kým schematismus Nitrianskej diecézy evidoval v roku 1922 v obci 5 evanjelikov a 8 židov,^[120] v roku 1925 udáva 8 evanjelikov a len 6 židov.^[121] Dalo by sa usudzovať, že išlo o štyroch členov rodiny Marmorsteinovcov a zvyšní dvaja boli Gejza Fuchs s manželkou, keďže Gejza Fuchs, syn Adolfa Fuchsa, bol posledným z tejto rodiny, ktorý ostal bývať v Kubrej. Schematismus z roku 1929 uvádza rovnaké údaje ako ten z roku 1925.^[122] Počet židov evidovaných vo filiálke v Kubrej ostal už konštantný; ďalej sa zvyšoval už len počet evanjelikov augsburského vyznania (v roku 1933 už 57).^[123]

Nekorešponduje to však s niektorými inými údajmi. Podľa matričných záznamov ŽNO v Trenčíne dňa 30. novembra 1926 zomrela v Kubrej v dome č. 8 Júlia Fuchsová, manželka Adolfa Fuchsa. Pochovaná bola

[118] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Správne knihy, Kubrá 1889 – 1944, šk. 1, inv. č. 22, Zápisnica obecnej rady z 22. 4. 1929. V období predmníchovskej ČSR bola oficiálna skratka pre korunu československú Kč.

[119] VAA, list Stanislava Lišku Martinovi Mackovi, Trenčín-Kubrá 9. november 2013. Tieto informácie ohľadom vyvlastňovanie pozemkov v Zábraní pochádzajú z osobného archívu pána Jána Balaja.

[120] *Schematismus cleri dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXXII*. Nitriae : (b. n.), 1922, s. 38.

[121] *Schematismus cleri dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXXVI*. Tyrnaviae : Typis Societatis st. Adalberti, 1925, s. 38.

[122] *Schematismus cleri dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXXIX*. Nitriae : Stephani Huszar, 1929, s. 38.

[123] *Schematismus cleri dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXXXIII*. Nitriae : Typis Stephani Huszar, 1933, s. 40.

2. decembra 1926 o tretej hodine popoludní na židovskom cintoríne v Trenčíne. Hoci podľa údajov v schematizme títo Fuchsovcí už nemali byť v Kubrej, z matričných záznamov vyplýva, že ešte v roku 1926 tam predsa len žili. Jednoznačne to potvrdzuje aj zápisnica z mimoriadneho zasadania obecnej rady vo Veľkej Kubrej z 22. februára 1930, keď sa rokovalo o udelení domovského práva Adolfovi (Abrahámovi) Fuchsovi v obci. Píše sa tam, že do obce sa prisťahoval v roku 1872 a žil tam nepretržite 57 rokov až do 1. júna 1929, keď sa odsťahoval do Piechova (dnes súčasť obce Belešov). Zo zápisnice taktiež vyplýva, že niekedy medzi rokmi 1927 – 1929 sa Adolf Fuchs musel znova oženiť, pretože je tam reč aj o manželke, hoci meno uvedené nie je.^[124] Radový prízemný dom č. 8^[125] z kameňa a pálenej tehly^[126] na základe kúpno-predajnej zmluvy zo dňa 2. apríla 1929 prepísal na syna Gejzu Fuchsa.^[127]

Od 1. septembra 1927 sa do domu Fuchsovcov prisťahovali manželka Eva a František Hromádkovci pochádzajúci z moravského Uherského Brodu. Do Kubrej prišli z Nemšovej, kde sa im medzitým narodili deti.^[128] U Fuchsa bývali v podnájme: dostali dve izby vo dvore za bytom Fuchsovcov; medzi ich bytom a bytom Fuchsovcov sa nachádzali maštal a hnojisko. Za bytom Hromádkovcov boli ďalšie dve izby, kam sa nasťahovali do podnájmu Majerkovci.^[129] František Hromádka furmančil s „Fukséch“ párom koní, navážal kameň do pecí z bane z Hájika i drevo na pálenie vápna. Pece zakladal s jedným z kubranských Cigánov. Zároveň robil aj na prenajatých roliach.^[130] Jeho žena Eva bola u „Fuksov“ slúžka – varila, prala, upratovala a robila i na poli.^[131]

[124] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Správne knihy, Kubrá 1889 – 1944, šk. 1, inv. č. 23, Zápisnica obecnej rady z 22. 2. 1930.

[125] Ako číslo domu je raz uvádzané 8, inokedy 10. Pravdepodobne mal dom pôvodne číslo 8 a neskôr bol prečíslovaný na číslo 10. V sčítaní ľudu z roku 1930 sa už uvádza číslo 10.

[126] Podľa neskorších záznamov bol dom postavený z kameňa a pálenej tehly s pálenou bobrovou. Všetky miestnosti boli omietnuté a mali doskovú podlahu. V dome bola obchodná miestnosť a pekáreň. Porov. SNA, f. Povereníctvo priemyslu a obchodu, VII. reštitučný odbor, 1945 – 1950, 3-4918, fasc. Fuchs Gejza, Veľká Kubra, č. d. 10.

[127] SNA, f. Povereníctvo priemyslu a obchodu, VII. reštitučný odbor, 1945 – 1950, 3-4918, fasc. Gejza Fuchs, Veľká Kubra, č. d. 10.

[128] Porov. SNA, f. Sčítanie ľudu z roku 1930, Obec Veľká Kubra.

[129] Od Majerkovcov mala dcéra Hromádkovcov manželka Filipa (nar. 1917), ktorý mal však priezvisko Mazánik, pretože jeho matka si ho už priniesla do manželstva s Majerkom.

[130] Na roliach, ktoré mal Gejza Fuchs v prenájme „Pod otkovcom“, „Na dedovej“, „Na vápenici“ a na „Podhôrkach“, robili sezónne aj niektorí iní Kubrania, napr. Štefan Balaj, Katarína Dobiašová. VAA, list Stanislava Lišku Martinovi Mackovi, Trenčín-Kubrá 10. december 2012.

[131] VAA, list Stanislava Lišku Martinovi Mackovi, Trenčín-Kubrá 10. december 2012.

Na samotného Gejzu Fuchsa si starí Kubrania spomínajú ako na veľmi podnikavého muža. Pri sčítaní ľudu v roku 1930 má ako zamestnanie uvedené obchodník s miešaným tovarom a majiteľ vápenky.^[132] Za chalupou mal jamu hlbokú azda päť metrov, do ktorej mu furmani v zime navozili ľad z Váhu. Nad jamou mal nainštalované dosky a na nich uložené sudy piva. Ľad vydržal až do augusta. Ako jediný v dedine mal auto, na ktorom po okolí rozvážal drevené kisničky s kunerólom, čiže umelým tukom.^[133]

Pamätníci tiež spomínajú, že jeden z Fuchsovcov v dome po Smutnom (prezývka Adolfa Fuchsa) mal veľmi peknú ženu, ale nemali deti.^[134] Muselo ísť o Gejzu Fuchsa a jeho manželku, keďže práve oni nemali deti. Podľa sčítania ľudu z decembra 1930 sa jeho manželka volala Friderika a bola narodená v Dežericiach v roku 1900.^[135] Tento údaj však treba brať s rezervou, pretože aj Gejza Fuchs má ako miesto narodenia uvedené De-

*Fotografia č. 4
Na tomto zábere
z prvomájového sprievodu
v Kubrej v roku 1935 je
vidieť „židovňu“, bývalý
dom Jozefa Fuchsa.
Na fasáde je veľkými
písmenami označenie
POTRAVNÉ
DRUŽSTVO, ktoré tam
v tom čase sídlilo.*

[132] Porov. SNA, f. Sčítanie ľudu z roku 1930, Obec Veľká Kubrá.

[133] VAA, list Stanislava Lišku Martinovi Mackovi, Trenčín-Kubrá 10. december 2012.

[134] VAA, list Stanislava Lišku Martinovi Mackovi, Trenčín-Kubrá 25. apríl 2013.

[135] Porov. SNA, f. Sčítanie ľudu z roku 1930, Obec Veľká Kubrá.

Fotografia č. 5

Fotografia je síce z povojnovej doby, avšak verne zachytáva urbanizačnú situáciu, aká bola v strede obce i pred rokom 1940. Prvý dom zľava je niekdajší hostinec a pekárň Adolfa Fuchsa. Druhý dom bol rodiny Krátkych a za ním rodiny „Paléch“. V prvom dome je v súčasnosti krčma „U Sokola“, ostatné dva spomenuté domy s takzvanou výškou už neexistujú. Vzadu vpravo je vidieť dom Jozefa Fuchsa, neskorší kultúrny dom. Kubranský potok od roku 1975 v tejto časti obce už nevidno, keďže tečie v betónovom koryte pod cestou.

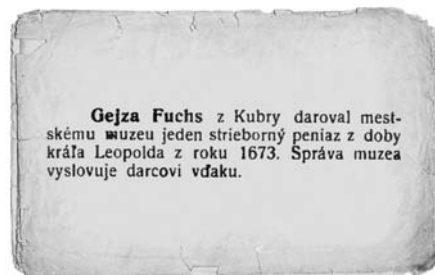
žerice, hoci sa narodil už v Kubrej a z Dežeríc pochádzal len jeho otec. Každopádne je správne aspoň meno. V žiadosti Gejzu Fuchsa o udelenie domovskej príslušnosti v Kubrej sa v roku 1936 totiž uvádza ako jeho manželka Bedriška Fuchsová, rod. Bosková, čo je český ekvivalent nemeckej formy mena Friederike.^[136] V zmienenom roku bol Gejza Fuchs konečne definitívne prijatý do domovského zväzku obce Veľká Kubrá. Jeho žiadosti v roku 1929, ktorú si podával spolu s otcom Adolfom, ne-

[136] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Správne knihy, Kubrá 1889 – 1944, šk. I, inv. č. 25, Zápisnica obecnej rady zo 16. júla 1936.

mohlo byť vyhovené, keďže po dosiahnutí plnoletosti (vtedy sa vyžadovalo 21 rokov) nebýval v obci ešte plných desať rokov.^[137]

Svedectvo o rodine Gejzu Fuchsa podal aj Ján Švejda:

V Kubre sme mali ešte jednu židovskú rodinu, ktorá žila takmer v centre Kubry. S nimi sme susedili aj my, teda v predošlých rokoch naša matka, rodená Palová. Bol to dom do ulice obrátený čelom, vpredu bola veľká brána, kade chodili i vozy, potom širšie vstupné dvere do krčmy a vedľa bolo jedno okno. Od susedov bol po celej bočnej ploche veľký dlhý múr, ktorý je zachovaný až podnes. Tu žila a obchodovala židovská rodina Fuchs. Mali aj auto, aerovku, ktorú garážovali vzaďu za domom. My chlapi sme s úžasom chodili nakúkať na pekné auto do Fuksých garáže od domu našej Palech babky. Nevieť, či bolo nové, ale lampy malo ligotavé, do ktorých keď sme sa pozreli, tak sme sa tam videli. Podľa ústneho podania susedské vzťahy boli na dobrej úrovni. Keď boli susedia v núdzi, tak sa im Fuchsovi snažili vždy pomôcť, nie zdieračským spôsobom. Mój kamarát Milan pri reči mi povedal, že jeho babka viackrát spomínala, že im tam chodila občas pomáhať. Hovorila, že sa k nej chovali dobre, vôbec neprejavovali nejakú zlobu k nej ani k ostatným občanom. Taktiež bola spokojná s každým finančným obnosom, ktorý jej dali, veď v čase biedy bol dobrý každý šesťák. V spomienke na nich sa mi vynára, že jedenkrát ktosi utrpel úraz pri práci a on bol ochotný ho zobrať do auta a doviezť do nemocnice na ošetrovanie. O tomto sa dlho hovorilo ako o dobrom skutku, ovšem neviem, či Fuchs zaplatil aj to ošetrovanie.^[138]

*Podakovanie Mestského
múzea v Trenčíne
Gejzovi Fuchsovi
uverejnené 12. marca 1932
v novinách Trenčan,
roč. 9, č. 11, s. 3.*

[137] Domovské právo bolo právnym vzťahom občana k obci, ale nevyžadovalo fyzický pobyt osoby v obci, ku ktorej mala domovskú príslušnosť. Každý občan musel patriť do zväzku niektorej obce, a to len jednej obce. Nadobúdanie domovského práva bolo buď pôvodné, alebo odvodené. Dieťa narodené v manželstve získavalo domovské právo podľa domovského práva svojho otca v okamihu narodenia dieťaťa, preto mal aj Gejza Fuchs domovskú príslušnosť v Dežericiach, hoci sa narodil vo Veľkej Kubrej. V Uhorsku bolo domovské právo upravené zákonným článkom XXII z roku 1886. Pre české krajiny platili ustanovenia Ríšskeho zákonníka (nemecky Reichsgesetzblatt). Ten upravoval domovské právo zákonom č. 105/1863 r. z., ktorý bol novelizovaný zákonom č. 222/1896 r. z. z 5. 12. 1896. Bola vtelená zásada, že ak sa niekto dobrovoľne a nepretržite zdržoval v obci po určitú dobu a žiadal o domovské právo v tej obci, nemohlo obecne zastupiteľstvo túto žiadosť zamietnuť. Jednou z podmienok však bolo, že po dosiahnutí plnoletosti žil na území obce dobrovoľne a nepretržite po dobu 10 rokov. Inštitút domovskej príslušnosti k obci zachovala aj československá legislatíva (ústavný zákon, ktorým sa dopĺňujú a menia doterajšie ustanovenia o získavaní a strate štátneho občianstva a domovského práva v republike Československej č. 236/1920 Sb. z. a n. zo dňa 9. 4. 1920.) Domovské právo bolo zrušené zákonom č. 174/1948 Sb. zo dňa 30. júna 1948 s účinnosťou od 1. januára 1949.

[138] VAA, ŠVEJDA, Ján. Moje pamäti o židovských občanoch, Trenčín-Kubrá, rukopis, získané 14. októbra 2011.

Fotografia č. 6
Detailný záber na
pamätnú tabuľu padlých
Kubranov v prvej svetovej
vojne. V pravom stĺpci
dolu je meno Alex Fuchs.
Celkové umiestenie tabule
je zachytené na fotografiách
v prvom diele publikácie
na s. 6 a 34.

Na rozdiel od svojho otca Adolfa nebol Gejza Fuchs nikdy členom obecnej rady a zdá sa, že sa ani verejne politicky neangažoval. Na základe viacerých indícií sa však možno domnievať, že on i rodiny Hromádkovcov a Majerkovcov, ktorých prijal k sebe na podnájom, inklinovali skôr k ľavicovému politickému spektru. Vieme, že už v roku 1927 bola v Kubrej dobre organizovaná miestna organizácia komunistickej strany so 45 členmi a predsedom murárskym majstrom Jozefom Matejkom. Naproti tomu miestna organizácia Slovenskej ľudovej strany^[139] vedená predsedom roľníkom Pavlom Zahradníkom mala len o niečo viac členov, konkrétne

[139] V tom čase už bola síce premenovaná na Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu (HSLS), ale vo výkaze notariátu je ešte stále vedená len pod názvom Slovenská ľudová strana.

64 (napr. v Turnej bol pomer 78 k 521, v Soblahove 130 k 250).^[140] Keď vezmeme do úvahy, že tomu približne zodpovedalo zastúpenie v obecnej rade, mala ľavica v Kubrej – aspoň na prelome 20. a 30. rokov – veľmi silné zastúpenie.

Taktiež sa možno domnievať, že rodine Fuchsovcov nebola cudzia ani idea sionizmu (nacionalistické hnutie požadujúce založenie židovského štátu v Palestíne). Ako sme už spomenuli, Gejzov bratranec Pavol sa spolu s manželkou v roku 1939 vysťahoval do Palestíny.

V období prvej ČSR sa v Kubrej udiala ešte jedna udalosť, ktorá súvisí s rodinou Fuchsovcov. Dňa 28. októbra 1928 bola pri príležitosti 10. výročia vzniku Československej republiky a skončenia vojny o druhej hodine popoludní na fasáde Kostola svätého Jána Nepomuckého oproti misijnému krížu^[141] slávnostne odhalená a požehnaná pamätná tabuľa padlým Kubranom.^[142] Keďže mená sú radené chronologicky, vidno, že posledné dve boli doplnené až na záver. Jedno z týchto doplnených mien predstavuje meno Alexandra Fuchsa, syna Adolfa Fuchsa a brata Gejzu Fuchsa, narodeného 10. novembra 1892 v Kubrej. Hoci všetci ostatní 32 muži boli katolíci, nezabudlo sa ani na tohto kubranského rodáka. Meno Alexandra Fuchsa je tak dodnes na fasáde rímskokatolíckeho kostola, i keď už sotvakto vie, že ide o žida.

Rodina Marmorsteinovcov

Rodina Marmorsteinovcov patrila medzi tie, ktoré Kubrania pri nepokojoch v novembri 1918 vyrabovali. Avšak na rozdiel od Fuchsovcov a Neufeldovcov u nich zrejme nebolo veľa toho, čo sa im dalo zobrať. Išlo o chudobnú rodinu, ktorá nevlastnila v Kubrej žiadnu nehnuteľnosť. Bývali v prenajatom dome, ktorého majiteľa boli Maláňovci, prezývaní Psotovci, na dolnom konci dediny. O dom sa delili s poštárkou Alžbetou Matiašovou (1885 – 1936) z Bajča pri Komárne, ktorá sa do Kubrej prisťahovala v roku 1912, keď tam bola zriadená pošta. Otec rodiny Emanuel Marmorstein sa narodil v roku 1875 v Mukačeve na Podkarpatskej Rusi (dnešná Zakarpatská oblasť Ukrajiny). Jeho manželka Jozefína Weissová,

[140] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1923 – 1933, šk. 10, Evidencia politických strán a odborových organizácií, Trenčín 30. máj 1927.

[141] O misijnom kríži a ľudových misiách v Kubrej pozri MACKO, Martin. *Veľká Kubrá : História sakrálnych objektov*, s. 63 – 67.

[142] MATEJKA, Paľo. *Akože tá zabudnúť*, s. 83.

Fotografia č. 7

Fotografia približne z roku 1952 zachytáva skupinku domov (na zábere pod horou), ktoré tvorili niekdajší dolný koniec obce. V prvom dome na pravej strane obecnej cesty bývala do roku 1942 židovská rodina Marmorsteinovcov. Vedľa je vidieť poschodový dom, kde najprv sídlila obecná pošta a neskôr pekár Július Jalakša. Tretí dom je dom Matejkovcov a štvrtý Švejdovcov. Na zábere vidno za železničnou traťou výstavbu v časti Pod Čerešňami – dnes je to názov ulice na sídlisku Sihoť III. Na druhej strane Váhu vpravo sa na skale vypína Kostol svätých Andreja-Svorada a Benedikta.

narodená v roku 1881, pochádzala z obce Skalská Nová Ves^[143] v Trenčianskom okrese. V súpise obyvateľstva z roku 1930 je zapísané prisťahovanie Emanuela do Kubrej v roku 1908, kým Jozefína s deťmi sa mala prisťahovať až v roku 1918. Tieto údaje, ako aj mnohé iné z tohto súpisu sú však chybné. Ďalej je však správne uvedené, že matka mala tri deti, z ktorých jedno zomrelo. Podľa matrik ŽNO v Trenčíne vieme, že dieťaťom, ktoré zomrelo, bola Margit narodená 20. februára 1916 v Trenčíne. Umrela ako štvorročná v noci 29. mája 1920. Hoci ako bydlisko rodičov je uvedená Veľká Kubrá, miestom jej úmrtia je Trenčín. Pochovaná bola 1. júna na židovskom cintoríne v Trenčíne. Z dvoch žijúcich synov sa v Kubrej v čase

[143] V súčasnosti súčasť obce Skalka nad Váhom.

súpisu zdržoval len mladší Arpád. Starší Vojtech bol v tom čase zrejme mimo, azda na prezenčnej vojenskej službe.

Podľa sčítania ľudu z roku 1940, ktoré obsahuje správnejšie údaje, hoci Marmorsteinovci sú už premenovaní na Mermelsteinovcov (táto skomolená verzia mena už potom išla s nimi stále), rodina sa prisťahovala do Kubrej v roku 1915 z Dubodiela. Ak možno veriť súpisu z roku 1930, sobáš Emanuela a Jozefíny sa konal 12. júla 1908; možno sa domnievať, že v rodisku nevesty. Rodina však zrejme od začiatku žila v Dubodiele, kde sa im už 29. júna 1909 narodil prvý syn Béla (Vojtech) a rok nato 16. septembra 1910 druhý syn Arpád. Počas prvej svetovej vojny sa presťahovali do Kubrej.^[144] Toto potvrdzuje aj obecný kronikár Ladislav Majerčík:

Märmärstein (sic) prišiel do Kubre až roku 1915 so spoločnosťou „Drevopriemysel“^[145] ako lesný manipulant. Ovšem ničomu nerozumel. Tento nevedel po židovsky žiť. Po skrachovaní firmy žil v obci ako chudobný žid až do vyvezenia. Jeho súverci sa museli o neho starať.^[146]

[144] SNA, f. Sčítanie ľudu z roku 1930, Obec Veľká Kubrá.

[145] Išlo o firmu na spracovanie dreva z okolitých lesov. Spoločnosť sa ku koncu volala „Domo-vý lesný priemysel“. Pílu na spracovanie dreva, ktorá sa nachádzala na konci Kubrej, volali Kubra-nia „U Šancera“.

[146] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Veľká Kubra.

I Novoročné blahoprianie
mliekarene Hermana
Fuchsa uverejnené
6. januára 1924
v Trenčianskych
novinách, roč. 6, č. 1, s. 5.

II Reklama na mliekareň
Hermana Fuchsa z roku
1935, keď ešte sídlil
na Hviezdoslavovej ulici. In
KOVÁČIK, Ján. Trenčín
Vás zve : informačná
brožúra o pamätnostiach,
krásach a význame mesta
Trenčína a jeho okolia.
Trenčín : Mestská komisia
pre propagáciu turistického
a cudzineckého ruchu,
1935, s. 71.

III ... a z roku 1936.
In KRÁTKÝ, František
– ÚLEHLA, R. Trenčín
s okolím : Turistická
príručka. Trenčín : Odbor
klubu čs. turistov, 1936,
s. 41.

IV Reklama inštalátorskej
firmy Izidora Bredera
z roku 1935, v ktorej
pracovali Arpád
Marmorstein, Pavol Fuchs
a pravdepodobne aj syn
Hermana Fuchsa Róbert.
In KOVÁČIK, Ján.
Trenčín Vás zve, s. 77.

*Fotografia č. 8
Najbližší sused
Marmorsteinovcov
pán Július Jalakša
vo svojej pekárni
niekedy v 40. rokoch
20. storočia.*

Po skrachovaní firmy sa Emanuel Marmorstein zamestnal v likérke v Trenčíne. Niekedy v 30. rokoch odišiel do dôchodku, pretože súpis obyvateľstva z roku 1940 uvádza, že dostával starobnú podporu ako bývalý lesný hájnik.^[147] To, že Marmorsteinovci boli chudobní, potvrdzujú aj spomienky Kubranov. Ich sused Rudolf Moško uvádza:

Delil nás iba potok, cez ktorý sme mali k nám mostík. Na kolajniciach boli položené fošne kvôli veľkej vode, pretože sa dali ľahko odstrániť. Starý pán bol Emanuel a synovia Vojtech (my sme ho volali Béla) a Arpád. Manželka starého pána bola domáca – jej krstné meno si nepamätám, ale sme ju volali tetinka židáčkach. Béla bol holič, nakoľko si ho pamätám, bol útlejšieho veku. Mali sme s nimi normálne, v mojich spomienkach až veľmi dobré vzťahy. Majetná rodina to

[147] SNA, f. Sčítanie ľudu z roku 1940, Obec Veľká Kubra.

asi nebola, pretože okrem záhradky pri dome nemali žiadne pole a ani nechovali domáce zvieratá mimo sliepok, pretože odpadky z kuchyne dávali nám (šupy zo zemiakov, jabĺk, listy z kapusty a pod.).^[148]

Iní spomínajú:

Bývali na dolnom konci dediny na Malánech „Psotéch“ dome v podnájme, zhruba sto metrov nižšie Fuksovcov. Mali dvoch synov: Vojtech bol holič, volali ho Béla, a Arpád bol vodoinštaláter, mladší od Bélu. Obaja boli slobodní, strednej postavy. Otec malý, taký „chrúst“, ale manželka tlstá, silnej postavy. Vždy sedávala pred domom na lavičke. Pani Marmorsteinová bola domáca. Veľmi dobrá osoba. K Veľkej noci rozdávala deťom z dediny „placky-macky“, čo im posielala v balíkoch židovská obec. Role nemali.^[149]

V roku 1938 sa do Kubrej prisťahoval pekár Július Jalakša (1901 – 1980) z Kostolných Mitíc. Odkúpil od Maláňa polovicu domu, kde kedysi sídlila obecná pošta. Na prízemí si zriadil pekáreň. Jeho rodina sa stala bezprostredným susedom Marmorsteinovcov, mali aj spoločný dvor. Jeho dcéra Melánia Jalakšová si spomína na veľmi dobré susedské vzťahy. Marmorsteinovci im dokonca darovali čajovú súpravu, ktorú pani Jalakšová ako drahocennú pamiatku opatruje podnes. Vzájomne sa aj navštevovali:

Chodila som k nim na sviatky, na Veľkú noc mali zvláštny riad. Chodili sme tam na „macky“ a koláče. My sme boli stále s nimi, starý pán mal veľmi rád o dva roky mladšiu sestru Amálku. Keď chcela prísť k nám hore stará pani „Enika“, ako sme ju volali, zabúchala na schody a mama jej išla pomôcť.^[150]

Napriek tomu, že boli odkázaní na pomoc neologickej ŽNO v Trenčíne, ktorej boli členmi, rodina sa snažila postarať sa o seba aj sama. Starší Vojtech sa vyučil za holiča a samostatne podnikal. Mladší Arpád sa vyučil za vodoinštalatéra a pracoval ako pomocník vo firme Izidor Breder v Trenčíne.^[151] Bola to tá istá firma, v ktorej pracoval aj Pavol Fuchs a pravdepodobne aj mladý Róbert Fuchs, syn Pavlovho brata Hermana.

[148] VAA, list Rudolfa Moška Martinovi Mackovi, Trenčín 29. apríl 2013.

[149] VAA, list Stanislava Lišku Martinovi Mackovi, Trenčín-Kubrá 10. december 2012.

[150] VAA, rozhovor s pani Melániou Jalakšovou, Trenčín-Kubrá 12. november 2013.

[151] Súpis ľudu z roku 1940 uvádza, že rodina bola neologickeho vyznania.

Stred obce I. VAA, Rudolf Moško, 1953

Udalosti v rokoch 1938 – 1942

Rozpad Československej republiky

Po Mníchovskej dohode z 29. septembra 1938, keď v prospech Tretej ríše (nacistického Nemecka) museli byť odstúpené pohraničné Sudety, došlo 6. októbra 1938 v oklieštenom a oslabenom Československu k vyhláseniu autonómie Slovenskej krajiny. Pražská vláda ho 7. októbra prijala a v ten istý deň vymenovala prvú vládu autonómnej Slovenskej krajiny. Na jej čele stál Jozef Tiso. Následne sa pomaly začal meniť aj politický systém v krajine. Autonómna vláda rozpustila väčšinu politických strán, kultúrnych a telovýchovných organizácií, vrátane tradične prebúdajúceho katolíckeho Orla. Posledným termínom, do ktorého sa s HSLS mali zlúčiť všetky miestne a okresné organizácie ostatných strán, bol 20. november 1938. Tento deň, ktorý pripadol na nedeľu, bol vyhlásený za „ne-

*Fotografia č. 9
Jedinečná zachovaná
fotografia z 20. novembra
1938 zachytáva zástup
žien a mužov na
priestranstve pred
kubranským kostolom,
ako aj rečníka v strede
so štandardou Hlinkovej
gardy. Noviny Trenčan
uviedli, že na slávnosti sa
zúčastnili viacerí vojaci
a dôstojníci. Podobne ako
v Opatovej aj tu rečnil
farár Jozef Pietrik, ktorý
„prehovoril o význame dňa
a pred kostolom mnohí
zaťatí socialisti uznali svoje
poblúdenie a veľkú
radosť prejavili, že môžu ísť
s národom“. ANONYM.
Slávnosť národného sjedno-
tenia v Opátovej n/Váhom.
In Trenčan, roč. 15, č. 48,
26. november 1938, s. 3.*

deľu zbratania“. Hlavná oslava „Dňa zjednotenia slovenského národa“ sa konala v Nitre za účasti vtedajšieho slovenského ministra spravodlivosti Ferdinanda Ďurčanského. Slávnostné zhromaždenie sa však konalo aj vo Veľkej Kubej.

Ako je všeobecne známe, udalosti pokračovali v rýchlom slede jedna za druhou, a tak len niekoľko mesiacov neskôr sa Československá republika pod enormným tlakom Tretej ríše úplne rozpadla a 14. marca 1939 Slovenský snem odhlasoval vznik Slovenského štátu. Po schválení prvej slovenskej ústavy 21. júla 1939 sa oficiálny názov nového štátu zmenil na Slovenská republika, toto pomenovanie sa však v bežnom živote používalo len zriedka. Len niekoľko dní po deklarovaní slovenskej nezávislosti bola uzatvorená takzvaná ochranná zmluva medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom, ktorá celú nezávislosť robila iluzórnou. Nemecká armáda pri obsadzovaní Čiech a Moravy vôbec nerešpektovala hranice novovzniknutého štátu a obsadila dokonca aj mesto Trenčín a zbrojovku v Považskej Bystrici.^[152]

Trenčiansko-vidiecke obvodné notárstvo v Trenčíne na základe nariadenia Okresného úradu v Trenčíne 15. marca 1939 upozorňovalo urýchlene všetkých starostov a vládnych komisárov dotknutých obcí, že v ten deň alebo v nasledujúci príde nemecké vojsko, ktorého úmysly však budú len priateľské, a treba mu vyjsť vo všetkom v ústrety.^[153] Priateľské úmysly ukázala nemecká branná moc, keď nemecký vojenský veliteľ zaviedol v Trenčíne svoj vlastný systém politickej správy. Slovenskí vojaci síce neboli odzbrojení, ale museli sa vystahovať z kasární a celý vojenský materiál tak nechať napospas nemeckej armáde. Vojaci českej národnosti boli odzbrojení a internovaní. Dôstojníkom boli však ponechané príručné zbrane a šable a ženatí dostali povolenie zdržiavať sa vo svojich bytoch.^[154]

Nemecké vojsko sa síce neskôr stiahlo, ale na základe spomenutej ochrannej zmluvy bola v auguste 1939 uzatvorená dodatková zmluva o vytvorení ochrannej zóny (Schutzzone) v oblasti Malých Karpát, po pravej strane Váhu až po horné Kysuce, kde Nemci mohli udržiavať vlastné vojenské útvary. Trenčín a okolie tak ostali aj naďalej v tieni Tretej

[152] LACKO, Martin. *Slovenská republika 1939 – 1945*. Bratislava : Perfekt – Ústav pamäti národa, 2008, s. 35 – 39.

[153] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Oznámenie obvodného notára o príchode nemeckého vojska do obcí notariátu, č. 33/1939, Trenčín 15. marec 1939.

[154] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Oznam Okresného úradu v Trenčíne, Trenčín 17. marec 1939.

ríše. Podľa svedectva Kubranov sa nemeckí vojaci často ukazovali aj vo Veľkej Kubrej.

Napriek tomuto všetkému väčšina obyvateľov Kubrej prežívala vyhlásenie autonómie a vznik Slovenského štátu ako pozitívnu vec. Svoju úlohu v tomto zohralo viacero faktorov, zaiste aj násilné presadzovanie idey čechoslovakizmu, ale aj niekedy netaktné vystupovanie voči náboženským citom obyvateľstva na Slovensku. Kým prezidenta T. G. Masaryka Kubrania akceptovali, prezident Eduard Beneš^[155] nebol nijako obľúbený, ba rokmi sa táto antipatia (čiastočne aj pod vplyvom propagandy slovenských nacionalistov, ale nielen) znásobovala. Ako jeden príklad uvedme prejazd prezidenta Eduarda Beneša cez Trenčín a Opatovú dňa 21. septembra 1936. Už 10. septembra 1936 upozornil notár starostu v Opatovej, aby zabezpečil vyhotovenie slávobrány a ozdobenie domov vlajkami. Obyvatelia a školopovinné deti mali stojac pri hradskej vítať prezidenta s kvetmi v rukách s pozdravmi typu *Sláva* a *Nech žije*. Okrem starostu sa mal aj opatovský farár postarať o to, aby sa na tejto udalosti zúčastnil ľud v čo najväčšom počte a vo sviatočnom oblečení. Na tomto nebolo nič nezvyčajné. Ibaže deň pred plánovaným prejazdom prezidenta prišla odrazu 20. septembra požiadavka na základe telefonického rozkazu okresného náčelníka tak pre starostu, ako aj pre správcu rímskokatolíckej školy v Opatovej, že v každej obci bude iné heslo a Opatová má pripraviť na slávobráne nápis „Vykupiteľovi Váhu vďačná Opatová“. Nápis mal byť zhotovený ešte v ten istý deň stoj čo stoj.^[156] Možno si predstaviť, že mnohých toto len dráždilo a vyvolávalo u nich nevôľu. Naopak, neskorší prezident Jozef Tiso požíval u väčšiny obyvateľov Opatovej a Kubrej neotrasiteľnú vážnosť a bol medzi dedinským obyvateľstvom najobľúbenejším politikom tej doby. Jeho dôveryhodnosťou nedokázali otriast' ani udalosti nasledujúcich rokov, ba jeho poprava v roku 1947 u mnohých definitívne zidealizovala jeho osobnosť.^[157]

V tomto smere neprekvapuje, že i mnohí nemajetní ľudia v Kubrej upísali v júni 1939 pôžičku na hospodársku obnovu Slovenska. Väčšinou išlo o sumu 100 alebo 200 korún, alebo rôzne drobné dary. Väčšie

[155] Eduard Beneš (1884 – 1948), pedagóg, politik, druhý prezident ČSR.

[156] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1934 – 1938, šk. 11, Prípisy z 10. septembra 1936 a 20. septembra 1936, oba sú zaprotokolované pod č. 161/1936.

[157] Tak som to vnímal u svojho dedka Jakuba Švejdu a viacerých starších Kubranov, ktorí by nikdy nedali dopustiť na „ich“ prezidenta. Jozef Tiso Veľkú Kubrú aj osobne navštívil, a to 19. augusta 1934 pri príležitosti oslavy sedemdesiatin Andreja Hlinku, ktorú usporiadala kubranská Jednota orla.

sumy dala základina chudobných^[158] (5200 korún), urbárska obec (5000 korún), potravné družstvo (2000 korún), učiteľka Štefánia Hajduchová a krčmár Peter Ševčík (po 1000 korún) a roľník Ondrej Maláň (500 korún). Na základe výzvy Okresného výboru HG v Trenčíne prišiel Peter Ševčík, ktorý toho času v obci prevádzkoval obchod so zmiešaným tovarom a hostinec, ešte 2500 korún a stolársky majster Jozef Kasálek 2000 korún.^[159]

Ako reagovali na zbierky pre slovenský štátny poklad a úpisy na hospodársku obnovu kubranskí židia? Z nich nikto nič neupísal ani nedaroval. Zdá sa, že ich ani nikto nenútil, keďže Marmorsteinovci boli chudobní a Gejza Fuchs už samostatne nepodnikal. Inak to bolo v Opatovej, kde židovský mäsiar a krčmár Armín Weiss (č. d. 32) upísal 500 korún, pričom na výzvu HG musel upísať ďalších 2000 korún.^[160] Celková zbierka za Opatovú (17 800 korún) bola však aj tak podstatne nižšia než v Kubrej, kde činila 24 300 korún.^[161]

Represálie voči židovskému obyvateľstvu

Prvé nariadenia voči židovským občanom vydala už autonómna vláda Slovenskej krajiny. Po vyhlásení Slovenského štátu jeho vláda v tejto poli-

[158] Kubranská kaplnka disponovala istým finančným obnosom, ktorý jej plynul i zo základiny, ktorú dostala už pri vzniku z kapitulného opatrovníctva náboženských základín zo základiny biskupa Palugyaya pre chudobných. Blížšie sa o týchto základinách možno dočítať v prvom diele monografie, ktorá sa zaoberá históriou sakrálnych objektov v obci.

[159] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Zoznam upisovateľov pôžičky na hospodársku obnovu Slovenska, Trenčín 28. jún 1939.

[160] To, či niekto upísal pôžičku, alebo daroval niečo na štátny poklad, nakoniec nemalo na deportácie nijaký vplyv. Celá rodina Armína Weissa (manželka Terézia, rod. Reichmannová, nar. 1891 v Drietome, dcéra Sára, nar. 1919, syn Róbert, nar. 1928) bola odtransportovaná do koncentračného tábora rovnako ako Gejza Fuchs alebo Béla Marmorstein, ktorí neposkytli nič. K rodine Armína Weiss sa dá viac nájsť v SNA, f. Poverenie priemyslu a obchodu, VII. reštitučný odbor, 1945 – 1950, 3-4917, fasc. Armín Weiss, Opatová, č. d. 32. Na tomto mieste uvádzame len jedno krátke svedectvo: „V Opatovej bola jedna židovská rodina Armín Weiss so ženou. Mali dve deti Šariku asi 16-ročnú a Robinka asi 10-ročného, jemného ako dievča. Keď prišiel termín odsunu Židov zo Slovenska, tak brali najprv deti do Trenčianskej Teplej – tam sa mali dostať s batôžkom – a potom rodičov. To bolo plaču, pamätám si na to.“ VAA, list Magdalény Liškovej Martinovi Mackovi, Trenčín-Opatová 19. október 2011.

[161] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Zoznam upisovateľov pôžičky na hospodársku obnovu Slovenska, Trenčín 28. jún 1939.

tike pokračovala.^[162] Ďalším medzníkom bolo vypuknutie druhej svetovej vojny. Hneď začiatkom septembra 1939 vydalo Prezídium Krajinského úradu v Bratislave príkaz na označenie židovských obchodov a podnikov. V Obvodnom notárskom úrade Trenčín-okolie bola táto vyhláška zaevidovaná 6. septembra 1939 a už v ten istý deň notár hlásil, že vyhláška bola v príslušných obciach vyvesená a bubnom verejne vyhlásená.^[163] Dňa 25. septembra nariadil Okresný úrad v Trenčíne odobratie všetkých strelných zbraní Židom, ktorým boli s okamžitou platnosťou zrušené všetky zbrojné povolenia. Notár Trenčiansko-vidieckeho obvodného notárstva v Trenčíne preto poslal aj starostovi do Kubrej prípis, aby zistil, či rodina Marmorsteinovcov alebo Fuchsovcov vlastní zbrane.^[164]

Začali vychádzať stále nové a nové legislatívne obmedzenia, ktoré už zbavovali aj základných ľudských práv. Vládne nariadenie s mocou zákona č. 215/1940 Sl. z. zo dňa 14. septembra 1940 prinútilo Židov s trvalým pobytom na území republiky odovzdať cestovné pasy, čím bol zamedzený ich slobodný pohyb. Súčasne bolo vládnym nariadením č. 216/1940 Sl. z. Židom zakázané viesť motorové vozidlo. Obvodný notársky úrad Trenčín-okolie v zmysle tohto nariadenia vyzval 16. septembra starostov dotknutých obcí, aby dali okamžite bubnom vyhlásiť, že každý Žid, ktorý má vodičský preukaz, musí ho do 24 hodín odovzdať pod tarchou trestných následkov na žandárskej stanici. V Kubrej toto nariadenie zasiahlo konkrétne Gejzu Fuchsa, ktorému to mal osobne oznámiť kubranský starosta.^[165] V ten istý deň vyzval tento notariát v zmysle nariadenia Okresného úradu v Trenčíne zo dňa 14. septembra 1940 pod č. 698 na vydanie

[162] K tejto problematike pozri HUBENÁK, Ladislav. *Rasové zákonodarstvo na Slovensku : 1939 – 1945*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2003; NIŽŇANSKÝ, Eduard (ed.). *Holokaust na Slovensku : Obdobie autonómie (6. 10. 1938 – 14. 3. 1939) : Dokumenty*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku – Židovská náboženská obec Bratislava, 2001. ISBN 80-968620-5-7; NIŽŇANSKÝ, Eduard – BAKA, Igor – KAMENEC, Ivan. *Holokaust na Slovensku 5 : Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1945 : Dokumenty*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku – Židovská náboženská obec Bratislava – Vojenský historický ústav, 2004. ISBN 80-968662-9-X; NIŽŇANSKÝ, Eduard (ed.). *Holokaust na Slovensku 6 : Deportácie v roku 1942 : Dokumenty*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005. ISBN 80-969242-3-0; NIŽŇANSKÝ, Eduard (ed.). *Holokaust na Slovensku 7 : Vzťah slovenskej majority a židovskej minority (náčrt problému) : Dokumenty*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku – Katedra všeobecných dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 2005. ISBN 80-969242-4-9.

[163] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Označenie židovských obchodov a podnikov, vyhláška bola na ObvNÚ Trenčín-okolie zaevidovaná pod č. 96/1939.

[164] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Odobratie strelných zbraní Židom, Trenčín 27. september 1939.

[165] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Nariadenie Židom o odovzdaní vodičských preukazov, Trenčín 16. september 1940.

osobných rádioprijímačov. Dotknutí Židia boli povinní do 24 hodín pod tarchou trestných následkov odovzdať svoje rádioprijímače. Zároveň si však nemohli odhlásiť koncesionárske poplatky a museli ich platiť ďalej! Keďže už predtým si dali úrady zistiť, kto a kde vlastní rádio, tejto povinnosti sa nedalo vyhnúť. V Kubrej mal rádio Arpád Marmorstein^[166] a Gejza Fuchs.^[167]

Nariadením vlády č. 198/1941 Sl. z. o právnom postavení Židov zo dňa 9. septembra 1941 uzrel svetlo sveta dokument známy ako „Židovský kódex“, ktorý definoval postavenie Židov na náboženskom, ale aj etnickom – rasovom základe (porov. § 1).^[168] Židia – a to už deti od 6 rokov – museli na základe vyhlášky ministerstva vnútra z 18. septembra 1941 na verejnosti nosiť označenie šestícípou Dávidovou hviezdou.

Koncom februára 1942 sa rozbehli prípravy na deportácie do nacistami obsadeného Poľska aj v Trenčíne a obciach notariátu Trenčín-okolie. Dňa 26. februára sa mali na Okresný úrad v Trenčíne na druhú hodinu popoludní dostaviť na prezentáciu muži od 16 do 45 rokov. Z Kubrej boli predvolaní Gejza Fuchs a Vojtech Marmorstein. Na ďalší deň boli vyzvané k prezentácii slobodné, rozvedené a ovdovené ženy od 16 do 45 rokov. V Kubrej sa však nenachádzala žiadna, ktorá by spadala do tejto kategórie.^[169]

Zároveň prebiehali opatrenia, ktoré mali nielen zamedziť úteku dotknutých osôb, ale aj ukrytiu hnutelností, ktoré mohli mať nejakú hodnotu. Ústredný hospodársky úrad výnosom č. 1117/II/1942 zo dňa 4. marca 1942 nariadil okamžité a neočakávané zaistenie zbierok poštových známok a iných cenín, ktoré mali filatelistický význam a ktoré boli v držbe Židov, resp. židovských združení. Okresný úrad v Trenčíne vydal žandárskym staniciam nariadenie, aby najskôr nenápadným spôsobom zistili adresu a mená dotknutých osôb a potom požadované zbierky rýchlo a rázne zaistili. Dotknutým osobám oznámia, že zbierky sa zaistujú na úradný rozkaz. Zaistené predmety zabalia a opatria menom, adresou

[166] „Marmorsteinovci mali rádio hádam medzi prvými v Kubre, takzvanú kryštálku. Počúvalo sa len slúchadlami na ušiach. Podobné sme mali aj my, pretože moji bratia boli elektrotechnici. Môj starší brat bol už učen v treťom roku a mladší sa začal učiť. Tak oni tie kryštálky si urobili pomocou svojich majstrov. Neskôr sme mali i my rádio v mrežovanej krabici a v šope sme stále, keď bol čas s tým točiť, hľadali a počúvali správy z Londýna.“ VAA, ŠVEJDA, Ján. Moje pamäti o židovských občanoch.

[167] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Nariadenie Židom o odovzdaní rádioprijímačov, Trenčín 16. september 1940.

[168] Vládne nariadenie zo dňa 9. septembra 1941 o právnom postavení Židov. [cit. 6. mája 2014]. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/data/pdf/vlada_198-1941.pdf>.

[169] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Administratívne spisy, šk. 30, Povinná prezentácia Židov, Trenčín 25. február 1942.

a rokom narodenia vlastníka a zároveň mu vydajú potvrdenie o prevzatí.^[170] Tým sa malo zachovať aspoň zdanie právnosti aktu.

Vyhláška ministerstva vnútra č. 14-D4-511/1-1942 zo dňa 11. marca 1942 nariaďovala viditeľné označenie židovských domácností židovskou hviezdou z vonkajšej strany nad vchodovými dverami. Nedodržanie tohto príkazu bolo trestné. Okresný náčelník na Okresnom úrade v Trenčíne o tom už na druhý deň upovedomil notárske a žandárske stanice v jeho okruhu. Vyhláška nadobudla platnosť 15. marca 1942.^[171]

Prípad Aurélie Machlupovej

Aurélia (Aranka) Machlupová narodená v Trenčianskych Tepliciach v roku 1892 bola od 1. mája 1913 zamestnaná na Obvodnom notárskom úrade Trenčín-okolie ako kancelárska výpomocná sila s mesačným platom 100 korún, ktorý jej súkromne platil vtedajší notár. Od 1. mája 1914 prevzali túto platobnú povinnosť obce združené do tamojšieho notárskeho obvodu. Tak to bolo až do 27. júna 1918, keď toto miesto bolo systematizované a Aurélia Machlupová ho riadne získala. Viedla podací protokol, všetky evidencie, matriku, ako aj drobné záležitosti obyvateľstva. Sám notár ju hodnotil ako bezúhonnú, pracovitú a skúsenú zapracovanú silu, ktorá je v úrade potrebná. Bola bezmajetná, bývala v Trenčíne so sestrou, ktorá tam mala dom. Jej pomer k Slovenskému štátu zhodnotil notár ako dostatočný, keďže nemal vedomosť, že by sa niekedy niečím previnila proti slovenskému národu. Neangažovala sa v žiadnych spolkoch a okrem skromného, mravného života a usilovnosti nemala žiadne nadpriemerné vzdelanie ani zvláštne zásluhy v slovenskom verejnom živote. Pôžičku na hospodársku obnovu Slovenska neupísala. Notársky úrad nemal za menovanú náhradu.^[172]

Na základe vládneho nariadenia č. 74/1939 Sl. z. nesmeli byť Židia zamestnancami v žiadnom podniku či inštitúcii, ktorej zriaďovateľom bol štát. Pracovný pomer mal byť zamestnancom, ktorých sa to týkalo, ukončený najneskôr k 1. januáru 1940. V zmysle vyhlášky ministerstva vnútra

[170] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Zaistenie zbierok poštových známok a cenín Židov, č. 205/1942, Trenčín 7. marec 1942.

[171] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. Okresný úrad v Trenčíne, Prezidiálne spisy 1941 – 1942, šk. 61, Vyhláška ministerstva vnútra o označení židovských bytov a domácností, Trenčín 12. marec 1942.

[172] Ak nie je uvedené inak, táto podkapitola je zostavená zo spisov, ktoré sa nachádzajú v ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12.

a ministerstva pravosúdia si Aurélia Machlupová podala žiadosť o ďalšie ponechanie v službe.

Aby sa zachovalo zdanie právnej legitimacy, obce uvedeného notariátu mali dať Aurélii Machlupovej výpoveď sami. Obec Veľká Kubrá sa však proti jej prepusteniu postavila. Keďže Židia, ktorí nedostali výnimku, museli byť z verejného sektora prepustení k 1. januáru 1940, vzhľadom na trojmesačnú výpovednú lehotu bolo treba túto výpoveď podať najneskôr do 1. októbra. Vedúci notár František Nozdrovický bol nútený ísť celú záležitosť prerokovať osobne do Kubrej. Dňa 26. septembra 1939 bolo na siedmu hodinu večer zvolané obecné zastupiteľstvo. Z 24 členov zastupiteľstva (vrátane notára) sa ho zúčastnilo 17 členov. Obecné zastupiteľstvo napriek vysvetleniu a naliehaniu notára zaujalo odmietavé stanovisko. Notár upozornil zástupcov obce na hmotnú zodpovednosť. Hlasovanie však i tak dopadlo záporne: 16 hlasov proti 1 – notárovmu! Predstavitelia obce zdôvodnili svoje rozhodnutie skutočnosťou, že menovaná si podala žiadosť o ponechanie v zamestnaní, ktorú i samotná obec podporila, a keďže ministerstvo vnútra stále nerozhodlo, nevidia „včulajší čas za vhodnú dobu, aby výpoveď menovanej už dnes daná bola“.^[173] Notár však využil právo veta, aby prelomil uznesenie obce. Navrhol tiež uvaliť na členov obecného zastupiteľstva, ktorí sa pod rozhodnutie neprepustiť Auréliu Machlupovú zo zamestnania podpísali, hmotnú zodpovednosť pre prípad, že by jej táto výpoveď nemohla byť daná a ona by si uplatňovala svoj nárok na mzdu. Notár síce píše okresnému náčelníkovi, že týmto nechce priamo navrhnúť zrušenie obecného zastupiteľstva a menovanie vládneho komisára, avšak prípadné takéto riešenie by azda aj bolo „najzdravšie“, keďže je dôvod na obavu, že členovia zastupiteľstva nebudú rešpektovať nariadenia vrchnosti ani v budúcnosti.

Keďže členov obecného zastupiteľstva sa nepodarilo prinútiť, aby dali výpoveď oni, nakoniec musel 30. septembra dať Sedlák, hlavný komisár politickej správy na Okresnom úrade v Trenčíne, telefonický rozkaz Obvodnému notárstvu Trenčín-okolie: „Vyzývám Vás, aby Ste u vás zamestnanej Aurelie Machlupovej kanc. pisarke v méne obce Kubra výpoveď zo zamestnania ihneď dali.“^[174] Telefonický rozkaz prevzal o pol desiatej dopoludnia vedúci notár a hneď tak aj učinil. Na jeho základe dal Aurélii Machlupovej ako prednosta notárskeho úradu v mene obce Kub-

[173] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Správne knihy, Kubrá 1889 – 1944, šk. 1, inv. č. 28, Zápisnica zo zasadania obecnej rady zo dňa 26. septembra 1939.

[174] Takto je telefonický rozkaz zachytený písomne v dokumente ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Telefonný rozkaz okres. úradu, Trenčín 30. september 1939.

ra ešte v ten deň služobnú výpoveď zo zamestnania s trojmesačnou výpovednou lehotou ku dňu 1. januára 1940. Okresný úrad ešte v ten istý deň dodatočne odôvodnil toto konanie aj písomne:

Podľa § 1 vládneho nariadenia č. 74/1939 Sl. z. Žid nesmie byť zamestnaný verejnými samosprávnymi korporáciami, akou je tiež politická obec Kubra, a dľa § 2 cit. zákona zbavia, poťažne prepustia sa Židia, ktorí sú v pomere podľa § 1 cit. zákona, najneskoršie do 1. januára 1940. Odmietlo-li tedy zastupiteľstvo obce Kubra dať menovanej ku dňu 31. XII. 1939 výpoveď, jednalo proti zákonu, a preto musel okresný úrad rozhodnúť, ako je horeuvedené.

Napokon aj samotné ministerstvo vnútra odmietlo udeliť výnimku o ponechaní v zamestnaní. Dňa 2. decembra 1939 podali preto samotné obce dotknutého notariátu revizionálnu žiadosť o opätovné posúdenie. Žiadosť stroskotala priamo na ministrovi Ferdinandovi Ďurčanskom, ktorý ju v rozhodnutí zo dňa 29. februára pod č. 4.266/III/b/1940 zhodnotil ako neopodstatnenú a vyhlásil, že ministerstvo vnútra nevidí dôvod, aby na svojom rozhodnutí niečo menilo. Keďže proti zmienenému rozhodnutiu neexistoval už nijaký opravný prostriedok, minister Ďurčanský týmto kauzu Machlupová spečatil.

Notár Nozdrovický dňa 12. marca 1940 informoval Auréliu Machlupovú o skutočnosti, že jej žiadosť ministerstvo vnútra v Bratislave opäť odmietlo. Zo služieb obcí a notariátu bola potom dňom 1. apríla 1940 definitívne prepustená s tým, že jej bol ešte vyplatený plat za marec. Na jej miesto nastúpil František Krištofič, 42-ročný kancelársky pomocník, ktorého na návrh Generálneho sekretariátu HSLŠ na skúšku prijali príslušné obecné zastupiteľstvá koncom marca, aby tak dňom 1. apríla 1940 mohol nahradiť prepustenú Židovku.

O dva roky neskôr (pravdepodobne 13. apríla 1942) bola Aurélia Machlupová spolu so sestrou Oľgou zaradená do transportu z Trenčína. V žilinskom koncentračnom stredisku boli potom obe ako čísla 349 a 350 dňa 19. apríla 1942 naložené do dobytčieho vagónu a vypravené do tábora smrti v Osvienčime. Aurélia tam umrela po štyroch mesiacoch 26. augusta 1942. Jej o dva roky staršia sestra Oľga zomrela o desať dní skôr.^[175]

[175] Porov. Yad Vashem, The Central Database of Shoah Victims' Names, Deportation list of Aranka Machlup. [cit. 6. mája 2014]. Dostupné na: <<http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=4732182&language=en>>; List of Jews murdered in Auschwitz, Aranka Machlup. [cit. 6. mája 2014]. Dostupné na: <<http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=5390810&language=en>>.

Osudy členov rodiny Fuchsovcov

Herman Fuchs sa angažoval aj politicky. Pri voľbách do Krajinského zastupiteľstva Slovenskej krajiny a okresných zastupiteľstiev v decembri 1928 kandidoval v Trenčianskom okrese za liberálnu stredo-pravicovú stranu živnostníkov (Československá živnostensko-obchodnícka strana stredostavovská).

Kandidátne listiny do okresov. In Trenčan, roč. 5, č. 47, 17. november 1928, s. 1.

Herman Fuchs zdedil podnik po svojom svokrovi Leopoldovi Goldbergerovi.^[176] Podnik bol založený v roku 1920 na základe priemyselnej legitimácie zo dňa 16. augusta 1920 vydanéj mestom Trenčín. Mliekareň Hermana Fuchsa sídlila najskôr na Hviezdoslavovej ulici v dome č. 5.^[177] Zdá sa, že v roku 1937 sa podnik presťahoval na Štúrovo námestie do domu č. 12, ktorý patril lekárovi Leopoldovi Viliamovi Kugelovi, žijúcemu vo Viedni (Lazarettgasse v 9. okrese).^[178] Odborné spoločenstvo hostinských a výčapníkov na svojom výborovom zasadnutí 11. marca 1937 totiž odporučilo udeliť Hermanovi Fuchsovi oprávnenie na podávanie jedál, avšak bez mäsitých pokrmov. V zápisnici sa konštatuje, že v meste Trenčín dovtedy nebolo takej hostinskej živnosti, v ktorej by sa výhradne zaoberali vyváraním a podávaním mliečnych diabetických pokrmov. Takáto jedáleň bola preto vítaná, a to aj zo sociálneho hľadiska, keďže sa v nej mohli za lacný peniaz najesť aj sociálne slabšie situovaní ľudia.^[179] Okresný úrad v Trenčíne následne schválil túto žiadosť a na základe povolenia Krajinského úradu v Bratislave zo dňa 9. augusta 1937 získal toho roku Herman Fuchs novú koncesiu na vydávanie bezmäsitých pokrmov.

Hermanovi sa v Trenčíne v roku 1921 narodil syn Róbert a v roku 1923 druhý syn Artur. Po smrti prvej manželky si v roku 1936 zobral Alžbetu Steinerovú (nar. 1897)^[180]. Róbert sa vyučil ako inštalatér montér, Artur ako krajčír. Trvalé bydlisko mali v Orechovom.^[181]

[176] K celej arizácii Fuchsovej mliekarene pozri podrobnejšie SNA, f. Ústredný hospodársky úrad 1940 – 1945 (ÚHÚ 1940 – 1945), šk. 377, fasc. II-D-1484. Presná citácia zdroja je uvedená len pri priamych citáciách. Ak nie je uvedené inak, všetky informácie v časti o Hermanovi Fuchsovi pochádzajú zo zmieneného zdroja.

[177] Pozri reklamu z roku 1935 na strane 51.

[178] Pán Ján Hanušin na základe dobovej zbierky pohľadníc identifikoval na pohľadnici odoslanej v roku 1938 na Štúrovom námestí mliekareň v prizemnom dome vedľa Sberbanky (bývalý hotel Habánik) smerom k synagóge. V súčasnosti je tam kaviareň. Tohto sa pridržame aj my, hoci treba poznamenať, že podľa zachovaného číslovania (nepodarilo sa totiž dokázať, že by sa od vojny po súčasnosť menilo) bola mliekareň umiestnená o jeden dom ďalej smerom k synagóge. V súčasnosti je to posledný dom v tejto zástavbe, keďže Starkov hostinec už neexistuje. Pozri fotografiu č. 10.

[179] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. Odborné spoločenstvo hostinských a výčapníkov v Trenčíne, Výťah zo zápisnice zo schôdze v Trenčíne dňa 11. marca 1937.

[180] Alžbeta Steinerová pochádzala z Piechova (dnes súčasť obce Bolešov), kam v roku 1929 odišiel bývať z Kubrej Hermanov strýko Adolf Fuchs.

[181] Porov. SNA, f. HÚPV 1940, šk. 152, Súpisný hárok o židovskom majetku, Herman, Alžbeta, Róbert, Artur Fuchs, Trenčín 14. – 16. september 1940.

Dňa 10. septembra 1940 bola na podnik uvalená tzv. dočasná správa, ako vôbec prvá v celom meste Trenčín! Bol to vlastne prvý krok k vyvlastneniu podniku, na konci ktorého mala byť vykonaná jeho úplná arizácia (vyvlastnenie a prevod židovského majetku na Nežidov, teda na árijcov).^[182] Podnik sa nachádzal na frekventovanom mieste a prosperoval. Okrem mlieka a mliečnych výrobkov sa tam podávala aj strava, väčšinou večere. Jedlá boli bezmäsité, pripravované z múky (rezance, halušky, buchty, knedle), zo zeleniny, ovocia a strukovín. Cena tejto jednoduchej, ale výživnej stravy bola nízka – večera (v roku 1940) stála 4 koruny. Podnik preto navštevovali hlavne finančne slabšie vrstvy obyvateľstva: robotníci, slobodní úradníci, vojaci. Zamestnané boli tri nežidovské zamestnankyne: kuchárka, pomocnica v kuchyni a obsluhovačka.

Dočasnou nútenou správkynou bola Župným úradom v Trenčíne menovaná Katarína Zaťková (nar. 1904), rímskokatolíčka pochádzajúca

*Fotografia č. 10
Záber z Hviezdoslavovej
ulice z obdobia okolo rokov
1927 – 1928. Mliekareň
Hermana Fuchsa sa vtedy
nachádzala v prvom
dome vľavo. Na dome
je nápis „Južné ovocie,
Trenčianska mliečiareň,
lahôdky, Herman Fuchs“.
Táto strana domov pod
Brezinou v súčasnosti
neexistuje, pretože bola
asanovaná.
Porov. HANUŠIN, Ján.
Trenčín na starých
pohľadniciach. Bratislava
: Dajama, 2005, s. 43.*

[182] „Nakolko dotčný spadá pod pojem žida a ako taký je pre túto živnosť nespoľahlivý, navrhujem, aby do tohto podniku bol ustanovený nútený správca v osobe Kataríny Zaťkovej (...), ktorá súčasne tento podnik arizuje.“ SNA, f. ÚHÚ 1940 – 1945, šk. 377, fasc. II-D-1484, Okresný náčelník z Okresného úradu v Trenčíne Župnému úradu v Trenčíne, Trenčín 4. september 1940.

Fotografia č. 11

Pohľad na juhozápadnú časť Štúrovho námestia. Hoci záber je ešte zo začiatku 20. storočia, môžeme na ňom vidieť dom, ktorý si v roku 1937 prenajal Herman Fuchs. Je to druhý dom smerom doprava od poschodovej secesnej budovy. Išlo o bývalý hostinec „U Kugelky“. Vľavo od neho je dom, ktorý bol v roku 1938 nadstavený a sídlil v ňom hotel Habánik. Vpravo je dom, kde neskôr sídlila jedáleň Maxa Kaunitza. Úplne vpravo je známy Starkov hostinec alebo mestský hostinec, ktorý bol zbúraný začiatkom 40. rokov 20. storočia. Oproti tomuto domu na druhej strane cesty (ďalej vpravo mimo záberu) stála trenčianska synagóga, ktorú v roku 1913 nanovo postavili v byzantsko-orientálnom štýle.

z obce Miezgovce v Bánoveckom okrese, len desať kilometrov od Dežeríc, kde sa narodil otec Hermana Fuchsa. Zaťková sa v roku 1929 vydala za mäsiarskeho majstra do Trenčianskych Teplíc, kde prevádzkovali mäsiarstvo a údenárstvo. Keď v roku 1935 muž od nej odišiel, presťahovala sa do Trenčína a nastúpila ako robotníčka do fabriky. Bola zamestnaná v súkennej fabrike Tiberghien a bývala v Trenčíne na ulici Pod šibenícami.

Keďže mašinéria arizácie sa ešte len rozbiehala, Herman Fuchs sa pokúšal brániť. Spočiatku nevedela ani správkyňa, ani úrady, ako pri tých-

to štátom riadených krádežiach presne postupovať. Katarína Zatková sa 10. januára 1941 sťažovala:

Žid Herman Fuchs a jeho žena ma po prevzatí funkcie dočas. správcu viackrát vyhánali z podniku vraj aby som išla robiť tam, kde som robila doteraz. Tiež zo začiatku nechceli ma pripustiť k pokladne, lebo že vraj som si do nej nič nepriniesla, takže nemám v nej čo hľadať. Tak sa aj stalo, že utržené peniaze za mesiac september a október vzal Žid Herman Fuchs. Bola som sa v tejto veci informovať aj na tunajšom župnom úrade, ale nevedeli mi dať žiadne informácie o tom, kto má s peniazmi manipulovať a kde sa má uložiť prípadný prebytok peňazí. (...) Keďže žena Hermana Fuchsa mi stále prekážala vo vykonávaní mojej funkcie – vadila sa so mnou, vyhánala ma, ohovárala ma pred ľuďmi ako aj pred zamestnancami podniku – zakázala som jej prístup do podniku a tiež zakázala som stravovať sa celej rodine H. Fuchsa v podniku. (...) Bolo by žiadúce skoré prevedenie arizácie, lebo medzi mnou a židom stále dochádza k hádkam a byť a žiť dlhší čas v takomto prostredí je aj zdraviu škodlivé.^[183]

Zatková tiež lamentuje, že v lete 1940 Herman Fuchs zrušil zmluvy s dodávateľmi mlieka, čím potom pri jej nástupe podnik trpel nedostatkom mlieka. Ona sa síce pokúsila uzavrieť nové zmluvy, ale nepodarilo sa jej to. Toto Fuchsovo konanie bolo zrejme reakciou na skutočnosť, že minister vnútra vydal generálny zákaz na prevádzkovanie hostinských koncesíí Židmi. Herman Fuchs vlastnil hostinskú koncesiu, na základe ktorej mohol podávať pokrmy a nápoje. Následkom tohto zákazu sa ani v jeho mliekarni nepodávala strava viac než šesť týždňov. Župný úrad povolil obnovenie prevádzky až po menovaní správkyne.

Medzitým okrem spomenutej Kataríny Zatkovej prejavili záujem o arizáciu podniku aj iní: Rudolf Šimonovič z Trenčína, Ján Klimko z Hornej Súče a Imrich Ďuriš z Dolných Vesteníc, ktorý nepoznal ani pravopis a zrejme všetkému ani príliš nerozumel, pretože bol ochotný dohodnúť sa priamo s majiteľom a pýtal sa, či má likvidačnú sumu vyplatiť priamo jemu.

Celý proces arizácie sa oproti iným podnikom predlžoval. Majiteľ domu Dr. Leopold Kugel sa ohradil voči tomu, že arizátor disponoval obchodnými miestnosťami bez jeho vedomia. Sám Leopold Kugel musel však dokázať svoju árijskú príslušnosť. Jeho status bol sporný, pretože sa

[183] SNA, f. ÚHÚ 1940 – 1945, šk. 377, fasc. II-D-1484, dočasný vnútený správca Katarína Zatková Župnému úradu v Trenčíne, Trenčín 10. január 1941.

narodil z jedného židovského rodiča^[184], hoci hneď po narodení bol pokrstený. Podľa ríšskych zákonov bol aj tak pokladaný za Žida, slovenské úrady ho však napokon uznali za árijca, a preto sa správkyňa Katarína Zatková musela dohodnúť aj s ním. Tej sa však celý proces zdal príliš zdĺhavý, lebo 10. júla 1941 sa opäť sťažovala: „Bolo by v záujme verejnosti, keby aj tento podnik bol čo najskôr arizovaný, lebo jako som už uviedla dňa 10. IX. 1941 bude tomu rok čo sa darmo trápim v tomto podniku, lebo odmena ktorú dostávam = 692,20 mi nestačí na výživu mňa a mojej dcéry.“^[185] Dokonca sa pri inej príležitosti sama štylizovala takmer do roly obete: „Podotýkam, že sa starám o svoju maloletú dcéru len zo skromného výrobku v textilnej továrni, ktorú prácu však pre moje zdravie nebudem môcť dlho konať. Som preto nútená zaistiť mne i mojej dcére aspoň najnutnejšiu výživu, vedením tohoto obchodu.“^[186]

V horšej situácii sa však nachádzal samotný Herman Fuchs. Ten ešte 6. februára 1941 podal žiadosť Ústrednému hospodárskemu úradu v Bratislave. Píše, že na jeho podnik bola uvalená správa a mimo tohto nemá nijakého iného majetku ani dôchodku, aby mohol vyživiť svoju manželku a dvoch synov. Prosí, aby správkyňa ukladala čistý výťažok na jeho viazaný účet, aby si on mohol každý mesiac vybrať dovolenú sumu na výživu svojej rodiny.

Konečne 28. augusta 1941 na základe nariadenia Ústredného hospodárskeho úradu Katarína Zatková prevzala podnik po Hermanovi Fuchsovi. V dňoch 17. – 18. októbra 1941 ešte prebehla revízia majetku s cieľom určiť likvidačnú hodnotu podniku, ktorú mala arizátorka zaplatiť. Skutočný majiteľ Herman Fuchs bol prítomný len pre prípad, že by bol potrebný, inak ho k ničomu nepustili. Zatková uviedla, že požadovanú sumu 20 000 slovenských korún na zaplatenie likvidačnej hodnoty má, avšak žiadala o rozloženie tohto splácania na tri roky, keďže vraj plánovala do podniku investovať. Revízor na konci správy uviedol, že jeho výkon prenajímateľka i prevoditeľ ochotne napomáhali.

Ten sa už 1. augusta 1941 s rodinou odsťahoval do prenajatého bytu na ulici Ľudový háj k cukrárovi Kristianovi Antonovičovi. Tam býval až do deportácie. Katarína Zatková nezabudla upozorniť úrady, že pri odchode si dovolil zobrať obrusy, kuchynský riad a zásoby jedla.

[184] Otec bol žid, matka rímskokatolíčka.

[185] SNA, f. ÚHÚ 1940 – 1945, šk. 377, fasc. II-D-1484, dočasný vnútený správca Katarína Zatková – povinné hlásenie Ústrednému hospodárskemu úradu, Trenčín 10. júl 1941.

[186] SNA, f. ÚHÚ 1940 – 1945, šk. 377, fasc. II-D-1484, dočasný vnútený správca Katarína Zatková Župnému úradu v Trenčíne, Trenčín 19. august 1940.

Z celej rodiny ostal zamestnaný len syn Artur, ktorý dostal povolenie ministerstva vnútra č. 4849-I-25-41 na ponechanie v zamestnaní. Ostatní členovia rodiny boli bez zamestnania. Avšak Herman Fuchs nerezignoval a snažil sa zamestnať aspoň ako pomocná pracovná sila v lahôdkarni Dezidera Páleníka na Štúrovom námestí v Trenčíne, kde už bola zamestnaná jedna židovská pracovná sila. Dezider Páleník aj podal oficiálnu žiadosť na zamestnanie Žida, ktorú odôvodnil tým, že potrebuje odborníka na lepšie zaučenie do vedenia podniku. K žiadosti sa museli vyjadriť aj iné inštitúcie so sídlom v Trenčíne: úrad práce, Okresná organizácia HSLŠ, Okresné veliteľstvo HG i Slovenská odborová jednota súkromných úradníkov. Vedúci notár v Trenčíne vo svojom vyjadrení pre Okresný úrad v Trenčíne napísal, že nedoporučuje vydať toto povolenie, keďže dôvody uvedené v žiadosti sú len zámienkou na dosiahnutie pracovného povolenia. Na základe všetkých týchto (ne)odporúčaní pridal sa k tomuto stanovisku aj okresný úrad a týmto bola žiadosť 18. februára 1942 poslaná ministerstvu vnútra do Bratislavy. Na ministerstve bola žiadosť zaevidovaná 23. februára 1942.^[187]

Koncom marca 1942 sa však už zo Slovenska začali vypravovať prvé transporty. Hneď do prvého transportu z Trenčína dňa 22. marca 1942 bol zapísaný aj Hermanov syn Róbert,^[188] ktorý sa tiež uchádzal o prácu. Súpis Židov zo začiatku marca 1942 uvádza, že Róbert si požiadal o príkaz do práce.^[189] Bolo mu vyhovené. Prvé transporty mladých ľudí totiž budili dojem, že naozaj odchádzajú na práce. Do spomínaného transportu bol zaradený aj Vojtech Marmorstein z Kubrej, o čom bude podrobnejšie reč pri rodine Marmorsteinovcov.

Na počudovanie napriek všetkým negatívnym vyjadreniam bolo napokon Hermanovi Fuchsovi ministerstvom vnútra udelené pracovné povolenie na pozíciu pomocníka pod č. D2-14-1619/1-1942. Praktický efekt to však pre neho už nemalo: 13. apríla 1942 bol podľa potvrdenia Okresnej odbočky Ústredne Židov v Trenčíne aj on zaradený do transportu do koncentračného strediska v Žiline.^[190] Odtiaľ bol 19. apríla – spolu so sestrami Machlupovými a mnohými ďalšími Trenčanmi – definitívne vyvezený z územia slovenského štátu do Generálneho gubernátu do vyhla-

[187] Porov. SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. 448, fasc. Herman (Armin) Fuchs.

[188] SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. 310, Transportný zoznam, Róbert Fuchs.

[189] SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. 190, Súpis Židov 1942 (Zoznam B), Obecné notárstvo Istebník, Artur, Róbert, Armin Fuchs.

[190] Tieto potvrdenia Okresnej odbočky Ústredne Židov v Trenčíne sú až dve, a to z 21. októbra 1942 a 22. januára 1943. SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. 448, Herman (Armin) Fuchs.

ÚSTREDŇA ŽIDOV

OKRESNÁ ODBOČKA V TREŇČÍNE

Číslo: 3047/42-1.
(Pri odpovedi odvolajte sa na naše číslo.)

Treňčin, dňa 21. októbra 1942.

Predmet: Potvrdenie.

K číslu: _____

Pán

Pril.: _____

Dezider Páleník,

Treňčin.

Potvrdzujem, že pán Herman Fuchs, obyvateľ z Treňčína, nar. 11. IX. 1894, bol dňa 13. IV. 1942 z Treňčína odtransportovaný do koncentračného strediska v Žiline.

Príloha okr. odbočky ÚŽ:

Potvrdenie o deportácii
Hermana Fuchsa, ktoré
na žiadosť Dezidera
Páleníka vystavila
Okresná odbočka Ústredne
Židov v Treňčíne. SNA,
f. MV 1939 – 1945,
šk. 448, fasc. Herman
(Armín) Fuchs.

dzovacieho tábora v Osvienčime, kde zomrel dňa 25. júna 1942.^[191] Spolu s ním bola odtransportovaná aj jeho manželka Alžbeta a devätnásťročný syn Artur, keďže od 11. apríla 1942 začali odchádzať zo Slovenska už aj tzv. rodinné transporty.^[192] V týchto transportoch boli vyvážené už aj deti, starí a chorí ľudia. Väčšina z nich išla rovno do plynových komôr.

Herman Fuchs nestihol otvoriť už ani posledný list z Ústredného hospodárskeho úradu v Bratislave. Na nerozlepenej obálke je pečiatka bratislavskej pošty z 15. júna 1942 a pošty v Treňčíne zo 16. júna 1942 s poznámkou, že adresát bol vysťahovaný do zaisťovacieho tábora. Herman Fuchs, jeho manželka Alžbeta, ako aj obaja synovia Róbert a Artur zomreli v koncentračnom tábore. Prežil len Alžbetin brat František Steiner, ktorý ešte v roku

[191] Porov. Yad Vashem, The Central Database of Shoah Victims' Names, Deportation list of Armin Fuchs. [cit. 6. mája 2014]. Dostupné na: <<http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=4726696&language=en#!prettyPhoto>>.

[192] Všetci traja sú zapísaní v zozname pre transport do Žiliny č. IV/11. Porov. SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. 227, Transportný zoznam, Armín Fuchs, Alžbeta Fuchsová, Artur Fuchs.

1999 žil v Londýne a do databázy obetí holokaustu pridal svedectvá o všetkých štyroch členoch rodiny svojho švagra Hermana Fuchsa.^[193]

Čo sa týka samotného podniku, požadovanú likvidačnú sumu sa podarilo arizátorke Kataríne Zaľkovej vyplatiť v auguste 1944, čím bol podnik vyradený z kontroly Ústredného hospodárskeho úradu a ona sa stala jeho samostatnou majiteľkou.

Ladislav Fuchs (nar. 1909), syn Jozefa Fuchsa, študoval na Československom štátnom gymnáziu Ľudovíta Štúra v Trenčíne a pokračoval v štúdiu v odbore zubný technik.^[194] V roku 1935 bol na odbornej stáži u profesora Mamloka^[195] v Berlíne! Od 1. augusta 1940 sa zamestnal u skúšobného zubného technika Juraja Potza v Považskej Bystrici, ktorý pracoval pre penzijný ústav verejných a súkromných úradníkov a pre tamojšiu zbrojovku. Niekedy v tom období sa aj oženil s Valériou (nar. 1916). Deti nestihli mať.

Po vydaní protižidovských opatrení ho pred výpoveďou zo zamestnania zachránil absolútny nedostatok kvalifikovaných zubných technikov. Vďaka jeho odbornosti dostal 4. júla 1942 od prezídia ministerstva hospodárstva výnimku hospodársky dôležitého Žida, ktorá chránila jeho samého aj jeho rodinu pred deportáciou. O rok mu však opäť hrozilo prepustenie z práce, keďže štát tlačil na čo najrýchlejšie vylúčenie zvyšných zamestnaných Židov z hospodárskeho života. Jeho zamestnávateľ požiadal o náhradu grémium zubných technikov v Bratislave, ale keďže mu nemali koho dať, podal 31. mája 1943 žiadosť o predĺženie povolenia na zamestnávanie Žida. Obecný úrad v Považskej Bystrici odporučil 17. júna 1943 jeho ponechanie v zamestnaní, kým sa nenájde adekvátna náhrada. Žiadosť bola schválená. Potom však už o Ladislavovi Fuchsovi nemáme žiadne ďalšie správy.^[196] Na pamätnej tabuli v obradnej miestnosti trenčianskej synagógy sa síce nachádza meno Ladislav Fuchs, je však otázne, či ide o tohto Ladislava, o to viac, že žil v Považskej Bystrici.

[193] Porov. Yad Vashem, The Central Database of Shoah Victims' Names, Pages of Testimony. [cit. 6. mája 2014]. Dostupné na: <<http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=4330759&language=en#!prettyPhoto>>.

[194] Podľa VITOVSKÝ, J. *Štvrtá zpráva československého štátneho vyššieho reálneho gymnasia Ľudovíta Štúra v Trenčíne za školský rok 1921 – 1922*, s. 12, bol v tej dobe Ladislav v tercií. Podľa zápisu v SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. 287, fasc. Ladislav Fuchs už od 12. januára 1923 pracoval v odbore zubný technik. Vzhľadom na nízky vek (14 rokov) zaiste nemohol ešte pracovať, ale pravdepodobne vtedy začal odborné štúdium.

[195] Prof. Dr. Hans-Jacques Mamlok (1875 – 1940) bol prominentný židovský zubár v Nemecku. Po prevzatí moci nacistami emigroval do Spojených štátov.

[196] SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. 287, fasc. Ladislav Fuchs.

*Fotografia č. 12
Aranka (Zlatica)
Königová, rod. Fuchsová,
rodáčka z Kubrej, a jej
manžel František.*

Pavol Fuchs sa v roku 1930 oženil. Býval v rodinnom dome na Palackého ulici v Trenčíne a pracoval vo firme Izidor Breder ako inštalatér. Na základe súpisného hárku o židovskom majetku, ktorý za neho a jeho manželku Editu (nar. 1910) vypísal sám Izidor Breder, vieme, že Pavol Fuchs sa 21. októbra 1939 vysťahoval do Palestíny do židovskej osady Petach Tikva (v súčasnosti významné priemyselné mesto východne od Tel Avivu). So sebou si zobral len najnutnejšie potreby, ostatné veci nechal u Bredera, pričom mu vyclené colným úradom a úradne potvrdené mali byť poslané. Či sa tak stalo, nevedno.^[197]

Deportácie zasiahli aj ich sesternicu Aranku, ktorá žila v maďarskom Rábe. Presný dátum ani miesto deportácie nie sú známe, avšak možno sa takmer s istotou domnievať, že to bol rok 1944. Aranka i jej manžel František sa stali obeťami šoa.^[198]

Nás však najviac zaujíma Gejza Fuchs, syn Adolfa Fuchsa, bratranec predošlých troch a brat Aranky. Bol posledný, kto ostal žiť v rodnej obci. Pri sčítaní ľudu v roku 1940 bol Gejza Fuchs uvedený z celej rodiny v Kubrej úplne sám ako vdovec. Zdá sa, že už nevlastnil vápenku ani nemal inú živnosť. Vápenka zanikla niekedy v 30. rokoch, pretože v roku 1942 boli z pecí už len nefunkčné ruiny.^[199] Podľa sčítania ľudu bol za-

[197] SNA, f. HÚPV 1940, šk. 152, Súpisný hárk o židovskom majetku, Pavel a Edita Fuchs, Trenčín 13. september 1940.

[198] Porov. Yad Vashem, The Central Database of Shoah Victims' Names, Pages of Testimony. [cit. 6. mája 2014]. Dostupné na: <<http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=1746335&language=en>>.

[199] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Veľká Kubra.

mestnaný v droždiarni v Trenčíne ako obchodný zástupca. Tentoraz má správne udané miesto narodenia vo Veľkej Kubrej. Štátnu príslušnosť má uvedenú slovenskú, vyznanie „izraelitské neologické“. Hromádkovci, ktorí bývali u neho v podnájme, majú štátnu príslušnosť zaznačenú ako „neistú“, keďže otec rodiny pochádzal z Moravy.

Keďže Gejza Fuchs neprevádzkoval oficiálne už žiadnu živnosť a neovlastnil nijakú firmu, nemali mu pri likvidácii a arizácii židovských podnikov čo zobrať. Musel si však podať žiadosť o ponechanie v zamestnaní. Podľa súpisu Židov, ktorý bol pre obce notárskeho obvodu Trenčín-okolie vyhotovený 2. marca 1942, vlastnil pracovné povolenie ako obchodný cestujúci vydané ministerstvom vnútra pod č. 4483/I-25/41.^[200] Zaujímavé je, že v zozname je zapísaná aj jeho nová manželka Alžbeta Fuchsová, rod. Zuckermanová, z Ružomberka (nar. 1906).^[201] To znamená, že niekedy v roku 1941 sa musel znova oženiť.

Zo správy obecného kronikára vyplýva, že Gejza Fuchs bol napriek pracovnému povoleniu odvečený čoskoro po začiatku deportácií: „Gejza, ktorý ako obchodný zástupca kvasnicovej továrne v Trenčíne ako nepostrádateľný“^[202] bol na jar r. 1942 s ostatnými Židmi vyvezený.“^[203] Takisto aj výmer, ktorým bola po vojne uvalená národná správa na dom Gejzu Fuchsa, uvádza, že „menovaný bol odvečený do zaisťovacieho tábora“, resp. „bol deportovaný na neznáme miesto údajne do Poľska“.^[204] Pravdepodobne bol deportovaný spoločne s manželkou Alžbetou. Obetou deportácií sa stal aj jeho už osemdesiatročný otec Adolf Fuchs, ktorý bol 21. apríla 1942 vypravený v transporte zo Žiliny do koncentračného tábora v Lubline.^[205]

Po odvezení Gejzu Fuchsa do zberného tábora bol dočasnou správou nehnuteľnosti poverený Štefan Dobias z Kubrej, povelaním železničiar. Nehnuteľnosť prešla do vlastníctva štátu, pričom správcom ostal až do konca vojny Štefan Dobias, ktorý mal platiť ročný nájom 1950 korún sloven-

[200] SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. 190, Súpis Židov 1942 (Zoznam B), Obvodné notárstvo Trenčín, Gejza Fuchs.

[201] SNA, f. MV 1939 – 1945, šk. 190, Súpis Židov 1942 (Zoznam A), Obvodné notárstvo Trenčín, Alžbeta Fuchsová.

[202] Ironická narážka na fakt, že Gejza Fuchs vlastnil hospodársku výnimku.

[203] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Veľká Kubra.

[204] SNA, f. Poverenie priemyslu a obchodu, VII. reštitučný odbor, 1945 – 1950, 3-4918, fasc. Gejza Fuchs, Veľká Kubra, č. d. 10, Uvalenie národnej správy zo dňa 15. januára 1946 a 28. apríla 1946.

[205] Porov. záznamy v centrálnej databáze mien obetí holokaustu archívu Jad Vašem. [cit. 6. mája 2014]. Dostupné na: <<http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=9131994&language=en>>, ako aj svedectvo jeho vnučky Alice Perkins Gould. [cit. 6. mája 2014]. Dostupné na: <<http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=1739882&language=en>>.

*Fotografia č. 13
Gejza Fuchs s druhou
manželkou Alžbetou
Fuchsovou, rod.
Zuckermanovou,
asi v roku 1941.*

*Ich príslušnosť k liberálnej
frakcii židovstva vidieť aj
z oblečenia.*

ských. K platbe sa však odhodlal až v máji 1944 na príkaz Okresného úradu v Trenčíne. Za rok 1942 zaplatil nakoniec len 240 korún a za rok 1943 sumu 1140 korún. Vrcholom cynizmu je, že tieto peniaze mali byť podľa Ústredného hospodárskeho úradu v Bratislave poukázané na „účet fondu pre podporu vystahovaných Židov“!^[206] Zároveň bol zaistený aj hnutelný majetok Gejzu Fuchsa a jeho podiel v urbári, keďže bol spolumahajiteľom horského a pasienkového práva, ako aj majiteľom 60 štvorcových siah rolí.^[207]

[206] SNA, f. Povereníctvo priemyslu a obchodu, VII. reštitučný odbor, 1945 – 1950, 3-4918, fasc. Gejza Fuchs, Veľká Kubra, č. d. 10.

[207] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Administratívne spisy, šk. 31, Súpis židovských nehnuteľností katastra A, Trenčín 2. jún 1942.

Isté je, že keď bol na základe nariadenia Okresného úradu v Trenčíne zo dňa 12. mája 1942 vyhotovený súpis zabavených židovských nehnuteľností v jednotlivých obciach, v Kubrej sa už nenachádzal žiaden židovský obyvateľ.

Osudy členov rodiny Marmorsteinovcov

Už nedlho po vyhlásení Slovenského štátu nastali pre rodinu Marmorsteinovcov krušné chvíle. Na základe faktu, že otec rodiny Emanuel sa narodil v Mukačeve na Podkarpatskej Rusi, ktoré po rozpade Československa pripadlo Maďarsku, jeho štátna príslušnosť sa stala neistá. Hoci všetci ostatní členovia rodiny sa narodili na Slovensku, bolo aj im na základe domovskej príslušnosti otca odopreté slovenské občianstvo a už pri sčítaní ľudu v roku 1940 sú vedení ako bez štátnej príslušnosti.^[208]

Na základe vyhlášky predsedu Ústredného hospodárskeho úradu Augustína Morávka zo dňa 1. februára 1941 č. 5163/III/7/41 o nariadení likvidácie židovských podnikov bolo rozhodnutím č. 5127-III-7-40-M odobraté Vojtechovi Marmorsteinovi povolenie na holičskú živnosť. Likvidácia sa musela uskutočniť do ôsmich dní počnúc dňom nasledujúcim po oficiálnom uverejnení v *Úradných novinách*. Príslušný úrad po uplynutí tejto lehoty odobral takto postihnutému Židovi živnostenský list. Režim zdôvodňoval likvidácie židovských podnikov „verejným záujmom“ a odborne uskutočnená likvidácia židovských podnikov, vyhlásených za nadpočetných a s hospodársky nezdravým vplyvom, mala slúžiť pre dobro celej spoločnosti. Takýchto „závadných“ živností bolo spolu s holičstvom Vojtecha Marmorsteina v ten istý deň zrušených niekoľko, napr. v Trenčíne odobrali Židom tri licencie na pečenie gaštanov.^[209]

Arpád, ktorý pracoval ako vodoinštalatér v Trenčíne, nemal samostatnú živnosť. Z práce ho neprepustili hneď, ale nechali ho najskôr dorobiť vodu a kúrenie v jednom z pavilónov trenčianskej nemocnice.^[210] Potom dostal povolávací rozkaz do pracovného tábora v Novákoch, kde nastúpil 11. novembra 1941. Tam taktiež pracoval ako inštalatér v štátnej stavebnej správe.^[211]

[208] SNA, f. Sčítanie ľudu z roku 1940, obec Veľká Kubra.

[209] Vyhláška [650] predsedu Ústredného hospodárskeho úradu zo dňa 1. II. 1941 č. 5163/III/7/41 o nariadení likvidácie židovských podnikov. In *Úradné noviny*, č. 9, 22. februára 1941, s. 297. Vojtech Marmorstein je tu uvedený ako V. Mermelstein.

[210] VAA, list Stanislava Lišku Martinovi Mackovi, Trenčín-Kubrá 10. december 2012.

[211] SNA, f. MV 1939 – 1945, Pracovný tábor Nováky – karta zaistenca, Arpád Mermelstein.

Takto stratila rodina obživu, keďže stará pani Marmorsteinová nebola nikdy zamestnaná a bola len domácou. Podľa súpisu obyvateľstva z decembra 1940 akurát otec Emanuel ako bývalý lesný hájnik bral starobnú podporu. Nevedno však dokedy.

Arpád, ktorý odišiel do Novák, sa už nenachádza v takzvanom Súpise Židov, ktorý bol začiatkom marca 1942 vyhotovovaný už priamo pre účely deportácie. Ostatní členovia rodiny sa tam nachádzajú, to znamená, že v tom čase boli ešte v Kubrej. V Zozname A^[212] sa nachádza Jozefína, v Zozname B^[213] Vojtech (Béla) a v Zozname C^[214] Emanuel. Práve Vojtech sa dostal aj do súpisu prvej skupiny trenčianskych Židov (spolu s Róbertom Fuchsom), ktorá mala byť odtransportovaná do Žiliny, čo bola vlastne prestupná stanica do koncentračných táborov v okupovanom Poľsku.

Dňa 18. marca 1942 rozposlal okresný náčelník z Okresného úradu v Trenčíne žandárskym staniciam a staniciam HG vo svojom okruhu zvolávacie lístky pre Židov z Trenčína a okolia. Sústreďovanie Židov malo na starosti Okresné veliteľstvo HG v Trenčíne v súčinnosti s príslušnými žandárskymi stanicami a miestnymi zložkami HG. Na základe zvolávacieho lístka sa mali dotknutí Židia dňa 22. marca do dvanástej hodiny napodludnie dostaviť na železničnú stanicu v Trenčíne, aby mohli byť naložení na vlak, ktorý mal byť vypravený o 13:28. Vidiecke žandárske stanice mali dopraviť Židov na Žandársku stanicu v Trenčíne. Keďže Kubrá nemala vlastnú žandársku stanicu a bola blízko vlakovej stanice, je možné, že sa tam mal Vojtech Marmorstein dostaviť sám.

V tomto smere je zaujímavá spomienka pani Viktórie Mazánikovej (1920 – 2013), dcéry Františka Hromádku. Ako bolo spomenuté, táto rodina bývala v podnájme u Gejzu Fuchsa a často ich navštevoval aj Vojtech Marmorstein. Tá si spomenula na ich posledné stretnutie:

Keď sme išli s Fábech Margitou do mesta, kde sme slúžili, pridali sa k nám Béla. Mal nové topánky. Omínali ho. Pri hoteli Tatra sa pristavil a hovorí: „Zbohom, dievčence, ja sa ešte vrátim!“ Ej, veru ty sa už nevrátiš, pomyslela som si. Čo on chudák vedel, kde ide? A nevrátil sa.^[215]

[212] V Zozname A boli zapísaní všetci Židia bez ohľadu na práceschopnosť, štátnu príslušnosť a zamestnanie, ak už neboli zapísaní do Zoznamu B alebo Zoznamu C.

[213] V Zozname B boli zapísaní Židia mužského pohlavia bez ohľadu na práceschopnosť a povolanie.

[214] V Zozname C boli zapísaní Židia mužského pohlavia nad šesťdesiat rokov.

[215] VAA, list Stanislava Lišku Martinovi Mackovi, Trenčín-Kubrá 10. december 2012.

Ťažko povedať, či táto spomienka zachytáva priamo onú poslednú osudnú cestu Vojtecha Marmorsteina na železničnú stanicu do Trenčína, pretože pamätníčka nespomína, že by mal pri sebe nejakú batožinu. Každopádne príhoda sa musela odohrať krátko pred jeho povolaním do transportu. Po prezentácii na Okresnom úrade v Trenčíne 26. februára bol odchod Vojtecha Marmorsteina už len otázkou času. Iste si to uvedomoval aj on sám, preto si bol azda ešte tesne pred odchodom kúpiť nové topánky.

Podľa inštrukcií okresného náčelníka mal od oznámenia povolania do konkrétneho transportu dotknutý len hodinu, aby sa zbalil a odišiel z domu. Každý si mohol so sebou zobrať osobnú batožinu o váhe najviac 50 kg (klobúk, dva kabáty, jedny šaty, dva páry obuvi, tri súpravy spodného prádla, dve prikrývky, jeden hrnček, príbor a hygienické potreby). Byrokracia slávila svoje hody, keď ministerstvo dopravy a verejných prác vydalo 17. marca 1942 špeciálne usmernenie ohľadom cestovného pre transportovaných Židov.^[216]

Prvý transport z Trenčína bol teda vypravený 22. marca 1942 do koncentračného strediska v Žiline, ktoré začalo fungovať len deň predtým. Transport prevzal veliteľ tábora Rudolf Marček. Na konci zoznamu je potvrdenie o prevzatí 144 (číslo potom prepísané na 146) kusov (!) Židov, miesto a dátum Žilina 22. III. 42 a Marčekov vlastnoručný podpis.^[217] Za niekoľko dní bol zostavený transport tisíc mladých mužov a lekárov, ktorý bol v noci 27. marca 1942 vypravený zo Slovenska na sever do koncentračného tábora v Osvienčime. Jednotlivé transporty tvorilo zvyčajne 25 nákladných železničných vozňov používaných na prevážanie dobytká. Kompetentní sa snažili, aby v každom z nich bolo tisíc osôb, čo sa však nie vždy podarilo dosiahnuť. Išlo o vôbec prvý transport vypravený zo Žiliny, ale celkovo druhý, keďže už 25. marca 1942 bol z Popradu ako prvý vypravený transport mladých dievčat.^[218]

Podľa transportnej kartičky bol v transporte z 27. marca 1942 aj Vojtech Marmorstein.^[219] Zachoval sa však prípis Okresného úradu v Trenčíne zo dňa 4. apríla 1942, ktorým sa vyhlasuje pátranie po Židoch dezertéroch, ktorí chýbali v transporte z Trenčína. Nachádza sa tam aj Vojtech

[216] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. Okresný úrad v Trenčíne, Prezidiálne spisy 1941 – 1942, šk. 61, Inštrukcia ministerstva vnútra pre okresné úrady ohľadom sústredenia a prepravy Židov zaradených do práce podľa § 22 nariadenia vlády č. 198/1941 Sl. z., Bratislava 12. marec 1942.

[217] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. Okresný úrad v Trenčíne, Prezidiálne spisy 1941 – 1942, šk. 61, Zoznam židov koncentrovaných v stredisku dňa 22. marca 1942 do 24 hod., č. 241/1942, Žilina 22. marec 1942.

[218] LACKO, Martin. *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 74.

[219] SNA, f. MV 1939 – 1945, Transportná karta, šk. 2552, Vojtech Mermelstein.

Marmorstein. Je však takmer isté, že išlo len o chybu a on bol naozaj vypravený do koncentračného tábora. Transportné kartičky boli vyhotovované v zberných táboroch. To znamená, že v Žiline sa musel nachádzať. Je možné, že chyba bola len administratívneho rázu, keďže v zozname Židov, ktorí mali byť 22. marca sústredení na stanici v Trenčíne, sa nachádza až dvakrát, najskôr pod číslom 94 a potom pod číslom 140. Pri revízii zoznamu mu bolo pridelené číslo 5/14. Pod týmto číslom ho aj hľadali ako dezertéra. Druhá možnosť je, že na poludnie 22. marca sa naozaj nedostavil na trenčiansku stanicu, pretože je aj v zozname tých, ktorých mali dodať priamo do koncentračného strediska v Žiline do polnoci 22. marca 1942. Pri niektorých na tomto zozname je poznámka, že boli poslaní až 24. marca zo železničnej stanice Nováky. Nech už to bolo akokoľvek, Vojtech bol zaiste dodaný do Žiliny a stihli ho zaradiť do plánovaného transportu. V čase, keď bolo po ňom vyhlásené pátranie, už bol v koncentračnom tábore v Lubline.^[220] Domov sa už nikdy nevrátil. Jeho meno sa nachádza v obradnej miestnosti trenčianskej synagógy na tabuli tých, čo zahynuli počas holokaustu.

Potom, čo Marmorsteinovcom zobrali deti, prišiel rad aj na nich. Možno však hovoriť o šťastí v nešťastí, pretože sa nedostali do transportu do koncentračného tábora, ale do pracovného tábora do Novák, kde už bol ich syn Arpád. Ako starí ľudia by v prípade odvlčenia do vyhladzovacieho tábora boli zaiste poslaní rovno do plynovej komory. Takto dostali aspoň šancu prežiť. Otázka je, prečo ich vôbec ako dôchodcov zaradili do nováckeho tábora. Že by sa za nich niekto prihovril?

Keďže starí Marmorsteinovci odchádzali z Kubrej poslední, ostalo na ich odchod najviac spomienok. Ján Švejda o tejto udalosti referuje takto:

Počas druhej svetovej vojny som už chodil do ľudovej školy. Neviem už, v ktorom roku to bolo. Už bolo nariadené, že židia sa musia označiť hviezdou, ktorú musia nosiť na ľavej strane poprsia. Už sa začalo povrávať, že židov a cigánov Hitler chce a musí vykáňať. Taký bol vtedajší likvidačný terminológ. My ako deti v našom poňatí sme to nebrali na veľkú váhu. Avšak tretí dom od nás bývali staručkí manželia židia, volali sa Marmorstein. Mali aj deti, údajne dve, tie však akosi zmizli a ja si už pamätám len staručkého pána a pani. Žiaľ ale prišiel čas a postupne ich začali likvidovať. Tak prišiel rad aj na našich židov susedov. Jedného rána nastal na ceste ruch kvôli prichádzajúcim autám a motocyklom so sajtkárkou, tak sme volali bočný vozík pripevne-

[220] Potvrďuje to aj centrálna databáza mien obetí holokaustu archívu Jad Vašem, kde je uvedený pod menom Vojtech Mermelstein. V transporte mal číslo 383.

*Fotografia č. 14
Ondrej Švejda a jeho
manželka Katarína, rod.
Palová, pred ich domom.
Fotografia pochádza
taktiež z konca 40. rokov
20. storočia. Hore zľava
doprava ich deti:
Mária, Jakub, Jozef,
Alžbeta. Vpredu
čupí najmladší Ján
(respondent). Na rozdiel
od Moškoviec sa Švejdovci
s Marmorsteincami asi
nenavštevovali.*

ný na motocykli. Jedno auto bolo nákladné s plachtou, druhé osobné, kde sa viezli dôstojníci. Nákladné bolo na odvoz židov. Z osobného auta vyskočili dôstojníci, Nemci, z nákladného zasa nemeckí vojaci. Bleskove vnikli do dvora, čo im nerobilo problém, pretože plot bol chatrný. Vrazili do domu, ktorý nebol zamknutý, a o krátky čas vyšli i s dvoma starými ľuďmi, oblečenými v čiernom a na kabátoch mali hviezdy. Ľudia, ktorí sa zbehli, s úžasom pozorovali, ako starí chudáci s paličkami na podopieranie si museli posadať na prinesené stoličky a nazerať na nasledujúci dej. Vojaci povyhadzovali z domu veci a nastala dražba. Mladíci, ktorí boli elektrikári, si kúpili nejaké dráty. Tak skončila sága rodu Marmorstein. Po tejto smutnej ceremónii doslova vhodili starých do nákladného auta pod plachtu a odišli aj s dôstojníkmi preč, nevieme kam, lebo viac sa už nevrátili.^[221]

[221] VAA, ŠVEJDA, Ján. Moje pamäti o židovských občanoch.

Fotografia č. 15
 Rodina Moškvcov
 v záhrade ich domu asi
 v roku 1949. Vpredu
 sedia rodičia Ján Moško
 a manželka Mária, rod.
 Palová. Zľava doprava ich
 deti: Ľudovít, Ján, Mária,
 Štefan a najmladší Rudolf
 (respondent).
 Poznámka: Jána Moška
 vidno tiež na fotografii
 v prvom diele knihy na
 s. 45, ako leží pred
 ostatnými opretý o lakeť.
 Na zmienenom zábere bol
 však v spomínanej
 publikácii označený ako
 neznámy.

Je zvláštne, že v pamäti mnohých ostalo zafixované, že deportácie v roku 1942 vlastne robili Nemci. Takéto zľahčenie však nájdeme aj v literatúre. Napríklad v monografii obce Trenčianska Teplá, kde sa píše o rodine Smatanovcov v Dobrej, je uvedené, že túto rodinu počas druhej svetovej vojny zobrali do koncentračného tábora Nemci a že tehelňa, ktorú vlast-

nili, patrila potom podnikateľovi z Trenčína Ing. Gustávovi Dohnány-mu.^[222] Všetku zodpovednosť za odsun niesli Nemci a Dohnány, ktorý bol v skutočnosti arizátorom prosperujúcej firmy Smatanovcov, je označený len ako ten, ktorý prebral správu firmy. Pravdou však je, že na odstránení dobranských Smatanovcov sa aktívne podieľali práve Slováci. Rovnako kubranských Marmorsteinovcov nenakladali žiadni Nemci, ale Slováci! To potvrdzuje aj pán Rudolf Moško:

Keď začali nosiť „Dávidovu hviezdu“, tak sa tomu u nás hovorilo, ja som tomu nerozumel a mojich rodičov som sa na to spýtal, tak mi povedali, že to musia. Keď už vedeli, že ich idú brať, prišli sa s mojimi rodičmi rozlúčiť. Spomínam si a viem aj z rozprávania mojej mamy, že tetinka povedala: „Ak sa my nevrátíme, nič sa nestane, len aby sa deti zachránili.“ Keď sa prišiel rozlúčiť pán Emanuel a zhováral sa s mojím otcom, tak starší brat Ľudovít za stolom v kuchyni povedal: „Karol Sidor – vyžen Židov.“ Otec brata chytil a chcel ho udrieť, ale pán Emanuel mu zachytil ruku a povedal: „Jano, nechaj ho, on za to nemôže, veď ho tak v škole učia.“ Toto zasa viem z rozprávania môjho otca i brata Ľudovíta. Viem, že ich naložili s malou batožinou. Bol tam vraj pri tom náš veliteľ HG^[223] a nejakí civili. Zapečatili vchodové dvere a o niekoľko dní vyhlásil obecný bubeník dražbu ich zariadenia, ktoré museli nechať v dome. Môj otec zakázal mame, aby sa tejto dražby zúčastnila. My deti sme cez škáru v plote sa na tú dražbu pozerali: skriňa, stôl, stoličky, obrazy a podobne. Chudobnejší obyvatelia si tieto veci kúpili. Potom sa do tohto domu prisťahovala rodina Jančekovcov – dvaja synovia Juraj a Kornel a ich mamy „priateľ“ – nejaký Fraňo. Juraj bol môj ročník, nosil dievčenský účes – mikádo, spolu sme chodili do školy a potom aj do gymnázia v Trenčíne. Ďalej plynul čas a my sme o našich susedoch nič nevedeli, iba z počutia – vraj boli sústredení niekde v Novákoch či Zemianskych Kostolánoch.^[224]

Podobne si na tieto udalosti spomína pani Melánia Jalakšová, ktorá hoci len dieťa, podobne ako obaja predošlí pamätníci tieto udalosti videla na vlastné oči:

[222] VESELÝ, Pavol: História obce od oslobodenia po dnešok, s. 68.

[223] K 3. februára 1940 bol veliteľom HG v Kubrej Peter Opatovský, šofér, ženatý, rímskokatolíckeho vyznania. ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12. Zpráva Trenčiansko-vidieckého obvodného notárstva v Trenčíne, Trenčín 3. február 1940.

[224] VAA, list Rudolfa Moška Martinovi Mackovi, Trenčín 29. apríl 2013.

Majetok im predávali „Hlinkovci“ a Kubrani to kupovali. Marmorsteinovci sa na to ešte pozerali. Ja som to videla z okna a plakala som. Potom tam bol pripravený nejaký povoz, ktorým ich zobrali.^[225]

Hoci sa pani Jalakšová zhoduje s pánom Švejdcom v tom, že Marmorsteinovcom rozobrali ich majetok ešte priamo pred ich očami, a nie až neskôr pri dražbe, podľa dokumentov možno usudzovať, že sa tak stalo až neskôr. Podľa vyhlášky Ústredného hospodárskeho úradu zo dňa 3. apríla 1942 číslo 14.600/II/1942 mala zaistenie židovských hnutelností zabezpečiť zaistovacia komisia, ktorá mala pozostávať z vedúceho, odhadcu, kancelárskych síl, aspoň dvoch príslušníkov HG, resp. FS a z pracovných síl – zväčša zo Židov. S odpredajom hnutelností začal Daňový úrad v Trenčíne až od júna 1942.^[226]

Tak či onak, je isté, že manželia Marmorsteinovci boli z Kubrej vyvezení a 27. apríla 1942 nastúpili do pracovného tábora v Novákoch. Hoci boli v dôchodkovom veku, museli im tam nájsť nejaké uplatnenie. Emanuel, ktorý má uvedené ako niekdajšie zamestnanie lesný manipulant, robil dozornú službu, Jozefína pomocnicu pri ručných prácach.^[227] Začiatkom roka 1944 ešte všetci traja žili.^[228]

Bernát Schlesinger – posledný v Kubrej narodený Žid

Bernát Schlesinger, v matrike narodených uvedený ako Béla (Vojtech)^[229], bol vnukom Šalamúna Neufelda, ktorého dcéra Janka sa 29. mája 1911 vydala za Izidora Schlesingera z Dolných Rišňoviec. Krátky čas žili ešte v Kubrej, kde sa im 13. mája 1912 narodil prvý syn Bernát, a potom sa odsťahovali naspäť do manželovho rodiska. Bernát vychodil meštianku (pravdepodobne v Nitre), z cudzích jazykov ovládal maďarčinu a nemčinu. Od roku 1929 pracoval v Trnave v železiarskom obchode ako obchodný pomocník. Oženiť sa nestihol.

[225] VAA, rozhovor s pani Melániou Jalakšovou, Trenčín-Kubrá 12. november 2013.

[226] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Administratívne spisy, šk. 31, Zaistenie hnutelností židov a židovských združení.

[227] SNA, f. MV 1939 – 1945, Pracovný tábor Nováky – karta zaistenca, Emanuel Mermelstein, Jozefína Mermelsteinová.

[228] SNA, f. MV 1939 – 1945, Pracovný tábor Nováky – karta zaistenca, Emanuel Mermelstein, Jozefína Mermelsteinová, Arpád Mermelstein.

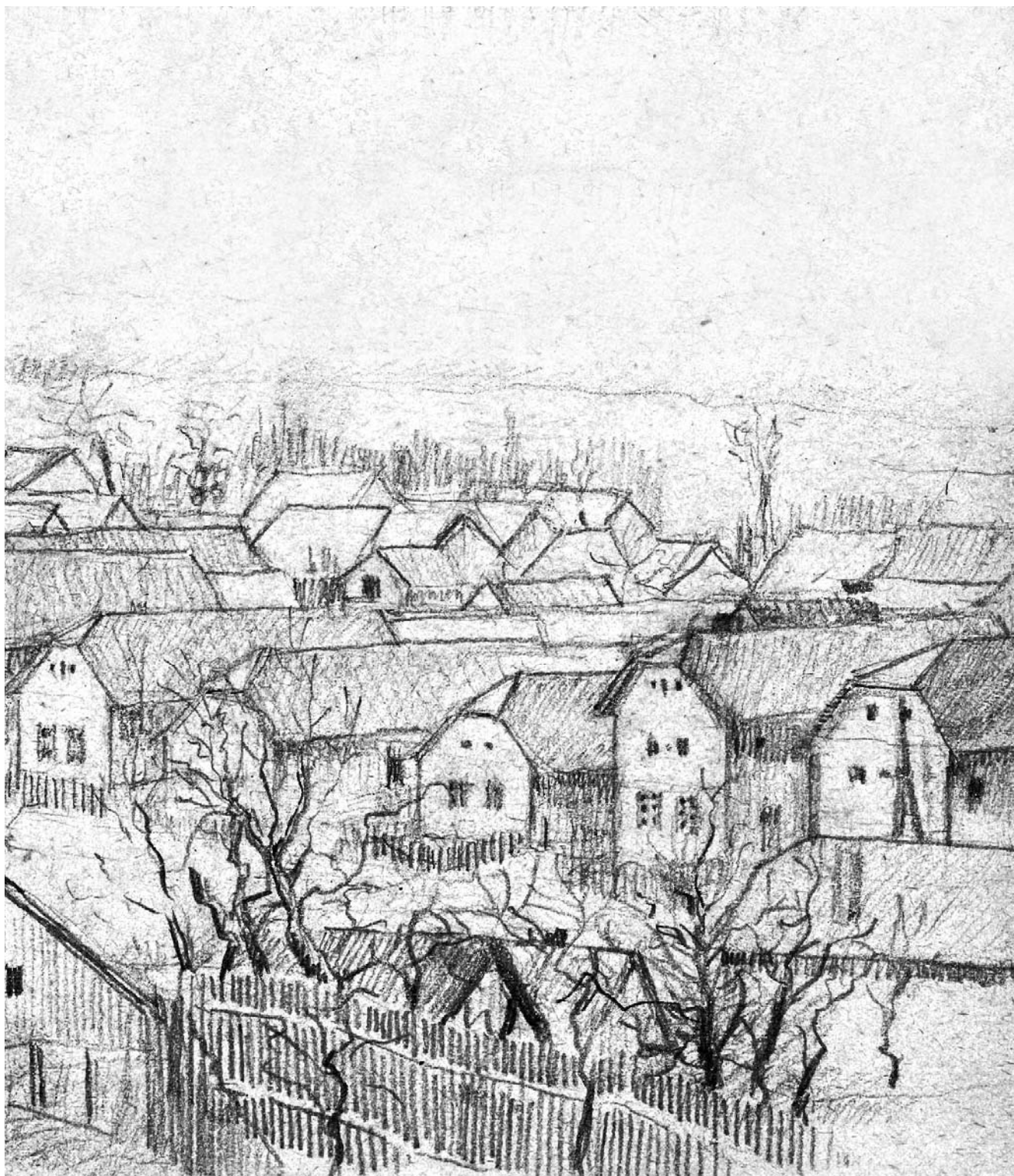
[229] ŠA Bratislava, f. Zbierka cirkevných matrik ŽNO Trenčín, Matrika narodených židovskej náboženskej obce v Trenčíne, rok 1912, s. 26, p. č. 10.

Dňa 15. novembra 1940 bol zatknutý a dodaný do zaistovacieho tábora v Ilave.^[230] Prečo konkrétne bol zaistený, to sa z dokumentov nedá zistiť. Podľa zápisu v karte zaistenca žili v tom čase jeho rodičia Izidor a Janka v Rišňovciach v okrese Hlohovec. Bernát má uvedeného ako súrodenca jedného brata Imricha, bývajúceho v Nitre. V Ilave nepobudol dlho, pretože už 26. novembra 1940 bol odovzdaný orgánom Ústredne štátnej bezpečnosti, aby ho dopravili do Bratislavy, kde bol ešte vyšetrovaný finančnými orgánmi. Potom bol podmienene prepustený na slobodu, pričom sa musel držať vyhlásenia, že sa po dobu jedného roka nebude angažovať vo verejnom živote ani sa zúčastňovať žiadnej politickej schôdze a vyhne sa kritizovaniu verejných činiteľov.

Bernát Schlesinger sa vrátil do Trnavy. Podarilo sa mu v roku 1941 získať od ministerstva vnútra aj povolenie ostať v zamestnaní. V súpise Židov z marca 1942 je uvedený v Zozname B s bydliskom na Palkovičovej ulici v Trnave. Posledným dokladom o ňom je transportná karta do koncentračného tábora. Zo Slovenska bol vypravený v transporte číslo X zo zberného tábora v Seredi dňa 12. apríla 1942. Jeho ďalší osud nie je známy.^[231]

[230] Už krátko po uchopení moci HSĽS v roku 1938 bola časť ilavskej väznice premenená na zaistovací tábor, určený na krátkodobú internáciu zaistených osôb. Bezprostredne po vzniku Slovenského štátu vydala vláda nariadenie o „zaistovacom väzení nepriateľov Slovenského štátu“. O umiestnení do tábora rozhodovalo ministerstvo vnútra a ÚŠB a proti ich výroku nebolo možné sa odvolať. LACKO, Martin. *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 146.

[231] Táto podkapitola je zostavená z archívnych dokumentov v SNA, f. HÚPV 1940, šk. 164, Súpisný hárok o židovskom majetku, Bernát Schlesinger; f. ÚŠB, šk. 74, Prepustenie, Bernát Schlesinger; f. MV 1939 – 1945, Transportná karta, šk. 2555, Bernát Schlesinger; Súpis Židov, Zoznam B, šk. 191, č. 715 Bernát Schlesinger.

Stred obce II. VAA, Rudolf Moško, 1953

Dohra

Vypuknutie Povstania a prechod frontu

S pribúdajúcimi neúspechmi nemeckej armády a jej spojencov, ako aj s približovaním sa frontu klesala v obciach v okolí Trenčína aj aktivita radikálov. V spravodajskej správe pre Okresný úrad v Trenčíne za mesiac február 1944 uvádza notár Obvodného notárskeho úradu Trenčín-okolie Štefan Jakubóczy, že Hlinkova garda už nevyvíja svoju činnosť tak intenzívne ako predtým, ba aj pozdrav „Na stráž!“, ktorý bol predtým medzi obyvateľstvom častý, už sotvakde počuť. Roľnícky ľud zaujíma postoj ľahostajného rázu nad neúspechmi spojeneckých armád Osi. Pokojne a bez obáv sleduje úspechy ZSSR. Podľa názoru notára bolo to tak preto, že išlo o slovanský národ, ale aj z dôvodu, že vojaci vracajúci sa z frontu, najmä z Kaukazu, prinášali správy o tamajších usporiadanejších sociálnych pomeroch.^[232]

Až do leta 1944 sa však vojna Kubrej dotýkala len nepriamo. Prvým veľkým šokom pre jej obyvateľov bolo bombardovanie Škodových závodov v Dubnici nad Váhom dňa 7. júla 1944. Keďže bola uzavretá cesta od kubranského „vochtra“^[233] po niekdajšiu mliekareň, sanitky vozili ranených do trenčianskej nemocnice priamo cez Kubrú.^[234]

Dňa 14. augusta bolo vyhlásené stanné právo a 29. augusta vypuklo Slovenské národné povstanie. Keďže Trenčín ležal hneď na hranici ochrannej zóny s Nemeckou ríšou, Nemci mesto obsadili bez boja takmer okamžite. Do ich rúk sa dostali aj zbrane a dôležité vojenské sklady v Kubrej-Zábraní. V Trenčíne bolo zriadené veliteľstvo Sicherheistdienstu a gesta-pa. V najhoršej situácii sa ocitol zvyšok židovského obyvateľstva, keďže udelené výnimky, ktoré ho dovtedy chránili pred deportáciou, okupačné

[232] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1944 – 1945, šk. 13, Spravodajská služba za mesiac február 1944, Trenčín 24. február 1944.

[233] Vochter – železničný strážny domček (nárečovo z nemčiny).

[234] VAA, list Rudolfa Moška Martinovi Mackovi, Trenčín 29. apríl 2013. V tejto súvislosti treba povedať, že vo vojenských objektoch v Kubrej-Zábraní bola odbočka Škodových závodov.

orgány nerešpektovali.^[235] Dňa 2. októbra 1944 okresný náčelník v Trenčíne vydal pre celý Trenčiansky okres zákaz ukrývania Židov a partizánov. Ukrývanie alebo akékoľvek napomáhanie týchto osôb sa malo trestať smrťou. Podozrivé prípady mali ľudia hlásiť štátnym bezpečnostným orgánom. Notárske úrady mali v obciach svojej pôsobnosti tieto vyhlášky vyvesiť a verejným spôsobom vyhlásiť.^[236]

V samotnej Kubrej sa však v tom čase nenachádzal už nijaký Žid. Nie tak ďaleko, v Novákoch, však boli „kubranskí“ Marmorsteinovci. Pracovný tábor pre Židov v Novákoch sa hneď po vypuknutí SNP samovoľne rozpadol. Zarádenci i dozorcovia sa rozprchli. Viacerí z internovaných Židov, medzi nimi aj Arpád Marmorstein, sa zaradili do povstaleckých bojov. Iní museli hľadať úkryt. Jozefína Marmorsteinová bola vraj pre choré nohy v nemocnici a tam ju zachránil nejaký lekár. Takto prečkala až do konca vojny. Jej manžela vraj zaistili a poslali nejakým transportom do koncentračného tábora, kde zomrel.^[237] Syn Arpád padol ako partizán. Jeho meno je aj na symbolickom hrobe na židovskom cintoríne v Trenčíne, ktorý je pamiatkou na tých, ktorí padli v bojoch SNP.

Kubrania sa v tom období museli vyrovnávať s požiadavkami okupačných jednotiek Wehrmachtu. V Kubrej bol ubytovaný motorizovaný oddiel. V zime 1944/1945 požadovala nemecká branná moc od Obecného úradu v Kubrej každý deň 2 prm palivového dreva. Občania boli povinní drevo pre nemecké vojsko sami vyrábať a doviezť na svojich povozoch. Starosta Kubrej Pavol Ševčík (nar. 1904) sa sťažoval, že veliteľ posádky ubytovanej v Kubrej ho len odkázal na Ortskommandantúru v Trenčíne, ktorá však tiež nič neplatí, iba podpisuje účty o vykonaných dodávkach.^[238] Pani Melánia Jalakšová si na ono obdobie spomína takto:

K nám chodili Nemci pre chleba, na konci tu boli dokonca ubytovaní – elektrikári. Ja som vojakov nemala rada, gánila som na nich. Hovorili, že som Ruska, mama ma preto schovávala. Udávali sa aj Slováci navzájom. Otec radšej preto nikde ani nechodil. K nám do pekárne však chodili okrem Nemcov aj partizáni a aj sa raz stretli. Mama vedela nemecky

[235] KAMENEC, Ivan. Trenčín v rokoch 1938 – 1945 : Politický a spoločenský vývin. In ŠÍŠMIŠ Milan (ed.). *Trenčín : Vlastivedná monografia 2*, s. 36.

[236] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. Okresný úrad v Trenčíne, Prezidiálne spisy 1941 – 1942, šk. 61, Vyhláška zo dňa 2. októbra 1944, Trenčín.

[237] Takto si to pamätá pani Melánia Jalakšová z rozprávania Jozefíny Marmorsteinovej, keď po vojne prišla k nim do Kubrej.

[238] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1944 – 1945, šk. 13, Drevo pre nemeckú brannú moc, Trenčín 27. január 1945.

a povedala, že to je môj brat. Vrecia chlebov sme dávali aj partizánom. Chodili k nám aj Nemci z vojenských objektov zo Zábrania. Boli medzi nimi dvaja dobrí vojaci. Jeden sa volal Karol, mal asi šesť detí a vždy plakal, keď videl nás štyri deti. Hovoril, že keď skončí vojna, že sa ozve. Ale neozval sa, asi zahynul. Druhý sa volal Vilo. Hovorilo sa, že Kubra bude vystahovaná, Zábranie bolo celé podmínované. Jeden večer prišiel Vilo povedať, že poprestrihoval všetko. Aj prišiel o život, za sabotáž ho zastrelili vlastní. Nakoniec väčšina materiálu ostala v Zábraní. Potom prišli Rusi a Rumuni. Nemci dávali nekvalitnú múku, keď ale prišli Rusi, nedali ani to, ale chlieb chceli. Otec povedal, že im nemá z čoho upiecť chlieb, tak ho chceli zastreliť. Rumuni bývali v starej škole.^[239]

A takto vtedajšie udalosti zaznamenal Štefan Hlaváč:

Po evakuácii Michaloviec som v Kubrej žil v neustálom nebezpečenstve, najmä po ubytovaní nemeckých vojakov. Snažil som sa zachrániť obec pred vypálením a odtransportovaním mužov. Každú noc prichádzali do dediny partizáni. Dali sme im potrebné potraviny, vždy som ich prosil, aby neodstrelili ani jedného nemeckého vojaka. (...) 9. apríla 1945, keď sa približovali z hôr rumunskí vojaci, aby obsadili obec, Kubrania ukazovali Nemcom ústupovú cestu k Váhu na Skalku, lebo nechceli, aby sa bojovalo v dedine. Nemcov slušne vystrojili a potom išli v ústrety Rumunom a priviedli ich bez bojov do dediny.^[240]

Naozaj, keď sa k Trenčínu blížila sovietska a rumunská armáda, Nemci sa stiahli na pravú stranu Váhu, kde mali niektoré opevnené pozície, a do Kubrej prišli ako prví Rumuni a potom Rusi. V Kubrej bol 9. apríla 1945 zastrelený len jeden pravoslávny rumunský vojak Ján Slavira z 11. regimentu. Pochovaný bol na miestnom cintoríne 11. apríla 1945 Jurajom Jendželovským, vojenským kurátom slovenského vojska.^[241] Front sa na druhej strane Váhu držal ešte tri týždne a Nemci odtiaľ i naďalej ostreľovali Kubrú, čo si vyžiadalo aj obeť na životoch z radov civilného obyvateľstva. Koniec vojny nakoniec predsa len prišiel. Kubrania zasypávali zákopy, ktoré predtým museli vykopávať, a život sa pomaly začal vracáť do starých kolají.

[239] VAA, rozhovor s pani Melániou Jalakšovou, Trenčín-Kubrá 12. november 2013.

[240] HLAVÁČ, Štefan. *Po priamych cestách*, s. 146.

[241] Rímskokatolícky farský úrad Trenčín-Opatová, Matrika zosnulých rím.-kat. farnosti Opatová, rok 1945, s. 34, p. č. neuvedené. Jeho hrob existuje dodnes.

Návrat Jozefíny Marmorsteinovej

Niekedy koncom júna alebo začiatkom júla 1945 sa v Kubrej znenazdania objavila Jozefína Marmorsteinová. Pán Rudolf Moško spomína:

Stál som na našom mostíku, ktorý bol trochu na vyvýšenom mieste, a spozoroval som, že niekto v tmavom oblečení kráča po ceste. Keď už bola táto osoba bližšie, vedel som, o koho ide. Veď je to tetinka židáckech! Utekal som do kuchyne, kde mama dovárala obed, a skríkol som: „Tetinka židáckech idú!“ Mama si vymenila zásteru za krajšiu (varila v staršej zástere) a o chvíľku sa už vo dverách objavila tetinka. Zvíťala sa napred s mamou a mňa sa spýtala, ktorýže som syn (boli sme štyria). Dobré predpokladala, že som najmladší. Potom sa rozhovorili o tom, či sme vojnu prežili v zdraví a ako sa máme. Moja mama si spomenula na rozhovor, ktorý viedli, keď sa prišla tetinka rozlúčiť. So slzami v očiach tetinka povedala, že opak je pravdou, ako si to ona želala. Jej manžel i synovia zahynuli a ona jediná ostala! Tetinka ešte počkala na môjho otca, ktorý sa vrátil z roboty v Tiberghienke, a potom ju náhodný povoz odviezol na železničnú stanicu do Trenčína. Toto si trochu pamätám a viem z rozprávania mojej mamy. Nakoniec žila tetinka niekde v Bratislave. Vraj za Michalskou bránou v bočnej uličke, bol domov pre starých ľudí – to vravel môj najstarší brat Ján, ktorý ju bol tam aj navštíviť.^[242]

Aj Jalakšovci sa veľmi čudovali, že práve Jozefína Marmorsteinová sa vrátila. Pani Melánia Jalakšová však tvrdí, že v Kubrej ostala dva týždne, až potom odišla do Bratislavy do nejakého židovského penziónu, ktorý jej vybavili trenčianski Židia. Počas toho, ako sa zdržiavala v Kubrej, prišla jej pani Balajová vrátiť periny, ktoré si bola kúpila pri dražbe ich majetku v roku 1942.^[243]

Reštitúcia majetku Gejzu Fuchsa

Keďže Gejza Fuchs sa po skončení vojny nevrátil, Miestny národný výbor v Kubrej dňa 15. januára 1946 uvalil na jeho dom národnú správu. Za národného správcu bol menovaný Tomáš Chorvát, robotník bytom v Kubrej, ktorý sa však už onedlho tejto funkcie vzdal, preto bol 28. apríla 1946 menovaný Karol Obernauer^[244], tiež bytom v Kubrej. Ako dedička sa v roku

[242] VAA, list Rudolfa Moška Martinovi Mackovi, Trenčín 29. apríl 2013.

[243] VAA, rozhovor s pani Melániou Jalakšovou, Trenčín-Kubrá 12. november 2013.

[244] Mal za manželku jednu z dcér evanjelickej rodiny Adamikovcov.

1947 prihlásila Sidónia Zuckermanová, rod. Fränklová (pravdepodobne matka druhej Gejzovej manželky Alžbety), bývajúca toho času v Ružomberku. Okresný súd v Trenčíne po predložení potrebných potvrdení na pojednávaní dňa 16. októbra 1947 uznal jej nárok na reštitúciu nehnuteľnosti, avšak bez náhrady škody. Československý štát sa podľa rozhodnutia súdu nepovažoval za právneho nástupcu zaniknutého slovenského štátu. Rozsudok nadobudol právoplatnosť 30. novembra 1947. Sidónii Zuckermanovej bol vydaný dom s dvorom, stodolou a záhradou, ako aj role a pasienky patriace pôvodnému vlastníkovi. Ich scudzenie bolo vyhlásené za neplatné. Na tomto základe Povereníctvo priemyslu a obchodu dňa 4. februára 1948 zrušilo národnú správu nad majetkom nezvestného Gejzu Fuchsa a odvolalo národného správcu Karola Obernauera.^[245]

Dnes môžeme v zozname pôvodných vlastníkov urbára nájsť Gejzu Fuchsa na strane 6 s podielom 24/2688, t. j. 0,89 %, čiže približne 2,9 – 3 hektáre lesa. V registri obnovy evidencie pozemkov (ROEP) je vedený ako vlastník niekoľkých dnes už zastavaných parciel (napr. na Sihoti) s poznámkou nezvestný.

Po roku 1990 sa prišla informovať do Kubrej istá pani z rodiny Fuchsovcov z Ameriky v sprievode tlmočnice z Bratislavy. Bola u Jakuba Pala. O majetky nejavila záujem. Skôr ju zaujímalo, kde bývala jej rodina a ako tu kedysi žili. U rodiny Palovcov bola aj fotografia pána Pala s nimi, aj nejaký list či dva listy, avšak všetko sa po smrti Jakuba Pala stratilo.^[246] S najväčšou pravdepodobnosťou išlo o Alice Perkins, ktorá aj poskytla svedectvo o niektorých členoch rodiny Fuchsovcov pre archív obetí holokaustu Jad Vašem. Podľa zadaných údajov bola vnučkou Adolfa Fuchsa, ktorý bol otcom jej otca. Bola taktiež neterou Gejzu Fuchsa. To by znamenalo, že bola dcérou Lea Fuchsa (nar. 1894), o ktorom však nemáme žiadne životopisné údaje okrem miesta a dátumu narodenia. Alice Perkins Gould žila vo West Caldwell v štáte New Jersey v USA. Bola učiteľkou matematiky a ešte na penzii učila genealógiu na Caldwell College. V roku 2005 vydala knihu o starých židovských cintorínoch v Newarku (štát New Jersey).^[247] Ako výskumníčka venujúca sa židovským cintorínom v USA je však citovaná aj v iných knihách. Vďaka nej sa nám zachovali fotografie niektorých členov rodiny Fuchsovcov uverejnené aj v tejto monografii. Žiaľ, napriek veľkej snahe sa nepodarilo nadviazať kontakt ani s pani Alice Perkins Gould, ani s jej príbuznými.

[245] SNA, f. Povereníctvo priemyslu a obchodu, VII. reštitučný odbor, 1945 – 1950, 3-4918, fasc. Gejza Fuchs, Veľká Kubra, č. d. 10.

[246] VAA, list Stanislava Lišku Martinovi Mackovi, Trenčín-Kubrá 25. apríl 2013.

[247] PERKINS GOULD, Alice. *The Old Jewish Cemeteries of Newark*. New Haven : Avotaynu, 2005. ISBN 978-1-886223-23-3.

Kubranský cintorín. VAA, Rudolf Moško, 1953

Pokus o zhodnotenie vzťahu kubranských Židov so slovenskou majoritou v obci

Mnoho už bolo povedané, na tomto mieste sa však môžeme ešte raz vrátiť k niektorým skutočnostiam a pozrieť sa na spolužitie Slovákov a Židov vo Veľkej Kubrej v širšom kontexte.

Sociálny status

Na rozdiel od západných častí Rakúsko-uhorskej monarchie, kde sa židovstvo koncentrovalo takmer výhradne v mestách, vo východných častiach mala židovská komunita v podstatnej miere dedinský charakter.^[248] Pre nepriaznivé okolnosti v rakúskych korunných krajinách, v krajinách českej koruny a neskôr v Haliči začal od 18. storočia prudko rásť počet židovských migrantov v Uhorsku. V Hornom Uhorsku sa však dlho nemohli usadzovať v slobodných kráľovských a predovšetkým v banských mestách Hauerlandu^[249] na strednom Slovensku, a tak sa usídľovali buď na panstvách pod ochranou niektorých šľachtických rodín, alebo v rôznych obciach a osadách, často i na kopaniciach.^[250]

Židovskí migranti prichádzajúci do menších mestečiek a obcí do značnej miery ovládli hospodársky a finančný život, čím sa ich vplyv na spoločnosť stal zrejším a nebolo možné ich nevidieť ani ignorovať. Pisatelia

[248] Pozri napr. prehľadné mapy zastúpenia jednotlivých náboženstiev v regiónoch Rakúsko-uhorskej monarchie 1910/1911 v knihe KLIEBER, Rupert. *Jüdische – christliche – muslimische Lebenswelten der Donaumonarchie 1848 – 1918*. Wien – Köln – Weimar : Böhlau, 2010.

[249] Súhrnné nemecké označenie pre oblasť bývalých nemeckých jazykových ostrovov na strednom Slovensku s centrami Kremnica (Kremnitz), Nitrianske Pravno (Deutsch Proben), Handlová (Krickerhau) a rozptýlenejšou oblasťou v okolí obce Veľké Pole (Hochwies).

[250] K téme osídľovania slovenského vidieka a emancipácie uhorského židovstva pozri napr. JELÍNEK, Ješajahu Andrej. Dynamika židovského osídlenia v Hornom Uhorsku v 19. storočí. In *Acta judaica slovacae* 7. Bratislava : Slovenské národné múzeum, Múzeum židovskej kultúry, 2001, s. 7 – 35.

vládou nariadených pamätí o dejinách židovstva nezabudli v roku 1942 pri jednotlivých obciach okolia Trenčína podotknúť, že v mnohých prípadoch prví Židia k nim do dediny prišli ako chudobní, len s batôžkom na pleciach alebo na nejakom úbohom voze, ale v pomerne krátkom čase sa hospodársky zmohli.^[251] Typickými židovskými zamestnaniami na slovenských dedinách v druhej polovici 19. storočia boli prevádzkovanie hostincov, mäsiarstvo a kramárstvo so zmiešaným tovarom, kde bolo možné nájsť všetko od potravín až po galantériu. Bohatší Židia, ak nepracovali vo finančnom sektore, venovali sa aj árendovaniu pôdy, veľkochovu dobytká, resp. riadili vlastné podniky. Veľká Kubrá v tomto smere nepatrila medzi výnimky. Vidíme, že hlavne Fuchsovci sa snažili všestranne podnikáť. Okrem kováčskeho a mlynárskeho remesla, ktoré ostali vždy v kresťanských rukách, prenikli azda do každej inej hospodárskej oblasti života v obci (hostinec, mäsiarstvo, obchod, pekáreň, poľnohospodárstvo, vápenka, chov dobytká).

Hospodársky rozmach umožnili Židom postupné legislatívne zmeny. Prvou bol patent cisára Jozefa II. *Systematica gentis Judaicae regulatio* (Systematická regulácia židovského národa) z roku 1783. Oveľa podstatnejšími však boli zákonné nariadenia v Uhorsku v 19. storočí. V roku 1840 bolo Židom dovolené usadzovať sa v celej krajine s výnimkou banských miest. Uvoľnené boli aj určité obmedzenia v obchodnej sfére, avšak bez možnosti získavať pozemky. O dvadsať rokov neskôr v roku 1860 padli aj tieto obmedzenia a v roku 1867 boli Židia na rovine občianskej úplne zrovnoprávnení s ostatným obyvateľstvom (z. čl. XVII/1867). Završením celého procesu emancipácie bol liberálny zákonník (z. čl. XXXI/1894 o manželstve, z. čl. XXXII/1894 o náboženskom vyznaní detí, z. čl. XXXIII/1894 o štátnych matrikách^[252]) a úplné zrovnoprávnenie židovstva s ostatnými štátom uznanými cirkvami (z. čl. XLII/1895).

Svojou obratnosťou, vytrvalosťou a vzdelaním sa Židia často vymykali zo slovenského priemeru a prirodzene vzbudzovali závišť a nenávisť. Snahy slovenskej pospolitosti dosiahnuť lepšie pozície v obchode a v povolaniach, ktoré ovládali Židia, boli málo úspešné, jednak pre nižšiu vzde-

[251] Nevie ani najstarší občan, kedy musela dedinka prijať do svojho lona aj pavúka, ktorý celkom „nevinne“, otrhaný a ubiedený prišiel do Soblahova, aby tu rozpriadal svoje nebezpečné siete... / Schwarz prišiel sem asi v roku 1900. Svoj majetok dovezol v uzlíku na jednom koníku. / Kohn prišiel sem s batôžkom na chrbte ako väčšina Židov na Slovensku. / Môj otec mi často vracieval, že prišli do Kubre na jednom zchátralom koni a na ošarpanom a rozbitom voze. ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Soblahov / Trenčianske Biskupice / Kubrica / Veľká Kubra.

[252] Všetky tri zákony nadobudli účinnosť 1. októbra 1895.

*Fotografia č. 16
Štefan Hlaváč
v kubranskom kroji.
V autobiografii tohto
katolíckeho kňaza sa
nám zachovalo viacero
spomienok na židovských
obyvateľov obce Veľká
Kubrá. Námestie v strede
dediny, kde do roku 1974
stál dvojposchodový dom,
v ktorom v rokoch 1872
– 1922 bývala rodina
Fuchsovcov, nesie dnes
Hlaváčovo meno.*

lanosť i alkoholizmus, ale aj pre nechuť púšťať sa do povolání spojených s vysokou hrou čísiel.^[253] Z rôznych zachovaných písomností je možné dokázať, že ešte na konci 19. storočia bola medzi katolíckym obyvateľstvom

[253] MLYNÁRIK, Ján. *Dějiny židů na Slovensku*. Praha : Academia, 2005, s. 67.

v Kubrej vysoká negramotnosť, mnohí sa nevedeli ani podpísať.^[254] Naopak, všetci kubranskí Židia vedeli písať, čítať a ovládali viacero jazykov. V tejto súvislosti píše aj Štefan Hlaváč, že po veľmi úspešnom ukončení šiestej ľudovej triedy v Trenčianskych Tepliciach^[255] v roku 1916 nenašiel doma v Kubrej u príbuzných veľa pochopenia pre svoje ďalšie gymnaziálne štúdiá – ba dokonca akoby takáto záležitosť bola na hanu:

Babka^[256] len krútila hlavou, to vraj nie je možné. Z dediny chodí predsa iba jeden do školy do mesta, a to syn bohatého krčmára Fuchsa. Kdeže vraj ja, z čoho a ako vyštudujem? Čo zo mňa bude? Ostaneme na posmech celej dedine. Už teraz ma vraj, bedára, prezývajú podľa ujca „gavalír“. Potom by ma naveky, ešte aj moje deti a vnuci, volali študent, filozof, jezovit.^[257]

Nečudo, že pred Židmi sa otvárali širšie možnosti uplatnenia i na poli slobodných zamestnaní. Napríklad dvaja z rodiny Fuchsovcov vyštudovali ako zubní technici. V Kubrej však, podobne ako aj inde, bola rozšírená mienka, že Židia si vyberali niektoré druhy zamestnania úmyselne preto, aby nemuseli manuálne pracovať. Ako sa však dalo vidieť aj v tejto štúdií, niektorí z kubranských Židov sa živili remeslami ako inštalatér, holič či krajčír; a čo je zaujímavé, neplatilo to len o chudobných Marmorsteinovcoch, ale aj o niektorých členoch rodiny Fuchsovcov. Je teda pravda, že na poliach nepracovali toľko ako miestni sedliaci, avšak nie preto, že by sa boli štítili bežnej manuálnej práce.

[254] Lepšie vzdelanie dosiahli za monarchie zväčša len tí, ktorí sa dali na „duchovnú dráhu“ – teda kňazi: bratia Ján (1801 – 1845) a Jozef Matejkovci (1804 – 1881) a Pavol Ševčík (1817 – 1891). Z Kubrej mal pochádzať aj Alexander Jozef Scherk (nar. 21. marca 1886), ktorý 24. augusta 1902 vstúpil do rehole františkánov a študoval teológiu v Trnave, ktorý sa však nenachádza v matrike pokrstených Opatovskej farnosti. (ŠA Bratislava, f. Mariánska provincia františkánov, inv. č. 827, personálny stav provincie 1900 [sú tam však aj neskoršie roky], p. č. 150.) Aj bohatší sedliaci v Kubrej mali inak málo pochopenia pre štúdiá detí, ktoré by presahovali rámec ľudovej školy. V tomto smere bola preto naozaj výnimkou rodina Štefana Matejku a Evy, rod. Liškovej, rodičov dvoch spomínaných kňazov. Najstarší syn Adam (? – 1824) sa nestal kňazom, ale vďaka nadobudnutému vzdelaniu (ovládal päť rečí) istý čas pôsobil dokonca v službách Štefana II. Illésházyho. Porov. MACKO, Martin. *Veľká Kubrá : História sakrálnych objektov*, s. 16; pozri aj prílohu v tejto knihe.

[255] Do Trenčianskych Teplic chodil preto, že na rozdiel od ostatných kubranských detí vedel po maďarsky.

[256] Alžbeta Hlaváčová, rod. Robotová, pochádzala z Dobrej. Ako sám Hlaváč píše, nevedela ani čítať, ani písať. HLAVÁČ, Štefan. *Po priamych cestách*, s. 13 – 14.

[257] HLAVÁČ, Štefan. *Po priamych cestách*, s. 34.

Treba si uvedomiť, že táto skutočnosť mala svoje korene ešte v stredoveku. Keď III. lateránsky koncil v roku 1179 zakázal kresťanom machinácie s peniazmi^[258], túto oblasť prevzali nekresťania, teda Židia, a to aj so všetkými dôsledkami. IV. lateránsky koncil v roku 1215 sa Židom venoval výslovne v koncilových konštitúciách 67 – 70, kde definoval viacero zásadných obmedzení židovského živlu.^[259] Dôsledkom týchto cirkevných, ale aj iných regionálnych nariadení feudálnych inštitúcií bolo obmedzenie hospodárskej činnosti Židov výlučne na obchod a finančníctvo. Po vzniku miest však boli vytlačaní i z viacerých odvetví obchodu v prospech vytvárajúcej sa mestskej vrstvy. Ich doménou sa preto stal finančný sektor s pôžičkami na nesmierne vysoký úrok (úžera, resp. archaicky v češtine a starej slovenčine lichva, i keď tento termín mohol označovať aj dobytok). Treba však pripomenúť, že obrovské úroky, ktoré Židia vyrubovali, boli mnohokrát následkom ich neprimeraného daňového zaťaženia. Židia sa tak niekedy morálnym, inokedy nemorálnym spôsobom pokúšali zabezpečiť si potrebné prostriedky na živobytie.^[260]

Z takto okliešteného statusu sa Židom podarilo dostať až na základe spomenutých zásadných legislatívnych zmien v 19. storočí. Ak vezme do úvahy, v akom spoločensko-hospodárskom priestore sa odohrával ich život po niekoľko storočí, nemožno sa čudovať, že po tom, čo padli všetky obmedzenia, ukázali sa Židia v podmienkach prudko sa rozvíjajúcej trhovej ekonomiky a priemyslu často schopnejší než dedinské obyvateľstvo, ktoré bolo pevne naviazané na pôdu, alebo ako remeselníci, ktorí stratili ochranu cechov. (V roku 1872 bol v Uhorsku prijatý priemyselný zákon, ktorým zanikli cechové inštitúcie a otvorila sa cesta živnostníckemu podnikaniu.)

[258] Nešlo tu o to, že by kresťania nemohli používať peniaze, ale o snahu zamedziť úžerníckym praktikám. Keďže sa tento fenomén celoplošne rozšíril, hrozilo, ako sa uvádza v kánone 25 tohto koncilu, že mnohí začnú úžeru považovať za dovolenú vec bez toho, aby si spomenuli na tvrdé tresty za túto činnosť v Starom a v Novom zákone. Koncil preto rozhodol, že všetci kresťania, ktorí sú verejne známi ako úžerníci, nesmú byť pripustení k svätému prijímaniu a má im byť odopretý aj cirkevný pohreb, ak by umreli v tomto hriechu. Okrem toho nikto nesmie od nich prijať nijaký dar. Ak by niekto prijal dar od úžerníka alebo by ho cirkevne pochoval, nech je prinútený vrátiť peniaze a nech je suspendovaný zo svojho úradu, pokiaľ nevykoná pokánie, ktoré mu uloží jeho biskup. ALBERIGO, Giuseppe et al. (eds.). *Conciliorum Oecumenicorum Decreta : edizione bilingue*. Bologna : Edizioni Dehoniane Bologna, 1996, s. 223.

[259] Kánon 67: O úžerníctve Židov, kánon 68: Židia sa musia odlišovať od kresťanov odevom, kánon 69: Židia nemajú zastávať verejné úrady, kánon 70: Obrátení Židia sa nesmú vrátiť k pôvodným starobyľým obradom. Porov. tamtiež, s. 265 – 267.

[260] Porov. JELÍNEK, Ješajahu Andrej. *Dávidova hviezda pod Tatrami : Židia na Slovensku v 20. storočí*. Praha : Ipeľ, 2009, s. 21 – 22.

Mnohí s údivom, iní so závisťou sledovali cieľavedomý spoločenský a hospodársky vzostup Židov. Samotní starí Kubrania dosvedčia aj dnes, že Žid rozmnožoval svoj majetok cieľavedome a pomaly. V posledných dekádach 19. storočia, v dobe, keď Židia už mohli slobodne nadobúdať a vlastníť nehnuteľnosti, môžeme v Kubrej zaznamenať čulý obchodný styk medzi židovským a slovenským obyvateľstvom vo veci predaja a kúpy pozemkov. V kapitole o rodine Fuchsovcov už boli spomenuté niektoré kúpno-predajné transakcie nehnuteľností. Aj Štefan Hlaváč sa vo svojich spomienkach z detstva zvykol vracť práve k bohatému krčmárovi Fuchsovi, ktorý vraj získal role jeho dedka.^[261] Fuchsovi však neboli jediní, ktorí sa angažovali v tomto smere. Príkladom je kúpno-predajná zmluva medzi Žofiou Balajovou, rod. Janíčkovou, obyvateľkou Mníchovej Lehoty a tamjšou roľníčkou, ktorá 8. decembra 1884 odpredala pozemky, ktoré vlastnila vo Veľkej Kubrej, kupcovi z Trenčína, Židovi Hermanovi Pollakovi za 370 zlatých. Ten potom časť z nich inou kúpno-predajnou zmluvou 3. januára 1886 odpredal Ondrejovi Dobiašovi Masarech a Kataríne, rod. Ševčíkovej, obyvateľom Veľkej Kubrej, za 290 zlatých.^[262] V 20. storočí zas napríklad v roku 1928 riešilo obecné zastupiteľstvo v Kubrej žiadosť židovskej firmy Herbaria z Trenčína o prenájom prameňa minerálnej vody (kyselky). Finančná komisia vyslovila po preskúmaní žiadosti mienku, že obec nemôže prameň prenajať, lebo nie je majetkom politickej obce ani neleží na jej pozemku, hoci sa o neho stará z dôvodu verejného záujmu. Obecné zastupiteľstvo preto žiadosť firmy Herbaria na svojom zasadnutí 14. novembra 1928 zamietlo.^[263]

Medzi Židmi panovala veľká spolupatričnosť.^[264] Žid nikdy nedovolil, aby jeho súverec klesol tak, žeby musel žobrať. Vždy mu pomohol, ale vraj len tak, aby neprerástol jeho samého. V obchodnej konkurencii sa medzi sebou „bili“. Slovák, či už katolík, alebo evanjelik, často chcel zbohatnúť hneď, pracoval sám pre seba, a tak v konkurencii prehrával.

[261] Porov. HLAVÁČ, Štefan. *Po priamych cestách*, s. 12, 86, 128.

[262] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. Obec Veľká Kubrá 1764 – 1930, Kúpno-predajná zmluva z 3. januára 1886.

[263] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Správne knihy, Kubrá 1889 – 1944, šk. I, inv. č. 21, Zápisnica obcej rady z 14. novembra 1928.

[264] Jedna z *micvot*, ktoré musí praktizujúci žid dodržiavať. Tento rys vyzdvihol a chválil aj Štefan Hlaváč, ktorý na Židoch obdivoval predovšetkým ich súdržnosť a počas svojho pôsobenia na východnom Slovensku v Michalovciach, kde sa stretol s ortodoxným židovstvom, aj ich náboženskú horlivosť. Nezabudol však dodať, že po mnohoročných skúsenostiach sa presvedčil, že chyby, ktoré sa Židom všeobecne vyčítali, boli vo veľkej miere opodstatnené. Aké presne to boli, sa však nedozvieme, pretože aj v treťom rozšírenom vydaní jeho autobiografie je táto pasáž vynechaná. Porov. HLAVÁČ, Štefan. *Po priamych cestách*, s. 131.

Aby sa predsa len zvýšila konkurencieschopnosť kresťanských obchodníkov, začali sa už koncom 19. storočia zakladať v jednotlivých obciach po celom Hornom Uhorsku takzvané potravné družstvá.^[265] Napriek tomu hlavne ženy chodili veľakrát nakupovať radšej k Židovi, ktorý mal sortiment širší a mnohokrát aj lacnejší.^[266] Pán Stanislav Liška zaznamenal svedectvo Kataríny Némethyovej, rod. Matejkovej (nar. 1923), ktorá ako 16-ročná slúžila u rodiny Jána Kamenického na Štúrovom námestí v Trenčíne; opatrovala ich dve malé deti (dievčatá Libušku a Máničku). Kamenickí mali na Mierovom námestí vedľa terajšej obuvi cukráreň – lahôdkáreň. Bola to česká kresťanská rodina, ale keď po vzniku Slovenského štátu vyhánali Čechov, museli odísť.^[267] Katarína Némethyová si takto spomína na Fuchsovcov z Kubrej:

Neďaleko domu, kde bývali Kamenickí, mali kubranskí Fuchsovcovia mliekareň. Boli to dobrí a múdri ľudia – veď už vtedy mali voľno v sobotu i v nedeľu. Boli súcitnejší obchodníci ako naši. Naši neodpustili ani päťák, Žid povedal: „Dáš druhý raz,“ alebo odpustil aj všetko. Nemôžem povedať nič zlé ani na Čechov, ani na Židov, hoci aj medzi našimi sa našli dobrí. Záleží, na koho človek natrafil.^[268]

[265] Čo sa týka okolia Trenčína, v Trenčianskej Turnej bolo potravné družstvo založené v roku 1903, keď zakladajúci členovia družstva odkúpili od Žida Grosmana byt a obchodné miestnosti. Takisto ešte za monarchie vzniklo potravné družstvo po odkúpení majetku od Žida aj v Soblahove. ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Trenčianska Turná, Soblahov. Ako už bolo uvedené, vo Veľkej Kubrej zriadila potravné družstvo obec v odkúpenom dome po rodine Fuchsovcov približne v roku 1924.

[266] MLYNÁRIK, Ján. *Dějiny židů na Slovensku*, s. 68.

[267] Z pôvodne výhodného postavenia skĺzli Česi po uchopení moci HSLS na Slovensku do pozície trpenej menšiny, ktorej postavenie sa ešte zhoršilo po 14. marci 1939. Kým po vyhlásení autonómie Slovenska došlo k nútenému odsunu 9000 Čechov, vláda Slovenského štátu požadovala vyhnatie aj zvyšku Čechov. V septembri 1939 sa robil súpis všetkých Čechov trvale žijúcich na Slovensku. Vyhотовené výkazy mali posúdiť vedúci notári jednotlivých obvodov spolu s miestnymi veliteľmi Hlinkovej gardy a podať správu o všetkých jednotlivcoch na príslušné miesta. Ľudácka vláda kladúca náboženstvo na popredné miesto sa v tomto smere nezastavila ani pred rehoľnými osobami. V roku 1939 boli z trenčianskej meštianskej školy prepustené české rehoľné sestry učiteľky a len intervencia nitrianskeho biskupa Karola Kmetka (1875 – 1948) zabránila ich odsunu do Protektorátu Čechy a Morava. Podobné chvíle neistoty prežívali aj rehoľníci redemptoristi v Kostolnej pri Trenčíne, z ktorých časť bola českej národnosti. Predstavený tamojšieho kláštora Antonín Okálek (1905 – 1966) bol napokon v novembri 1940 vypovedaný zo Slovenska pre údajné protislovenské zmýšľanie. Porov. LACKO, Martin. *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 155; MACKO, Martin. *Biskupský kaštieľ v Kostolnej pri Trenčíne : Pôsobenie redemptoristov na tomto mieste v rokoch 1923 – 2013*. Bratislava : Redemptoristi – Slovo medzi nami, 2014, s. 28, 30.

[268] VAA, list Stanislava Lišku Martinovi Mackovi, Trenčín-Kubrá 9. november 2013.

V súvislosti s Potravným družstvom v Kubrej si pán Rudolf Moško spomína na jednu príhodu. So starším bratom Ľudovítom (1932 – 2000) chodil pomáhať štiepať triesky k Marmorsteinovcom. V dome sa striedali v službe Arpád s Bélom. Keďže však Béla ako holič musel mať v rukách cit, tak ak mal chystať triesky na zakurovanie a rúbať drevo, väčšinou zavolať chlapcov a potom sa im odmenil šesťákom na cukríky. Keď však obchodník v predajni potravného družstva zistil, odkiaľ majú chlapci peniaze, nepáčilo sa mu to: nepokladal tie peniaze za čisté. No aj keď nebol nadšený, cukríky im predal, pretože aj on chcel zarobiť.^[269]

Na tomto mieste hodno spomenúť aj jednu úsmevnú príhodu, ktorú zaznamenal pán Stanislav Liška od najstarších pamätníkov. Ktorýsi zo Židov mal v Kubrej maloobchod a predával vo svojom krámku aj kabáty. Istý Kubran si prišiel pozrieť kabáty, ale žiadny mu nepasoval. Obchodník sa však okolo neho krútil a kabát chcel za každú cenu predať. Povedal teda zákazníkovi, nech sa pozrie do zrkadla. Keď sa ten pozeral spredu, upravil mu kabát vpredu, keď sa pozeral zboku, stiahol mu ho na tej strane, ktorú zákazník videl. Keďže Kubran stále nechcel kabát kúpiť, strčil mu obchodník do jedného vrečka väčšiu papierovú bankovku a povedal mu, aby skúsil ešte raz, vraj nech aj vrečka prehliadne. Kupujúci odrazu našiel vo vrečku bankovku, ktorá prevyšovala cenu kabáta. Robil sa však, že ju nevidí, a povedal, že kabát teda vezme. Kramár však bankovku popri tom, ako kabát balil, obratne vybral, na čo Kubran prišiel až doma. Sťažovať sa však nemohol, pretože o bankovke vlastne nevedel a kabát kúpil za cenu ako každý iný.^[270]

[269] VAA, list Rudolfa Moška Martinovi Mackovi, Trenčín 29. apríl 2013.

[270] VAA, list Stanislava Lišku Martinovi Mackovi, Trenčín-Kubrá 10. december 2012.

Problém alkoholizmu

Jednou z bolestných stránok slovenských obcí bol alkoholizmus, ktorý finančne aj morálne ničil celé rodiny. Ako hlavný vinník bol označený krčmár – Žid.^[271] Uvedomeli dejatelia verejného života, tak evanjelickí, ako aj katolícki duchovní, ale aj mnohí laici sa snažili s týmto neduhom bojovať základaním čítacích spolkov, spolkov striezlivosti, zvyšovaním intelektuálnej úrovne obyvateľstva zriaďovaním škôl, kázaním proti nemiernemu pitiu, agitovaniu proti krčmám a krčmárom. Vo Veľkej Kubrej iniciovali už v roku 1844 katolícki kňazi a kubranskí rodáci v službách Ostrihomskej arcidiecézy Ján Matejka (1801 – 1845), jeho brat Jozef Matejka (1804 – 1881) a Pavol Ševčík (1817 – 1891) postavenie verejnej kaplnky. Slávnostne požehnaná bola 12. júna 1845 a okrem bohoslužieb sa v nej konali aj katechézy a výuka pre deti.^[272] Jozef Matejka daroval obci dokonca aj rodičovský dom, aby sa v ňom mohla zriadiť škola.^[273] Všetky tieto aktivity sa však stretli len s čiastočným úspechom, keďže alkohol bol aj kalorickou náhradou a hlavne bol používaný ako platidlo. Obecny kronikár v Kubrej píše:

... práce u Žida Fuchsa robili tunajší občania za mizerný plat a za pálenku. Boli to väčšinou takí sluhovia, ktorých Židia naučili na pálenku. Sluhovia boli zjednaní na celý rok a na „Všechsvätých“ bola výplata. Peňazí však sluha dostal málo, nakoľko už vyše poloviny platu bolo prepité. Sluha si ovšem pálenku neplatil a Žid napísal, koľko chcel. Hlavná platba bolo vypitie. Ráno a na obed dostal každý sluha „žajdlík“ pálenky. Na večeru dva „žajdlíky“. Žajdlík meral

[271] Napríklad Ľudovít Štúr na zasadnutí uhorského snemu dňa 21. decembra 1847 uviedol: „Povedal som hore vyššie, že zásluhy ľudu o dobro a zdržovanie krajiny nie sú posiaľ uznané od krajiny, nuž a jakože ich uznali daktoré panstvá? Hrozné pálenice nastávali a krčmy rozmnožili tak, že kde v jednej dedine 10 spolumajiteľov (kompososorov) bolo, desať krčiem sa vystavalo, do ktorých sa háveď zberby židovskej dostala, ktorá bez všetkého svedomia ľud lúpi a zodiera, aby veľké árendy zaplatiť mohla, takže najmä v hornej častke vlasti našej, kde je zem neúrodná a moc židov i kompososorov, v moc obciach ľud celkom na mizinu vyšiel. Pustnú všade obce, židia opávajú sudcovskou exekúciou sedenia úbohého ľudu, ktorý sa z domu vystahovať, od rodiny svojej a známych odobrať a do šíreho sveta sa pustiť musí, aby tam zomrel a zakapal. Nechcem tuná pripomínať tohoto mrcha gazdovstva druhé následky, bo myslím, že bude k tomu inde príležitosti, slova nepoviem o stadiálto vytekajúcej demoralizácii a skazení ľudu, ale nemôžem sa zdržať, aby s bolesťou nepreriekol, že toto plané gazdovstvo, toto hrozné páleníčiarstvo hlavnou príčinou bolo tej hladomry, ktorá po horných vidiekoch Uhorska panovala.“ ŠTÚR, Ľudovít. *Politické state a prejavy*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954, s. 350 – 351.

[272] Podrobnejšie pozri MACKO, Martin. *Veľká Kubrá : História sakrálnych objektov*, s. 16 – 20, 28.

[273] MATEJKA, Josephus. *Descriptio historica ...*, s. 204.

asi dve a pol deci. (...) Mnohí občania v Kubre sa postupne zadĺžili. Samosebou pálenka a nečisté obchody a machinácie Židov boli toho pôvodom. Židia udeľovali preto chudákovi občanovi peňažité pôžičky, za ktoré však brali lichvárske úroky. Za 100 zl. musel občan zaplatiť 20 zl. úrokov. Keď už mnohí občania-roľníci boli zadĺžení tak, že nemohli ani úroky a tým menej istinu splácať, prevzal Žid ich pozemky do árendy za smiešne nájomné. (...) Aby občania boli nútení od Židov vypožičať si peniaze, prinucovali ich títo k tomu všelijakým spôsobom. Povráva sa, že asi 3 razy podpálili Židia roľníkom ich staviská. Takto potom získali veriteľov...^[274]

Čo sa týka obvinenia zo zakladania požiarov, nikdy sa nedokázalo, že by nejaký založili Židia, a aj sám pisateľ podáva informáciu ako „že vraj“. Požiare bývali pomerne časté, súviseli však prevažne s kvalitou stavieb.^[275] Podstatnejšie je tvrdenie, že Fuchsovci platili za práce pálenkou. To pravdou bude, keďže nešlo, žiaľ, o nič nezvyčajné.^[276] Otázne skôr je, či niekoho výslovne nútili piť. Treba totiž povedať, že obyvateľstvo na dedinách bolo už piť naučené. Krčmy ani pálenice nezaviedli Židia, i keď práve v tejto sfére sa výrazne presadili a prosperovali. Toto všetko tu bolo už pred nimi aj po nich. Ako možno vidieť z urbárov Trenčianskeho panstva a daňových súpisov, už v 17. storočí viacerí v obci platili daň z varenia piva alebo z páleníčného kotlíka. Veľká Kubrá mala aj panskú krčmu a panského krčmára (daňový súpis na rok 1738/1739 spomína krčmára Jána Krčmára) a Trenčianske panstvo dokonca nútilo poddaných k odberu niektorých komodít, aj alkoholických nápojov.^[277] Zachoval sa aj doku-

[274] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Veľká Kubra.

[275] Jakub Palo uvádza, že ešte na prelome 19. a 20. storočia boli domy, v ktorých bývalo poväčšine viacero rodín, z nepálenej tehly a zväčša pokryté slamou. Len židovské domy boli z pálenej tehly. VAA, PALO, Jakub. Kronika obce Kubra pred prvou svetovou vojnou a po nej, s. 8. K požiarom vo Veľkej Kubrej porov. tiež MACKO, Martin. *Veľká Kubrá : História sakrálnych objektov*, s. 33.

[276] „Es gibt fünf Gutsherrn in der Gemeinde, drei sind zwar katholisch, aber nur dem Namen nach, einer ein Lutheraner und der letzte ein Jude. Fast das ganze Volk steht im Dienste in der Arbeit dieser Gutsherren, von denen jeder eine Branntweimbrennerei besitzt und deshalb auch den Leuten bei der Arbeit der Branntwein fleißig gegeben wird. Das kommt billiger als ein ordentlicher Lohn.“ Táto správa z ľudových misií v Rímskokatolíckej farnosti Spišský Hrušov, ktoré tam v dňoch 2. – 10. februára 1888 vykonali rehoľníci – redemptoristi z Moravy, ktorí neboli nijako naklonení Židom, jasne ukazuje, že platba pálenkou bola všeobecne rozšírená naprieč všetkými konfesiami. Archív Pražskej provincie redemptoristov na Sväté Hoře u Příbrami (APP), Kronika kláštora Červenka u Litvle 1884 – 1901, zväzok II, s. 32.

[277] Porov. FOJTÍK, Juraj. *Z histórie Kubry*, s. 7 – 14.

ment, ktorý popisuje vyšetrovanie profanovania náboženských obradov v kubranskej krčme. Udalosť sa mala odohrať na sviatok svätého Štefana v roku 1778. Štefan Valasčín vraj chodil s pohárom piva po krčme, dvíhal ho ako kalich, mrmľajúc latinsky „dominus vobiscum [pán s vami]“ a „oremus [modlime sa]“, a oslovil Ondreja Vaculu a Adama Ďadíka, aby mu ministrovali. Bol tam aj panský richtár Juraj Janíček, ktorý ich viackrát so smiechom oslovil „cito [rýchlo] chlapci“.^[278] Okrem Fuchsa v 20. až 40. rokoch 20. storočia prevádzkovali pohostinstvá v Kubrej aj Peter Ševčík (katolík) a Ondrej Beňovič (evanjelik). Ján Mlynárik cituje sociológa Antona Štefánka (1877 – 1964), ktorý už v čase Slovenskej republiky 1939 – 1945 musel uznať, že kresťanskí krčmári neboli iní než židovskí. Rozdiel bol len v tom, že kresťanský krčmár pil spravidla so svojimi hosťami tiež, čo židovský nikdy nerobil.^[279]

V oblasti výroby a predaja alkoholu podnikali teda nielen židia, ale aj kresťania, dokonca aj kňazi, a pritom ich nemožno prvoplánovo obviniť z úmyslu alkoholizovať obyvateľstvo. Napríklad drietomský farár Štefan Leitmann (1891 – 1966) hneď po svojom nástupe do farnosti v roku 1937 dal do poriadku farskú záhradu, vysadil tam množstvo stromov a vybudoval pálenicu. Z jej ziskov potom udržiaval kostol aj farskú budovu, pretože dovtedajší patrón Nitrianske biskupstvo už nemohlo platiť všetky výdavky, keďže stratilo alebo scudzilo pozemky, ktoré pôvodne slúžili na vydržiavanie farnosti.^[280] Aj samotná správa biskupských majetkov v okolí Trenčína – v Kostolnej a v Trenčianskych Biskupiciach – povolávala židovských árendátorov^[281], pričom v Trenčianskych Biskupiciach mali dokonca istú dobu v prenájme nielen polia, ale aj biskupskú krčmu^[282]. Takisto ešte za monarchie árendoval židovský krčmár v Opatovej Getler farské role.^[283] Teda aj v tomto smere sa treba vyvarovať jednostranných uzáverov.

[278] FOJTÍK, Juraj. *Z histórie Kubry*, s. 37 – 38.

[279] MLYNÁRIK, Ján. *Dějiny židů na Slovensku*, s. 69.

[280] V archíve Rímskokatolíckej farnosti Drietoma sa nachádza viacero veľmi zaujímavých listín týkajúcich sa prenájmu časti farskej záhrady koncom 18. storočia na cintorín pre ŽNO v Drietome a o veciach s tým súvisiacimi, keďže v 20. storočí došlo k niektorým sporom.

[281] MACKO, Martin. *Biskupský kaštieľ v Kostolnej pri Trenčíne : Působenie redemptoristov na tomto mieste v rokoch 1923 – 2013*, s. 11 – 12.

[282] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Trenčianske Biskupice.

[283] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Opatová.

Religiózný a spoločenský život

Potrebné je pristaviť sa taktiež pri náboženskom a spoločenskom živote kubranských Židov. Židovstvo prešlo v 19. storočí takým rýchlym procesom sociálnej emancipácie a sekularizácie, že religiózný život mnohých Židov sa scvrkol na niekoľko rituálov a veľmi zriedkavých návštev bohoslužieb pri príležitosti najväčších sviatkov, prípadne významných rodinných udalostí (obriezka, *bar micva*, *Jom Kipur* a podobne). Pre mnohé občiansky emancipované rodiny sa náhradou stále slabšieho religiózneho citu stala „svetská“ kultúra ako divadlo, opera a podobne.^[284]

To vyvolávalo nevôľu zo strany ortodoxných súvercov a napätie medzi jednotlivými frakciami židovstva. V roku 1868, rok po rakúsko-uhorskom vyrovnaní a vydaní zákona, na základe ktorého boli Židia na občianskej úrovni zrovnoprávnení s ostatným obyvateľstvom, sa na vládou organizovanom celouhorskom židovskom kongrese v Budapešti uhorské židovstvo rozštiepilo na neologickú (reformný judaizmus) a ortodoxnú frakciu. Tie náboženské obce, ktoré sa nepridali ani na jednu, ani na druhú stranu, ostali pod označením „status quo ante“.

Židia v Kubrej sa nachádzali vo sfére liberálneho judaizmu a patrili k neologickej prereformnej náboženskej obci v Trenčíne, ktorá mala svoje duchovné centrum v Budapešti. Prepojenie na Budapešť sa dá zdokumentovať aj na základe sobášov. Tak Šalamún Neufeld v roku 1904, ako aj Adolf Fuchs v roku 1919 vydali svoje dcéry za mladíkov z Budapešti (i keď Aranka Fuchsová sa potom presťahovala do Rábu). Podobne aj Herman Fuchs, syn Jozefa Fuchsa, si v roku 1920 zobral nevestu Margit Goldbergerovú z Budapešti. Je pravdepodobné, že aj niektorí ďalší kubranskí Židia (napr. Gabriel Neufeld) skončili v Budapešti, resp. boli s týmto mestom nejako rodinne alebo obchodne prepojení.

Napriek tomu, že Židia v Kubrej sa nepridŕžali ortodoxie (hoci je pravdepodobné, že Emanuel Marmorstein, ktorý sa narodil v Mukačeve na Podkarpatskej Rusi, pochádzal z ortodoxnej rodiny), neznamená to, že boli nábožensky indiferentní a nepraktizujúci. Tak Fuchsovcí, ako aj Marmorsteinovci zachovávali *šabat*. Kubranskí Židia však nijako zvlášť nevyčnievali svojím správaním ani zvonajškom a neboli ani striktne oddelení od ostatných obyvateľov obce. Vlastne to ani nebolo možné: Marmorsteinovci bývali v dvojdomě s Jalakšovcami a Gejza Fuchs mal v podnájme Hromádkovcov a Majerkovcov. Na veľké sviatky pozývali aj svojich

[284] Porov. KLIEBER, Rupert. *Jüdische – christliche – muslimische Lebenswelten der Donaunomarchie 1848 – 1918*, s. 41 – 47.

*Fotografia č. 17
Židovský cintorín
v Trenčíne. Väčšina
kubranských židov bola
pochovaná práve na tomto
mieste.*

susedov. Pani Jozefína Marmorsteinová zvykla rozdávať kubranským deťom *macesy*, ktoré im v balíkoch posielala židovská náboženská obec. Béla Marmorstein zas rád chodil do niektorých domov v dedine, kde sa cítil dobre, medziiným aj k Hromádkovcom. Zvykol špásovať tak, že si naplnil dlaň drobnými, a keď mu ich mladšia dcéra Hromádkovcov Mária vyrazila, mal radosť z toho, že si ich po kuchyni zbierala.^[285] Béla Marmorstein vybavil aj prácu už spomínanej Kataríny Némethyovej, rod. Matejkovej, u českej rodiny Kamenických v Trenčíne.^[286] Pani Jarmila Mokránová, rod. Ševčíková (nar. 1947), si zas spomína, že jej otec Ondrej Ševčík (1908 – 1981) vozieval s Rudolfom Hrickom „Fulom“ drevo Fuchsovi, s ktorým mali aj spoločnú fotografiu s koňmi pred krčmou.^[287] Napokon nemožno

[285] VAA, list Stanislava Lišku Martinovi Mackovi, Trenčín-Kubrá 10. december 2012.

[286] VAA, list Stanislava Lišku Martinovi Mackovi, Trenčín-Kubrá 9. november 2013.

[287] VAA, rozhovor s pani Jarmilou Mokránovou, rod. Ševčíkovou, Trenčín-Kubrá 13. september 2013.

obísť ani fakt, že predovšetkým v 19. storočí pomáhali kubranské pôrodné baby katolíčky aj židovským rodičkám.^[288]

Židia tu žili teda priamo medzi ostatným obyvateľstvom, avšak fakt, že nechodili do kostola ani do krčmy, ich predsa len istým spôsobom vydeľoval. Štefan Hlaváč vo svojej autobiografii spomína dva zaujímavé zážitky z detstva, ktoré názorne ilustrujú, že už deti si uvedomovali vzájomnú inakosť, ktorá niekedy vyplávala na povrch, ale inokedy zas úplne ustúpila pred detskou zvedavosťou a túžbou po kamarátstve. Prvý príbeh sa odohral na jeseň 1912 v Trenčianskych Tepliciach. Hlaváčov kamarát Števo chytil na tamojšej lúke asi desaťročného syna miestneho rabína a prinútil ho modliť sa kresťanské modlitby. Keďže chlapec zvládol len *Otče náš* a *Zdravas*, chcel ho zbiť, ale nakoniec ho na Hlaváčov príhovor pustil s tým, že ak ho ešte raz chytil na lúke, hodí ho do potoka a pokrstí. Druhý príbeh, ktorý sa odohral v lete 1914 v Trenčianskej Teplej, zas ukazuje, že prirodzená povaha detí často veľmi ľahko prekonávala predsudky, ktoré do nich systematicky vštepovali dospelí. Štefan Hlaváč priznáva, že keď mal 10 rokov, spolu so svojím kamarátom vyšiel v teplanskej synagóge až na galériu pre ženy, lebo tam boli dievčatá, čo sa im páčili.^[289]

Iný životný štýl Židov (a to stále hovoríme o neológoch, značne asimilovaných s väčšinovým obyvateľstvom) mnohých doslova iritoval. Neboli súčasťou dedinských zábav ani rôznych zvykov, ktorými bol popretkávaný celý rok na dedine. Mali svoj vlastný okruh sviatkov a svoj spôsob kultúrneho vyžitia. Obecný kronikár v Kubrej Ladislav Majerčík zaznamenal, že Jozef Fuchs, ktorý sám vlastnil krčmu, zvykol ešte za monarchie chodiť do Trenčína do Hotela Tatra (za monarchie hotel niesol názov „Erszebet Szalo“, „Hotel Tatra“ sa volal až od roku 1921; v súčasnosti je to „Hotel Elizabeth“), kde hrával karty, dohadoval obchody, a späť domov sa dával voziť na koči.^[290]

Judeofóbia a antisemitizmus

Marsha Rozenblit v článku „Sociálne východiská antisemitizmu v habsburskej monarchii“ konštatuje, že antisemitizmus mohol čerpať z pradávnej

[288] Je to vidieť z mien niektorých pôrodných babíc; v knihe boli menované viackrát.

[289] Naopak z času, keď Hlaváč pôsobil už ako kňaz v Michalovciach, mal zase zážitky, ako pri májovej mariánskej pobožnosti okolo neho kľáčalo vždy aj množstvo „židovčeniec s dlhými pajesami“.

[290] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Veľká Kubra.

nedôvery a predsudkov kresťanstva^[291] voči židom, ale aj zo strachu z hospodárskej a intelektuálnej konkurencie, ako aj zo židovskej účasti na socializme. Tým, že veľká časť židovského obyvateľstva prešla v rekordne krátkej dobe rýchlym procesom sekularizácie a liberalizácie, antisemitizmus sa často spájal s bojom proti liberalizmu. K tomu sa pridala ešte aj národnostná otázka. Židia, ktorí v prvej polovici 19. storočia používali nemčinu, sa v druhej polovici 19. storočia rýchlo prispôsobili a na veľké sklamanie národne cítiacich Slovákov prijali maďarčinu.^[292]

Akumuláciou všetkých týchto faktorov sa inakosť židovstva často menila na tajomnosť s nádychom niečoho nebezpečného. Ján Švejda spomína príbeh, ktorý počul ešte ako dieťa od babky Veroniky Palovej, rod. Matejkovej (1860 – 1950):

Jedného dňa išiel hlúčik ľudí po ulici dnes zvanej Súhrada. Keď vychodili z dediny smerom na Opatovú, zočili chlapa, ktorý bol zarastený hustou čiernou bradou a vlasmi. Do reči im nebolo. Kde sa tam ten človek nabral, taký neznámy a cudzinec?! Chlap idúci oproti nim ich oslovil: „Veľmi som prekvapený týmito stromami.“ Hovoril to ťažko zrozumiteľnou rečou. Ľudia sa odvážili a opýtali sa ho, prečo je prekvapený, veď sú to staré topole, ktoré majú mnoho rokov. „Práve preto,“ odpovedal, „že keď som tadiaľto išiel pred mnohými rokmi, tak akurát boli čerstvo zasadené.“ Udivení ľudia mu hovorili, že cigáni, veď tie topole majú už dobrých stopäťdesiat rokov, a on nemôže byť taký starý. No on im povedal, že hovorí pravdu, a dodal: „Veď ja som večný žid.“ Nato medzi ľuďmi nastala panika, žehnanie a útek čo najďalej smerom do „Medzivážia“. Žid sa tváril normálne a bez prekvapenia zmenil smer cesty a išiel po poľnej ceste smerom do Trenčína. Dlho sa

[291] Pre objektivnosť treba zdôrazniť, že pod kresťanstvom si netreba zjednodušene predstavovať len Katolícku cirkev. Aj sám otec reformácie Dr. Martin Luther (1483 – 1546) sa stal známym svojimi tvrdými protizidovskými dielami. Vlajkovou loďou v tomto ťažení sa stal hneď prvý spis namierený voči židovstvu (bolo ich niekoľko) pod názvom *Von den Juden und ihren Lügen* vydaný v roku 1543 vo Wittenbergu. V ňom dáva Luther sedem odporúčaní, ako sa majú kresťania správať voči židom: spáliť ich synagógy, zničiť ich domy a nechať ich bývať ako Cigánov v stajniach a stodolách, zobrať im ich knihy, ktoré aj tak učia len modlárstvu, ich rabínov a učiteľov vyhnúť pod hrozbou smrti, ich obchodníkom odňať právo slobodného pohybu, zakázať ich finančný obchod a zobrať im všetku hotovosť a šperky, mladým silným Židom dať pracovné nástroje, aby si fyzickou prácou zarobili na chlieb.

[292] Porov. ROZENBLIT, Marsha L. Die sozialen Grundlagen des Antisemitismus in der Habsburgermonarchie. In RUMPLER, Helmut – URBANITSCH, Peter (eds.). *Die Habsburgermonarchie 1848–1918 : Band IX/1 : Soziale Strukturen : Von der feudal-agrarischen zur bürgerlich-industriellen Gesellschaft*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2010, s. 1369 – 1418.

o tom hovorilo, väčšinou s určitým strachom. Nikto nevedel povedať, či si ten človek z nich urobil špás. Pravdepodobne to bol obyčajný žid, len bol zarastený. Azda sa dlhé roky smial ich prekvapeniu.^[293]

Posolstvo tohto príbehu, ktorý sa šírila medzi obyvateľmi obce, je nanajvýš ilustratívne. Vidíme tu zmes poverčivosti^[294], strachu z neznámeho, ako aj vymedzenie sa voči židom. Hoci takéto príbehy nemuseli v bežnom styku v kontexte vtedajšej doby spôsobovať žiadne zásadné problémy, predsa však tvorili živnú pôdu pre neskoršie výslovné zlovoľné osočovanie, keď judeofóbia prerástla do výslovného antisemitizmu.^[295]

Počas Slovenskej republiky 1939 – 1945 sa už systematicky rozširovali štátom vydávané pamflety, ktorých cieľom bolo vzbudiť nenávisť voči židovstvu. Exemplárnym príkladom je brožúra vydaná v roku 1940 Úradom propagandy s názvom *Židovstvo na Slovensku*^[296], ktorá sa rozširovala aj vo Veľkej Kubrej. Išlo o publikáciu plnú nenávisti a demagógie, ktorá operovala predovšetkým s *Protokolmi sionských mudrcov*. Tieto tajomné protokoly mali obsahovať návod na ovládnutie sveta Židmi a mali byť pre nich viac než samotná *Tóra*.

V tomto kontexte sa stalo pomenovanie Žid jednou z najhorších nadávok. Pre zaujímavosť tu bez komentára uvádzame príspevok z novín *Gardista* z apríla 1941:

22. februára t. r. v krajevom časopise *Trenčan* bol článok nadpísaný *Tiene minulosti*^[297]. Pod článkom bojazlivý autor podpísal sa iba svojou iniciálkou M. Celý tento článok nie je ničím iným ako zámerným, jedovatým a necharakterným obvinením HG a srší nenávisťou proti všetkému, čo je gardistické. Aby si verejnosť mohla o celom prípade utvoriť jasný obraz, citujeme úryvok z článku *Trenčana* v doslovnom znení:

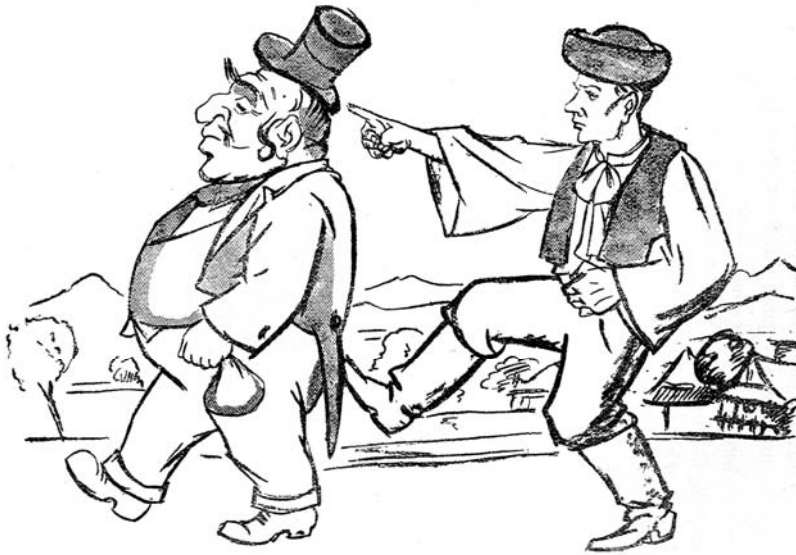
[293] VAA, ŠVEJDA, Ján. Moje pamäti o židovských občanoch.

[294] Ani celé storočia kristianizácie nedokázali úplne vykoreniť silný sklon dedinského obyvateľstva k poverčivosti. Jednoduchý ľud často miešal vieru s poverou, čo sa prejavovalo azda vo všetkých oblastiach života. Porov. HLAVÁČ, Štefan. *Po priamych cestách*, s. 12. Veľa napovie v tejto súvislosti i publikácia BAGIN, Emil. *Rok v kubrianskych zvykoch*. Trenčín : Mestské kultúrne stredisko, 1993.

[295] Pán Rudolf Moško dosvedčuje, že jeho detstve v 40. rokoch už kolovali o Židoch veľmi zlé zvesti, ako ubližujú ľuďom a najmä deťom. VAA, list Rudolfa Moška Martinovi Mackovi, Trenčín 29. apríl 2013.

[296] POKORNÝ, Ctibor. *Židovstvo na Slovensku*. Turčiansky Svätý Martin : Úrad propagandy – Kompas, 1940.

[297] M. *Tiene minulosti*. In *Trenčan*, roč. 18, č. 8, 22. február 1941, s. 1 – 2.

Dost si sa už nabačoval,
dediny si oraboval.

Nedáš nás viac na bubon,
raz a navždy, Žide, von!

„Boli to tí verní a sebaobetujúci ľudáci, ktorým po Bohu jediným môžeme ďakovať za to, čo vo svojej štát. samostatnosti dobrého máme. A títo verní a uctyhodní ľudáci dnes sú paušálne zaznávaní, ba skrivodlivo vysmievaní i potupovaní nezrelými uniformovanými chlapčiskami a zlomyseľnými, tiež uniformovanými starými Čechoslovákmi. Napríklad v týchto dňoch kancelársky pomocník, mladík z Okresného veliteľstva HG v Trenčíne nadal do „bielych Židov“ statočnému a zaslúžilému predsedovi miestnej organizácie HSLS v Kubrej. Chudák predseda, poctivý roľník, pravda, si nezapadával vzdelanie troch mešťanok, a preto musel byť pohanený. No palica má dva konce a výhovorka „veď to je nezrelý mladík“ neobstojí, lebo kto ho vychováva a pred ním z tých starých stranu často osočuje, ten to má na vine. Tiež on zodpovedá za výsledok výchovy i za túto škandalóznú urážku.“

A teraz k veci. Hlavné veliteľstvo HG dalo celý prípad náležite vyšetriť a zistilo sa, že podkladom celého sporu bolo v skutočnosti nepatrné nedorozumenie pobočníka OVHG v Trenčíne Jána Dobiaša – podľa pána M. – „nezrelého uniformovaného chlapčiska“ s predsedom miestnej organizácie HSLS v Kubre Ondrejom Maláňom pre fašiangovú zábavu. Ako sa zistilo ďalej, podľa výpovedi 14 svedkov nijaké také urážky ako „biely Žid“ nevyšli z úst pobočníka OVHG

Jána Dobiaša. Predseda HSĽS v Kubre Ondrej Maláň sťažoval sa na toto nedorozumenie pred dotýčným pánom M., ktorý bez toho, aby si skutkovú podstatu celého prípadu náležite overil, jednoducho napadol celú HG. Nech naša verejnosť sama posúdi a vidí, kto u nás kalí ešte hladinu konsolidácie a kto priam zlomyselne číha, aby pri každej príležitosti mohol nepatrné veci zveličovať a kydať špinu na HG.^[298]

Napokon sa možno ešte raz pristaviť pri už veľakrát spomínaných „Dejinách židovstva“. Na tomto mieste sa zameriame len na elaborát spísaný k obci Soblahov, mimochodom najrozsiahlejší zo všetkých, ktoré boli v tejto štúdii použité. Bol totiž koncipovaný so zjavnou predpojatosťou. V časti o židovských krčmároch jeho zostavovateľ píše, že Adolf Holz (jeho prvá manželka bola Rozália Fuchsová z Kubrej, pozri kapitolu o rodine Fuchsovcov) sa utopil v pálenici.^[299] Je pravdou, že Adolf Holz pracoval ako vedúci liehovaru a podľa matričných záznamov zomrel 31. marca 1907 v župnej nemocnici v Trenčíne na následky obarenia.^[300] Zrejme išlo o pracovný úraz, čo však nemuselo znamenať, že sa tam utopil ako nejaký korheľ, ako to pisateľ zjavne podsúva. Na inom mieste čítame:

Druhú kapitolu židovských dejín v Soblahove robili Židia – veľkostatkári. (...) Po Weinerovi sa usalašil na veľkostatku nový árendátor v osobe Žida Adolfa Schwarza, ktorý tu bačuje dnes už 35 rokov. Že za ten dlhý čas sa ani árendátor, ani majiteľka nestarala o povznesenie dediny alebo aspoň bytov a duševnej úrovne svojich (sic) sluhov, netreba ani pripomínať. Staviska zanedbané, rodina s 8 – 10 deťmi v jednej starej izbe, dvor statku je vzor neporiadku a nestarostlivosti, hlavná vec, že ľudia pracovali a Žid získaval. (...) Žid tu ďalej je a rozkazuje ako odborný poradca a čakáme, kedy jeho nenahraditeľnosť bude nahraditeľná. Veríme, že možno už i teraz, keď píšeme posledné riadky židovstva v Soblahove, naša vláda sa postarala i o neho, ako sa k najväčšej radosti občanov postarala o mnohých iných.^[301]

[298] ANONYM. Ako sa vyrábajú urážky. In *Gardista*, roč. 3, č. 82, 9. apríl 1941, s. 3.

[299] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Soblahov.

[300] ŠA Bratislava, Matrika zomrelých židovskej náboženskej obce v Trenčíne, rok 1907, s. 74, p. č. 2.

[301] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Soblahov.

Avšak v spise, ktorý bol zostavený len o dva dni neskôr, sa o tom istom Schwarzovi riaditeľ rímskokatolíckej ľudovej školy v Trenčianskych Biskupiciach Štefan Oršula zmieňuje takto:

Schwarz prevzal do árendy Belanský majetok i pálenicu po Kuglovi. Roku 1940 vystúpil z tejto árendy v prospech A. Janáča. Za celý čas árendy v Belej nezanechal po sebe tento Schwarz vo verejnosti žiadnu nečestnú spomienku. Dnes býva v Trenčíne a árenduje ešte majetok v Soblahove.^[302]

Ak by niekto nepovažoval tvrdenie Štefana Oršulu za objektívne, je tu ešte jedno, ktoré pochádza od vedúceho notára Trenčiansko-vidieckeho notárskeho obvodu Štefana Jakubóczyho, ktorý naozaj nemal dôvod nadržiavať Židom. Ten začiatkom roka 1944 píše:

V obvode môjho notariátu mám žida iba v obci Soblahov menom Adolf Schwarz, ináč bytom v Trenčíne, ktorý je ako vedúci hospodárstva Ľudovíta Addu zamestnaný. Žid tento je obľúbený miestnym obyvateľstvom, lebo za dobu 35-ročného pobytu v obci Soblahov šiel po každej stránke v ústrety chudobnému ľudu.^[303]

Na základe masívnej propagandy, predsudkov a zastrašovania dochádzalo k situáciám, že i tam, kde vládli korektné medziľudské vzťahy, vo chvíli výslovného ohrozenia základných ľudských práv, ba holej existencie židovských obyvateľov sa mnohokrát dostavila u ich spoluobčanov a susedov pasivita; nehovoriac o tom, že u niektorých prepukli najnižšie vášne ako túžba po pomste a po rýchlom obohatení.

Aká bola celková reakcia kubranských obyvateľov na tieto represálie? Zatiaľ čo v roku 1939 sa obecné zastupiteľstvo vzoprelo nespravodlivému zaobchádzaniu s Auréliou Machlupovou, pri deportáciách v roku 1942 už nikto oficiálne neprotestoval. Nespokojnosť sa obmedzila len na tiché prejavy nesúhlasu. Strach a cielená propaganda slávili svoj úspech. Ján Švejda, ktorý bol pri tom, keď odvážali starých manželov Marmorsteinovcov, si spomína, že keď sa on so svojimi detskými rovesníkmi zo zvedavos-

[302] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Dejiny židovstva – obec Soblahov.

[303] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1944 – 1945, šk. 13, Spravodajská služba za mesiac február 1944, Trenčín 24. február 1944.

ti tlačil dopredu, počul, ako niektoré ženy potichu lamentovali: „Chudáci, čo ich čaká?“ Iní však vraveli: „Čo ich ľutujete, veď sú to len židia.“^[304]

Koniec koncov, opäť bolo všetko právne ošetrované: ústavný zákon č. 68/1942 Sl. z. o vysťahovaní Židov zo dňa 15. mája 1942 spätne legalizoval transporty židovského obyvateľstva z územia Slovenskej republiky. Ako vyplýva z hlásenia vedúceho notára Trenčiansko-vidieckeho notárskeho obvodu pre Okresný úrad v Trenčíne, mierny rozruch v tomto smere medzi obyvateľstvom v Kubrej a okolitých dedinách spôsobil len pastiersky list slovenských katolíckych biskupov, ktorý sa čítal v kostoloch 21. marca 1943, keďže na jednej strane noviny vydávané Úradom propagandy hlásali boj proti Židom a ich pomáhačom, na druhej strane sa týmto spôsobom tento boj potieral.^[305] V správe notariátu, ktorá vznikla o necelý rok nato, čítame, že riešenie židovskej otázky obyvateľstvo vzalo na vedomie uspokojivo, až na prípady, že Židia, ktorí sa k miestnemu obyvateľstvu vždy chovali lojálne, boli odtransportovaní, a iní, ktorí sa dopúšťali veľkých krívd, sa ešte stále potulujú po Slovensku.^[306] To sa však už písal rok 1944 a mnohí si začali uvedomovať, že s blížiacim sa frontom sa blíži aj zúčtovanie.

[304] VAA, ŠVEJDA, Ján. Moje pamäti o židovských občanoch.

[305] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1939 – 1943, šk. 12, Čítanie pastierskeho listu katolíckych biskupov k židovskej otázke v kostoloch dňa 21. marca 1943, Trenčín 24. apríl 1943.

[306] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Prezidiálne spisy 1944 – 1945, šk. 13, Spravodajská služba za mesiac február 1944, Trenčín 24. február 1944.

Slovo na záver

Odchodom pani Jozefíny Marmorsteinovej do Bratislavy v lete 1945 sa symbolicky uzavrela storočná éra židovských obyvateľov vo Veľkej Kubej. Židovská otázka sa tým v tejto obci definitívne vyriešila. Len v Trenčíne ostala malá komunita, torzo niekdajšej veľkej židovskej náboženskej obce. Ak sa však jej členovia tešili na pokojné časy, čakalo ich sklamanie. Hoci mnoho z nich v nádeji na lepšiu budúcnosť sympatizovalo so socializmom, ukázalo sa, že ani komunistická ideológia im nebola žičlivá. Po Februári 1948 sa celá spoločnosť na ďalších 40 rokov prepadla do ďalšieho druhu totality. Nehnuteľnosti a podniky, ktoré sa židovským reštituentom len nedlho predtým (ak vôbec) podarilo získať, boli štátom opäť vyvlastnené a znarodnené. Od týchto zásahov neboli uchránené ani sakrálné objekty. Trenčianska židovská náboženská obec sa napríklad v roku 1953 sťažovala na počiňanie národného podniku Veľkoobchod s textilným tovarom v Trenčíne, že poškodili a odviezli inventár z trenčianskej synagógy a synagógu premenili na sklad textilu.^[307] Ak nerátame kaplnku v trenčianskej nemocnici^[308], ktorá bola zrušená po násilnom vyvezení tam pracujúcich rehoľných sestier začiatkom 50. rokov, iné kostoly – tak katolícke, ako aj evanjelické – boli v Trenčíne a na okolí ušetrené od takýchto drastických zákrokov.

To je však už doba, ktorá časovo aj tematicky prekračuje cieľ tejto publikácie. Spracovanie histórie obce od roku 1945 až do jej splynutia s mestom Trenčín v roku 1972^[309] ponechám na niekoho iného. V archívoch leží dosť materiálu, ale aj žije ešte veľa pamätníkov na to, aby to stačilo na vydanie ďalšieho uceleného diela o dejinách obce.

[307] ŠA Bratislava, Krajský národný výbor, Cirkevné oddelenie, šk. 47, fasc. 293.6/3 – ŽNO Trenčín.

[308] Na konci 19. storočia bola v župnej nemocnici v Trenčíne zriadená verejná Kaplnka Božského Srdca Ježišovho. Kaplnka bola zriadená z dôvodu, že v nemocnici pôsobila rehoľná komunita Spoločnosti Dcéry kresťanskej lásky svätého Vincenta de Paul (ľudovo vincentky), ktoré tam pracovali ako zdravotné sestry.

[309] Nad začlenením obce do mesta Trenčín sa uvažovalo už počas Slovenskej republiky 1939 – 1945 (Zlúčenie obce Kubra s mestom Trenčín podľa zák. č. 115/1942 Sl. z. v zmysle nariadenia ministerstva vnútra zo dňa 8. októbra 1942), ale nakoniec sa tento plán aj vďaka rozhodnému nesúhlasu starostu Pavla Ševčíka neuskutočnil. Neodvratné sa však stalo skutočnosťou o 30 rokov neskôr.

Erráta a doplnenia k prvému dielu „História sakrálnych objektov“

Pri písaní akejkoľvek knihy sa nedá úplne vyhnúť chybám alebo aspoň nepresnostiam, ktoré časom vyjdú na povrch pri ďalšom výskume. Niektoré opravy a spresnenia sú uvedené na tomto mieste.

Rodina kubranského richtára Štefana Matejku

Kubranský mlynár, otec dvoch kňazov a richtár vo Veľkej Kubrej v rokoch 1845 – 1846 (je možné, že tento úrad zastával až do roku 1849) mal s manželkou Evou, rod. Liškovou, viacero detí:

Dátum narodenia	Meno	Poznámka
prvorodený presný dátum neznámy	Adam	Zomrel 7. decembra 1824 v Budíne v mestskej časti Krisztinaváros, kde bol aj pochovaný.
26. február 1790	Anna	Vydala sa druhýkrát ako 27-ročná vdova 13. júla 1817 za Juraja Babuša. ^[310] V roku 1843 iniciovala na popud brata Jozefa postavenie kaplnky vo Veľkej Kubrej. ^[311] Je o nej zmienka aj v súvislosti s opravou kazateľnice vo farskom kostole v Opatovej v roku 1852. ^[312]
10. august 1792	Pavol	Zomrel ako malé dieťa.
29. august 1793	Eva	
29. september 1794	Alžbeta	

[310] MACKO, Martin. *Veľká Kubrá : História sakrálnych objektov*, s. 16, poznámka č. 28.

[311] MATEJKA, Josephus. *Descriptio historica...*, s. 182.

[312] Porov. ĎURČO, Marek. *Kanonická vizitácia z roku 1829 ako prameň k cirkevným dejinám farnosti Opatová nad Váhom*, s. 32, poznámka č. 67. Je tam síce uvedené Anna Babušová, rodená Kacejková, ale správne má byť Matejková.

Dátum narodenia	Meno	Poznámka
11. máj 1801	Ján	V prvom diele bol nesprávne uvedený dátum narodenia 10. apríl 1802, keďže tak ho udáva v schematizme kňazov Ostrihomskej arcidiecézy Ľudovít Némethy. ^[313] Matrika pokrstených Rímskokatolíckej farnosti Opatová však uvádza jeho narodenie o rok skôr. To potvrdzuje aj matrika zomrelých rím.-kat. farnosti Marczał (dnes Nógrádmarcál v Novohradskej župe v Maďarsku), kde zomrel. V zázname o jeho úmrtí z 29. augusta 1845 sa píše, že zomrel zaopatrený sviatosťami na následky prechladnutia. Bol pochovaný na miestnom cintoríne. Pochovával ho Ľarmotský duchovný Karol Szmolik a miestny kaplán Ján Danner. ^[314]
3. marec 1804	Jozef	Kňaz a fundátor prvej verejnej kaplnky a ľudovej školy vo Veľkej Kubrej.

Rodina kubranského richtára Martina Švejdu

Pozornému čitateľovi zaiste neušla nezrovnalosť na strane 54 prvého dielu, kde bola reč o rodine Švejdovcov. Riešila sa tam otázka, ktorý Martin Švejda bol kubranským richtárom v rokoch 1851 – 1855.

Fotografia č. 18
Žiaci druhej triedy
ľudovej školy vo Veľkej
Kubrej v školskom roku
1935/1936. V strede sedí
učiteľka Elena Ragulová
a pod ňou Mária Straková
(nar. 1922).

[313] NÉMETHY, Ludovicus. *Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum MDCCCXCIV*. Strigonii: Typis Gustavi Buzárovits, 1894, s. 773.

[314] Maďarský národný archív v Budapešti, Mikrofilm A 362, Matrika zomrelých rím.-kat. farnosti Nógrádmarcál, rok 1845, s. 484 – 485, p. č. neuvedené.

Fotografia č. 19
 Kubranské deti na prvom
 svätom prijímaní 30. mája
 1946. Vľavo farár Jozef
 Štefánek, narodený
 v Liborči v roku 1909,
 vysvätený v Nitre v roku
 1933, správu Opatovskej
 farnosti prebral 1. októbra
 1944. Jeho konflikt so
 štátnou mocou, ktorý trval
 od roku 1949, vyvrcholil
 v roku 1951, keď bol
 zatknutý a umiestnený do
 preškoľovacieho kárneho
 kláštora v Mučeníkoch.
 Vpravo hore učiteľka
 Babulíková, pod ňou
 učiteľka Kobzová.
 V hornom rade tretí sprava
 stojí Pavol Matejka,
 neskorší kronikár obce
 a autor dvoch kníh o Veľkej
 Kubrej.

Ako najpravdepodobnejšia sa ukázala verzia, že ním bol Martin Švejda (1800 – 1863), pri ktorom je však nesprávne uvedená ako jeho manželka Katarína, rod. Šedivá. Tá bola v skutočnosti jeho matkou a manželkou jeho otca, ktorý sa volal rovnako Martin Švejda (1784 – 1819). Manželkou Martina Švejdu (1800 – 1863), ako to správne uvádza poznámka 149, bola Alžbeta, rod. Matejková. Tá je na uvedenej strane 54 omylom uvedená ako manželka jeho syna Martina Švejdu (1832 – 1872), hoci – ako to opäť správne uvádza poznámka 150 – jeho manželkou bola Alžbeta, rod. Martinková. Práve o tomto páre bola reč aj v tomto diele v súvislosti s ich domom, kde neskôr bývala rodina Neufeldovcov. V tomto smere by sa dalo veľmi veľa písať o ďalších osudoch manželky a detí Martina Švejdu (1832 – 1872), presahuje to však rámec tejto knihy.

Na tomto mieste sa možno vrátiť len k jednej veci. Pri terajšom stave poznania sa stále javí ako najpravdepodobnejší kubranský richtár z rodiny Švejdovcov Martin Švejda (1800 – 1863). Existuje však dokument z 8. septembra 1866, kde je uvedený istý Martin Švejda ako člen obecného zastupiteľstva.^[315] Bývalo zvykom, že starý richtár ostal aj po skončení richtárčenia v obecnom zastupiteľstve. V tomto prípade však muselo ísť o Martina Švejdu mladšieho (1832 – 1872), keďže jeho otec už nežil.

[315] ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. Obec Veľká Kubrá 1764 – 1930, Obligácia, Veľká Kubrá 8. september 1866.

Správcovia farnosti Opatová 1789 – 1951

Nasledujúca tabuľka obsahuje spresnený zoznam opatovských farárov zo strany 75 prvého dielu. Prípadný bádateľ nech je však kritický aj k tomuto zoznamu.^[316]

Obdobie	Meno a priezvisko	Poznámka
25. október 1789 – 14. júl 1798	<i>Ján Michalovič</i>	Odišiel na odpočinok, zomrel 12. mája 1800 v rodisku v Dolných Klobušiciach.
15. júl 1798 – 11. jún 1832	<i>Štefan Heszterenyi</i>	Zomrel v Opatovej.
september (?) 1832 – 11. október 1843	<i>Andrej Hann</i>	Zomrel v Opatovej.
január (?) 1844 – 5. júl 1844	<i>Ján Dualský</i>	Vymenovaný za farára do Beckova, zomrel 22. marca 1881 v Nitre.
5. júl 1844 – 10. október 1844	<i>Juraj Žilinčík</i>	Dočasný správca farnosti.
10. október 1844 – 6. september 1855	<i>Štefan Galvanek</i>	Zomrel na choleru v Opatovej.
4. november 1855 – november (?) 1863	<i>Jozef Folkmann</i>	Odišiel na odpočinok.
november (?) 1863 – 24. máj 1864	<i>Kazimír Matejčík OFM</i>	Dočasný správca farnosti.
24. máj 1864 – 31. december 1874	<i>Juraj Zermeg</i>	Vzdal sa farnosti a odišiel na odpočinok do Dobrej.
1. január 1875 – 15. august 1899	<i>Ján Záriecký</i>	Zomrel v Opatovej.
21. august 1899 – 5. január 1929	<i>Anton Bárdy</i>	Zomrel v Budapešti.
(?) 1929 – 31. december 1930	<i>Ignác Diera</i>	Dočasný správca farnosti.
1. január 1931 – 21. november 1943	<i>Jozef Pietrik</i>	Zomrel v Opatovej, pochovaný v rodisku v Bánovciach.
22. november 1943 – 30. september 1944	<i>Martin Hudec</i>	Dočasný správca farnosti.
1. október 1944 – 14. marec 1951 ^[317]	<i>Jozef Štefánek</i>	Zatknutý a internovaný v kárnom kláštore v Mučeníkoch.

[316] Niektoré chyby sa preniesli aj do monografie o obci Opatová, za čo sa ospravedlňujem. Porov. VANČO, Stanislav a kolektív. *Opatová nad Váhom : Z minulosti našej obce*. Bratislava : A21, 2013, s. 81.

[317] Údaj 14. marec 1951 ako deň zaistenia farára Štefánka sa nachádza v jeho výpovedi, spísanej 29. apríla 1951 na Krajskom veliteľstve Štátnej bezpečnosti v Nitre. Podľa farskej kroniky bol Štefánek v Opatovej až do 18. marca. Isté je, že 11. marca ešte krstil.

Richtári obce Veľká Kubrá 1838 – 1945

Ide o doplnenie zoznamu uverejneného na strane 74 prvého dielu. Tento zoznam zachytáva richtárov, resp. starostov vo Veľkej Kubrej od obdobia, keď sa do obce prisťahovali prví židia, až do zrušenia tejto funkcie na základe nariadenia Predsedníctva Slovenskej národnej rady č. 26 Sb. n. SNR o národných výboroch zo 7. apríla 1945, keď právomoc obecnej samosprávy i obecných a obvodných notárov prešla na miestne národné výbory a definitívne sa skončila stáročná éra veľkokubranských richtárov. Prvým predsedom miestneho národného výboru ostal dovtedajší starosta Pavol Ševčík, ktorý v obci požíval mimoriadne veľkú autoritu.

Obdobie	Meno a priezvisko
1838 – ?	Ondrej Tvrdoň
1841 – 1842	Ján Krátky
1843 – ?	Adam Liška
1844 – ?	Ondrej Hlaváč
1845 – 1846	Štefan Matejka
1849 – ?	Ján Maláň
1852 – 1855	Martin Švejda
1858 – 1859	Ondrej Tvrdoň
1861 – 1864	Ján Matejka
1865 – 1867	Pavel Hlaváč
1867 – 1868	Jozef Matejka
1872 – ?	Štefan Krátky
1876 – ?	Ján Kubrický
1880 – 1883	Ondrej Matejka
1885 – ?	Štefan Hlaváč
1889 – 1892	Jozef Ševčík
1897 – 1902	Ondrej Dobiaš
1905 – 1907	Štefan Hlaváč
1913 – 1918	Štefan Hricko
1920 – 1923	Ondrej Tvrdoň

Obdobie	Meno a priezvisko
1923 – 1927	Jakub Ševčík
1927 – 1939 ^[318]	Štefan Ševčík
1939 – 1945 ^[319]	Pavol Ševčík

[318] Štefan Ševčík podal svoju rezignáciu na zasadnutí obecnej rady 9. marca 1939, pričom na okresný úrad ju podal už vo februári. Dňa 10. septembra 1939 bol zvolený Pavol (Pavel) Ševčík-Martinkách, dovtedajší prvý námestník starostu. V niektorých dokumentoch však aj po tomto dátume vystupuje ako starosta Štefan Ševčík. Isté je, že od roku 1940 už bol jednoznačne starostom Pavol Ševčík. Porov. ŠA Bratislava, p. Trenčín, f. ObvNÚ Trenčín-okolie, Správne knihy, Kubrá 1889 – 1944, šk. 1, inv. č. 28, Zápisnice obecnej rady z roku 1939.

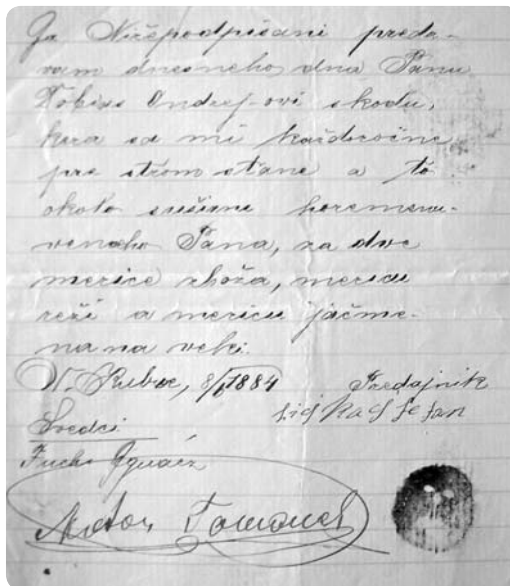
[319] Z toho v čase od augusta 1942 do júna 1944 ako vládny komisár. Dňa 18. júna 1944 bol Pavol Ševčík znova menovaný za starostu obce. ŠA Bratislava, p. Trenčín, ObvNÚ Trenčín-okolie, Správne knihy, Kubrá 1889 – 1944, šk. 1, inv. č. 33.

Obecné pečiatky

Stará pečiatka so znakom pochádzajúcim z najstaršej známej pečate obce z roku 1713. (Pozri vyobrazenie na titulnej strane.) Táto pečiatka na potvrdenke z roku 1884 je pomerne nekvalitná, avšak základné rysy sú zachované.

Čo je zaujímavé, ako svedok je tu podpísaný Ignác Fuchs. Nikto z Fuchsovcov sa však tak nevolal. Keď si však uvedomíme, že Štefan Hlaváč vo svojich spomienkach nazýva Šalamúna Neufelda menom Ignác, možno aj Šalamún Fuchs používal meno Ignác. Ide však len o dohad, ktorý sa nedá potvrdiť. Keď totiž porovnáme iné dokumenty (napr. žalobnú zápisnicu z roku 1878), vidíme, že pred úradmi používal riadne meno Šalamún.

Všetky tu zverejnené pečiatky sa nachádzajú v rôznych listinách v ŠA Bratislava, p. Trenčín, tento dokument je z f. Obec Veľká Kubrá 1764 – 1930.

Pečiatka z prelomu 19. a 20. storočia s nápisom „Trenčianska župa – okres Trenčín – Veľká Kubrá – pečať malej obce“.

Pečiatka z roku 1918, ktorá sa znova začala používať v čase krajinského zriadenia v rokoch 1928 – 1939.

Pečiatka z obdobia Slovenskej republiky 1939 – 1945.

Pečiatka z roku 1946.

Abstract

Veľká Kubrá/Great Kubrá. Part 2.

Jewish Families in the Village

Dedicated to the memory of the Jewish families

Fuchs and Marmorstein from Veľká Kubrá

The second part of this historical monograph about the village Veľká Kubrá (Great Kubrá) is similarly as the first part a small exploration into everyday life of the inhabitants of this village. Whereas the first part entitled „História sakrálnych objektov“ (History of the sacral objects) published in 2010 was devoted to the Catholic majority, the second is primarily focused on the Jewish minority and the mutual coexistence of these two groups. The archival research was mainly concentrated on the Austro-Hungarian monarchy period until 1918 (when the number of Jewish families in Kubrá was at its highest) respectively on the First Czechoslovak Republic. Of course, the research did not evade the tragic events during the Slovak Republic 1939 – 1945, whereas this period was also supplemented with collected memoirs of local inhabitants.

The former village Veľká Kubrá is located in the north-east part of the town Trenčín (Western Slovakia). It has been a constituent part of this town since 1972. The first mention of the village dates back to 1265, when the King of Hungary Belo IV. donated the land Kubrá to Thomas, son of Martin, laird from the Iron district (lat. comitatus Castriferrei). However, in 1439, the village no longer belonged to the descendants of its former owner Thomas, but formed a permanent part of the Trenčín Castle as a tributary village. Veľká Kubrá was in the second half of the 19th century included in the notary office of Trenčín surroundings which included it until the reorganization of the self-governance in 1945.

During the reformation Kubrá became a Protestant village; later it was fully re-Catholicized. The first Jewish family came to this Catholic village sometime at the beginning of the 1840's, therefore, certainly before the abolition of serfdom in the Kingdom of Hungary (1848). The Jews of Kubrá were immigrants who lived here mostly for shorter or longer

periods due to professional reasons. They were an integral part of a large neologic Jewish community in Trenčín. Therefore, in Kubrá a separate house of worship or cemetery was never established, since all necessary institutions were located in the nearby town. Unlike the western parts of the Kingdom, where Jews were concentrated almost exclusively in urban areas, in the eastern parts, the Jewish community lived predominantly in the villages. The Kubrá Jews were largely integrated into village life (before 1918 some were even members of the municipal council) and did not particularly stand out nor were they strictly separated from the rest of the population. Actually, it was quite impossible, since in many cases they lived in the same house with Christian families. At the beginning of the 20th century, but especially after the collapse of the Austro-Hungarian Empire and the establishment of the Czechoslovak Republic (1918), the Jews increasingly began to leave villages. With the economic boom of towns they were moving to areas which appeared to have better opportunities for economic and community growth. This phenomenon happened in Kubrá too.

In the end, only two families stayed in the village and this publication is mostly devoted to them. The first is the Fuchs family, which of all the Jewish families certainly had the most impact on the history of the village. Solomon Fuchs moved here in 1872 and his grandson Gejza Fuchs, the last one from this big family who remained in Kubrá, lived here until the forced deportation in 1942. Except for the blacksmith craft and the miller's trade, which always remained in the Christian hands, they penetrated almost every other area of village life (pub, butcher, shop, bakery, agriculture, lime kiln, livestock). The second family, who lived here from 1915 until the fateful year 1942, was the family of Emanuel Marmorstein originating from Mukachevo, Transcarpathia (now Ukraine).

The book does not capture only general events, but describes stories of specific individuals. Slovakia is one of the few countries where for longer or shorter periods Christians and Jews lived almost in every small village together. Although the two communities lived in their specific religious and social spaces – with a little simplification we can say that the first community was meeting in a church and a pub, the latter in a synagogue and cafes – they also had to meet each other, traded together, led disputes but also helped each other. Whether anyone wants to admit it or not, these two worlds influenced each other. The history of Judaism in Veľká Kubrá, and in the whole territory of Slovakia, is therefore an integral part of the history of the Christian families.

Zoznam použitých skratiek

c. a k.	cisársky a kráľovský
č.	číslo
č. d.	číslo domu
ČSR	Československá republika
f.	fond
fasc.	fascikel
FS	Freiwillige Schutzstaffel
HG	Hlinkova garda
HSĽS	Hlinkova slovenská ľudová strana
HÚPV	Hospodárska úradovňa predsedníctva vlády
inv. č.	inventárne číslo
JUDr.	doktor práv (z lat. iuris utriusque doctor)
MV	ministerstvo vnútra
nar.	narodený(á)
ObvNÚ	obvodný notársky úrad
OV	okresné veliteľstvo
p. č.	poradové číslo
porov.	porovnaj
prm	priestorový meter
rím.-kat.	rímskokatolícky
rod.	rodená
ř. z.	říšsky zákonník
sign.	signatúra
Sb. z. a n.	Sbierka zákonov a nariadení
Sl. z.	Slovenský zákonník
SNA	Slovenský národný archív
SNP	Slovenské národné povstanie
ŠA	štátny archív
ThDr.	doktor teológie (z lat. theologiae doctor)
ÚHÚ	Ústredný hospodársky úrad
ÚŠB	Ústredňa štátnej bezpečnosti
VAA	vlastný archív autora
z. čl.	zákonný článok (Uhorského snemu)
zv.	zväzok
ŽNO	židovská náboženská obec

Zoznam použitej literatúry

- ALBERIGO, Giuseppe et al. (eds.). *Conciliorum Oecumenicorum Decreta : edizione bilingue*. Bologna : Edizioni Dehoniane Bologna, 1996.
- ANONYM. Ako sa vyrábajú urážky. In *Gardista*, roč. 3. č. 82, 9. apríl 1941, s. 3.
- ANONYM. Slávnosť národného sjednotenia v Opátovci n/Váhom. In *Trenčan*, roč. 15, č. 48, 26. november 1938, s. 3.
- BAGIN, Emil. *Rok v kubrianskych zvykoch*. Trenčín : Mestské kultúrne stredisko, 1993. ISBN 80-967008-0-4.
- BRABENEC, Vojtech. Židovstvo v Trenčíne. In ŠIŠMIŠ, Milan (ed.). *Trenčín : Vlastivedná monografia 2*. Bratislava : Alfa-Press, 1997, s. 119 – 123. ISBN 80-88811-62-7.
- BRANECKÝ, Jozef – GÁLIK Jozef. *Krátke dejiny mesta Trenčína*. [Trenčín :] strojopis [1924]. (Dielo je uložené v Krajskej knižnici v Trenčíne.)
- ĎURČO, Marek. *Kanonická vizitácia z roku 1829 ako prameň k cirkevným dejinám farnosti Opatová nad Váhom*. Trstená : vlastným nákladom, 2012. ISBN 978-80-971182-0-4.
- FOJTÍK, Juraj. *Z histórie Kubry*. Trenčín : Mestské kultúrne stredisko, 1985.
- HANEC, Marián. Lesná železnica Trenčín – Selec. In ŠIŠMIŠ Milan – ZEMENE, Marián Róbert (eds.). *Soblahov*. Martin : Osveta, 2009, s. 316 – 318. ISBN 978-80-8063-311-0.
- HANUŠIN, Ján. *Trenčín na starých pohľadniciach*. Bratislava : Dajama, 2005. ISBN 80-88975-92-1.
- HLAVÁČ, Štefan. *Po priamych cestách*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2001. ISBN 80-7162-346-6.
- HUBENÁK, Ladislav. *Rasové zákonodarstvo na Slovensku : 1939 – 1945*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2003.
- JELÍNEK, Ješajahu Andrej. *Dávidova hviezda pod Tatrami : Židia na Slovensku v 20. storočí*. Praha : Ipeľ, 2009. ISBN 978-80-904134-3-6.
- JELÍNEK, Ješajahu Andrej. Dynamika židovského osídlenia v Hornom Uhorsku v 19. storočí. In *Acta judaica slovacae* 7. Bratislava : Slovenské národné múzeum, Múzeum židovskej kultúry, 2001, s. 7 – 35. ISBN 80-8060-072-4.
- KAMENEC, Ivan. Trenčín v rokoch 1938 – 1945 : Politický a spoločenský vývin. In ŠIŠMIŠ Milan (ed.). *Trenčín : Vlastivedná monografia 2*. Bratislava : Alfa-Press, 1997, s. 27 – 39. ISBN 80-88811-62-7.

- KEPECS, József – ZSÓRI, Vincéné (eds.). *A zsidó népesség száma településenként (1840 – 1941)*. Budapest : Központi Statisztikai Hivatal, 1993. ISBN 963-215-006-6.
- KLIEBER, Rupert. *Jüdische – christliche – muslimische Lebenswelten der Donaumonarchie 1848 – 1918*. Wien – Köln – Weimar : Böhlau, 2010. ISBN 978-3-205-78384-8.
- KOVÁČIK, Ján. *Trenčín Vás zve*. Trenčín : Mestská komisia pre propagáciu turistického a cudzineckého ruchu, 1935.
- KRÁTKÝ, František – ÚLEHLA, R. *Trenčín s okolím : Turistická príručka*. Trenčín : Odbor klubu československých turistov v Trenčíne, 1936.
- LACKO, Martin. *Slovenská republika 1939 – 1945*. Bratislava : Perfekt – Ústav pamäti národa, 2008. ISBN 978-80-8046-408-0.
- M. Tiene minulosti. In *Trenčan*, roč. 18, č. 8, 22. február 1941, s. 1 – 2.
- MACKO, Martin J. *Veľká Kubrá : História sakrálnych objektov*. Bratislava : Redemptoristi – Slovo medzi nami, 2010. ISBN 978-80-89342-12-9.
- MACKO, Martin. *Biskupský kaštieľ v Kostolnej pri Trenčíne : Pôsobenie redemptoristov na tomto mieste v rokoch 1923 – 2013*. Bratislava : Redemptoristi – Slovo medzi nami, 2014. ISBN 978-80-89342-55-6.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie : Soubor projevů za republiky : svazek druhý : 1921 – 1923*. Praha : Čin, 1934.
- MATEJKA, Josephus. *Descriptio historica expositionis universalis Viennensis, a 1. Maji, usque 2. Nov. 1873 asservate, nec non-peripheriae Sakolcza Posoniensis aliarumque rerum maxime memorabilium in unum collecta*. Skalica : Typis Filiorum Francisci Xav., 1874, s. 182 – 185.
- MATEJKA, Paľo. *Akože ťa zabudnúť*. Trenčín : Digital graphic, 2000. ISBN 80-968357-1-8.
- MATEJKA, Pavel. *To kubranské pole*. Trenčín : Ludoprint, 1998. ISBN 80-967933-5-7.
- MEDVECKÝ, Karol A. *Slovenský prevrat : zväzok I – IV*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1930 – 1931.
- MLYNÁRIK, Ján. *Dějiny židů na Slovensku*. Praha : Academia, 2005. ISBN 80-200-1301-6.
- NÉMETHY, Ludovicus. *Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum MDCCCXCIV*. Strigonii : Typis Gustavi Buzárovits, 1894.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard (ed.). *Holokaust na Slovensku : Obdobie autonómie (6. 10. 1938 – 14. 3. 1939) : Dokumenty*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku – Židovská náboženská obec Bratislava, 2001. ISBN 80-968620-5-7.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard – BAKA, Igor – KAMENEC, Ivan. *Holokaust na Slovensku 5 : Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1945 : Dokumenty*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku – Židovská náboženská obec Bratislava – Vojenský historický ústav, 2004. ISBN 80-968662-9-X.

- NIŽŇANSKÝ, Eduard (ed.). *Holokaust na Slovensku 6 : Deportácie v roku 1942 : Dokumenty*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2005. ISBN 80-969242-3-0.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard (ed.). *Holokaust na Slovensku 7 : Vzťah slovenskej majority a židovskej minority (náčrt problému) : Dokumenty*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku – Katedra všeobecných dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 2005. ISBN 80-969242-4-9.
- PERKINS GOULD, Alice. *The Old Jewish Cemeteries of Newark*. New Haven : Avotaynu, 2005. ISBN 978-1-886223-23-3.
- POKORNÝ, Ctibor. *Židovstvo na Slovensku*. Turčiansky Svätý Martin : Úrad propagandy – Kompas, 1940.
- ROZENBLIT, Marsha L. Die sozialen Grundlagen des Antisemitismus in der Habsburgermonarchie. In RUMPLER, Helmut – URBANITSCH, Peter (eds.). *Die Habsburgermonarchie 1848–1918 : Band IX/1 : Soziale Strukturen : Von der feudal-agrarischen zur bürgerlich-industriellen Gesellschaft*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2010, s. 369 – 1418. ISBN 978-3-7001-6892-8.
- Schematismus venerabilis cleri dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCXXXI*. Tyrnaviae : Typis Joannis Baptistae Jelinek, 1831.
- Schematismus cleri dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXIII*. Nitriae : Huszár István, 1913.
- Schematismus cleri dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXXVI*. Tyrnaviae : Typis Societatis st. Adalberti, 1925.
- Schematismus cleri dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXXIX*. Nitriae : Stephani Huszar, 1929.
- Schematismus cleri dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXXXIII*. Nitriae : Typis Stephani Huszár, 1933.
- ŠIŠMIŠ, Milan. Z dejín bývalých dedín na území Trenčína. In ŠIŠMIŠ Milan (ed.). *Trenčín : Vlastivedná monografia 1*. Bratislava : Alfa, 1993, s. 233 – 257. ISBN 80-05-01114-8.
- ŠTÚR, Ludovít. *Politické state a prejavy*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954.
- VESELÝ, Pavol. História obce od oslobodenia po dnešok. In KARLÍK, Jozef (ed.). *Trenčianska Teplá*. Banská Bystrica : SCM pre Obecný úrad Trenčianska Teplá, 1995, s. 62 – 71. ISBN 80-967205-2-X.
- VITOVSKÝ, J. *Štvrtá zpráva československého štátneho vyššieho reálneho gymnasia Ludevíta Štúra v Trenčíne za školský rok 1921 – 1922*.

Zoznam archívnych fondov

Archív Pražskej provincie redemptoristov na Svaté Hoře u Příbrami (APP):

f. Kronika kláštora Červenka u Litovle 1884 – 1901, zväzok II.

Archív rímskokatolíckej farnosti Drietoma:

f. Historia domus drietomensis parochiae.

Archív rímskokatolíckej farnosti Trenčín-Opatová:

f. Kánonické vizitácie.

Diecézny archív v Nitre (DAN):

f. Parochiae dioecesis Nitriensis, Opatová.

Osobný archív Melánie Jalakšovej, Trenčín-Kubrá.

Slovenský národný archív v Bratislave (SNA Bratislava):

f. HÚPV 1940,

f. MV 1939 – 1945,

f. Povereníctvo priemyslu a obchodu 1945 – 1950, VII. reštitučný odbor,

f. Sčítanie ľudu z roku 1930,

f. Sčítanie ľudu z roku 1940,

f. ÚHÚ 1940 – 1945,

f. ÚŠB 1940 – 1945.

Štátny archív v Bratislave (ŠA Bratislava):

f. Mariánska provincia františkánov,

f. Zbierka cirkevných matrík Rímskokatolíckej farnosti Opatová.

f. Zbierka cirkevných matrík ŽNO Drietoma,

f. Zbierka cirkevných matrík ŽNO Trenčín,

Štátny archív v Bratislave – pobočka Trenčín (ŠA Bratislava, p. Trenčín):

f. Obec Veľká Kubrá 1764 – 1930,

f. ObvNÚ Trenčianska Teplá,

f. ObvNÚ Trenčín-okolie,

f. Odborné spoločenstvo hostinských a výčapníkov v Trenčíne,

f. Okresný úrad v Trenčíne,

f. Zbierka štátnych matrík notárskeho obvodu Trenčín-okolie.

Štátny archív v Bytči:

f. TrŽ-I (Trenčianska župa – Illésházy).

Štátny archív v Nitre:

f. Zbierka cirkevných matrík ŽNO Bánovce nad Bebravou.

Vlastný archív autora (VAA).

Vojenský historický ústav – Vojenský historický archív v Bratislave (VHÚ-VHA Bratislava):

f. Zbierka vojenských matrík.

Zoznam fotografií

Fotografia č. 1: Vojtech Brabenec, Trenčín.

Fotografie č. 2, 3, 4, 6, 7, 9, 14, 15, 16, 17: VAA.

Fotografia č. 5: Stanislav Liška, Trenčín-Kubrá.

Fotografia č. 8: Melánia Jalakšová, Trenčín-Kubrá.

Fotografia č. 18: Mária Ševčíková, Trenčín-Kubrá.

Fotografia č. 19: Pozostalost Pavla Matejku, Trenčín-Kubrá.

Fotografia č. 10, 11: Osobný archív Jána Hanušina, Trenčín.

Fotografie č. 12, 13: Fotografie spolu s listami svedectva uverejnila v centrálnej databáze obetí holokaustu archívu Jad Vašem Alice Perkins.

Aranka Königová, rod. Fuchsová

<http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=1735201&language=en>

Ferenc König

<http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=1782512&language=en>

Gejza Fuchs

<http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=1749500&language=en>

Alžbeta Fuchsová, rod. Zuckermanová

<http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=1749511&language=en>

Obsah

5	Úvod
9	Základné informácie
9	Pramene a metodológia výskumu
13	Obec Veľká Kubrá
17	Príchod prvých židov do Kubrej
19	Židovské rodiny vo Veľkej Kubrej v období Rakúsko-uhorskej monarchie
22	Rodina Mahrerovcov (Mahrer, Marer, Maier)
24	Rodina Smatanovcov (Smatana, Szmata, Smetana, Szmata)
27	Rodina Kohnovcov
28	Rodina Buchsbaumovcov
29	Rodina Neufeldovcov
32	Rodina Fuchsovcov
37	Židovské rodiny vo Veľkej Kubrej po prvej svetovej vojne
37	Rabovanie židovských domov v novembri 1918
42	Rodina Fuchsovcov
49	Rodina Marmorsteinovcov
55	Udalosti v rokoch 1938 – 1942
55	Rozpad Československej republiky
58	Represálie voči židovskému obyvateľstvu
61	Prípady Aurélie Machlupovej
64	Osudy členov rodiny Fuchsovcov
75	Osudy členov rodiny Marmorsteinovcov
82	Bernát Schlesinger – posledný v Kubrej narodený Žid

85 Dohra

85 Vypuknutie Povstania a prechod frontu

88 Návrat Jozefíny Marmorsteinovej

88 Reštitúcia majetku Gejzu Fuchsa

91 Pokus o zhodnotenie vzťahu kubranských Židov so slovenskou majoritou v obci

91 Sociálny status

99 Problém alkoholizmu

102 Religiózný a spoločenský život

104 Judeofóbia a antisemitizmus

111 Slovo na záver

112 Erráta a doplnenia k prvému dielu „História sakrálnych objektov“

112 Rodina kubranského richtára Štefana Matejku

113 Rodina kubranského richtára Martina Švejdu

115 Správcovia farnosti Opatová 1789 – 1951

116 Richtári obce Veľká Kubrá 1838 – 1945

117 Obecné pečiatky

118 Abstract

120 Zoznam použitých skratiek

121 Zoznam použitej literatúry

124 Zoznam archívnych fondov

125 Zoznam fotografií

